

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU POLİTİKASI VE İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİMDALI

AFGANİSTAN SİYASETİNDE MONARŞİDEN
DEMOKRASIYE GEÇİŞ

Yüksek Lisans Tezi

Abedin JAMALI

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ARSLAN

Nevşehir
Ocak 2018

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Abedin JAMALI

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Afganistan Siyasetinde Monarşiden Demokrasiye Geçiş” adlı Yüksek Lisans tezi,
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez
Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Abedin JAMALI

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ARSLAN

Kamu Politikası ve İşletmeciliği Ana Bilim Dalı Başkanı
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ARSLAN

KABUL VE ONAY SAYFASI

Yrd.Doç.Dr. Mustafa ARSLAN danışmanlığında Abedin JAMALI tarafından hazırlanan “Afganistan Siyasetinde Monarşiden Demokrasiye Geçiş” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Politikası ve İşletmeciliği Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir. 24.01.2018

JÜRİ

Danışman : Yrd.Doç.Dr. Mustafa ARSLAN
Üye : Doç.Dr. Korhan KARACAOĞLU
Üye : Yrd.Doç.Dr. Bülent ESKİN

İMZA

.....
.....
.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ..11.. /01.. 2018 tarih ve 2018.02.28 sayılı Kararı ile onaylanmıştır. 11. /01 / 2018

Yrd.Doç.Dr. Vedat AKTEPE
Enstitü Müdürü

AFGANİSTAN SİYASETİNDE MONARŞİDEN DEMOKRASİYE GEÇİŞ
Abedin JAMALI
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Kamu Politikası ve İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Ocak 2018
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ARSLAN

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Afganistan İslam Cumhuriyeti siyasetinde monarşiden demokrasiye geçiş denemelerini ülkenin iç dinamikleri bağlamında ortaya koymaktır. Çalışma siyaset, tarih ve yönetim alanyazını incelenerek interdisipliner bir yaklaşımla tamamlanmıştır. Çalışma 1747’de Ahmet Şah Abdali’nin ilk Afgan birliğini sağladığı dönem ile 11 Eylül sonrasında Koalisyon Güçlerinin teşvikleriyle ülkede demokrasinin yeniden tesisine kadar ki süreçle sınırlanmıştır.

Ülkede demokrasinin tesisinde etki eden başlıca faktörlerin din, mezhep farklılıkları, etnik köken farklılıkları, dış etkenler, terörizm ve geleneksel toplum yapısı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ülkenin demokratikleşme çabaları dış müdahaleler, iç çatışmalar ve askeri darbelerle sürekli kesintiye uğramıştır. Tüm bu gelişmeler ülkedeki etnik grupların arasını açarak ülkede uzlaşıya dayalı bir demokrasi kültürünün tesisini zorlaştırmıştır.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen 2000’li yıllarla birlikte başlayan siyasal ve toplumsal değişimin, içinde bir takım sorunlar barındırıyor olsa da, ülkede demokrasinin gelişim adına umut vaat eden sonuçlar yaratacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Monarşi, Demokrasi, Modernleşme,

THE TRANSITION PRACTICES OF AFGHANISTAN FROM MONARCHY TO DEMOCRACY

Abedin JAMALI

Neveşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences

Department of Public Policy and Management, Master Thesis, January, 2018

Supervisor: Asst. Prof. Mustafa ARSLAN

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the transition practices of Islamic Republic of Afghanistan politics with in the context of internal dynamics of the country. The study was completed with an interdisciplinary approach by examining the politics, history and management literature. The study was limited to the period in which Ahmad Shah Abdali provided the first Afghan Union in 1747 and to the re-establishment of the democracy in the country with the incentives of the Coalition Forces after September 11th.

It has been found that the main factors affecting the establishment of democracy in the country are religion, sectarian differences, ethnic differences, external factors, terrorism and traditional society structure. The struggle for democratization of the country has been continuously interrupted by external interventions, internal conflicts and military coups. All these developments have made it difficult to establish a democracy culture based on reconciliation in the country by opening up ethnic groups in the country.

Despite all these unfavorable reasons, the political and social change that started with the years of 2000 has been considered to create promising results in the name of the development of the democracy in the country, although it contains some problems.

Keywords: Afghanistan, Monarchy, Democracy, Modernisation

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	I
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK.....	II
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ KURAMI VE KAVRAMLAR

1.1. Demokrasinin Tanımı	5
1.2. Demokrasi Çeşitleri	7
1.2.1. Doğrudan Demokrasi	7
1.2.2. Temsili Demokrasi	8
1.2.3. Katılımcı Demokrasi	9
1.2.4. Sosyal Demokrasi	10
1.2.5. Endüstriyel Demokrasi.....	11
1.2.6. Hıristiyan Demokrasi	12
1.2.7. Müzakereye Dayalı Demokrasi.....	13
1.3. Demokrasinin İlkeleri	14
1.3.1. Serbest Oy	14
1.3.2. Cinsiyet Eşitliği.....	14
1.3.3. Çok Partili Yapı	15
1.3.4. Din ve Vicdan Özgürlüğü	15
1.3.5. Düşünce ve İfade Özgürlüğü	16
1.3.6. Basın Özgürlüğü	16
1.3.7. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü.....	17
1.3.8. Sınırlı ve Geçici Hükümet	17
1.3.9. Yasama Dokunulmazlığı.....	18

1.3.10. Kuvvetler Ayrılığı ve Bağımsız Yargı	19
1.3.11. Siyasi Muhalefet	20
1.3.12. Güç Kullanma Tekeli	20
1.3.13. Serbest Ekonomi	21
1.4. Karmaşık Toplumlarda Demokrasi	21

İKİNCİ BÖLÜM

AFGHANİSTANDA DEMOKRASİNİN GELİŞİMİ

2.1. Afganistan Hakkında Genel Bilgiler.....	24
2.2. Afganistan’da Şahlık Dönemi	27
2.2.1. Ahmet Şah Abdalı Dönemi (1747-1773)	27
2.2.2. Şah Abdülrahman Han Dönemi (1880-1901)	28
2.2.3. Habibulllah Han Dönemi(1901-1919)	30
2.2.4. Amanullah Han Dönemi (1919-1929)	33
2.2.5. Habibullah Han Kallakani Dönemi (1929)	39
2.2.6. Muhammed Nadir Han Dönemi (1929-1933).....	41
2.2.7. Muhammed Zahir Şah Dönemi (1933-1973).....	43
2.3. Afganistan’da Başbakanlık Hükümet Sistemi Dönemi	48
2.3.1. Başbakan Muhammed Hâşim Han Dönemi (1929-1946).....	48
2.3.1.1. Köylü Ayaklanmaları	51
2.3.2. Başbakan Şah Mahmut Han Dönemi (1946 – 1953)	52
2.3.3. Başbakan Muhammed Davud Han Dönemi (1953- 1963)	54
2.4. Afganistan Ulusal Meclisi’nin Gelişim Seyri	56
2.4.1. Geleneklerin Muhafaza Edildiği İlk Altı Parlamento Dönemi	56
2.4.2. Yedinci Parlamento ve İlk Parlamento Seçimleri	57
2.4.3. Sekizinci Parlamento Dönemi ve Otoriter Yönetime Dönüş	58
2.4.4. Dokuzuncu ve On Birinci Parlamentolar Dönemi ve Otoriteyi Pekiştirme	60
2.4.5. Demokrasinin Yeniden Tesisi (On Yıllık Demokrasi/1963-1973)	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFGHANİSTANDAKİ GELİŞMELERDE SOSYAL BOŞLUKLARIN ETKİSİ

3.1. Afganistan'da Siyasi Sistem.....	65
3.2. Yeni Afgan Siyasi Sisteminin Demokratik Nitelikleri	69
3.2.1. Anayasa.....	69
3.2.2. Seçim Sistemi.....	70
3.2.3. Demokratik Özgürlükler	72
3.2.3.1. İfade Özgürlüğü.....	72
3.2.3.2. Parti Kurma ve Partilere Üye Olma Özgürlüğü.....	73
3.2.3.3. Düşünce ve İfade Özgürlüğü	73
3.3. Afganistan'da Toplumsal yapı.....	74
3.3.1. Afganistan'ın Etnik Yapısı	76
3.3.1.1. Peştunlar	77
3.3.1.2. Tacikler	78
3.3.1.3. Hazaralar.....	79
3.3.1.4. Özbekler.....	80
3.4. Afganistan'da Etnik Bölünmeler	81
3.5. Afganistan Tarihinde Gelenek ve Modernlik Arasındaki Boşluk.....	83
3.6. Afgan Toplumunun Toplumsal ve Siyasi Yapısını Belirleyen Dinamikler.....	85
3.6.1. Kavim Yapısı	85
3.6.2. Mezhep.....	89
3.6.3. Dil	93
3.7. Afganistan için Bütünleştirici Bir Model Önerisi; Uzlaşmacı Demokrasi	95
SONUÇ	98
KAYNAKÇA	104
ÖZ GEÇMİŞ	108

GİRİŞ

Afganistan coğrafyası coğrafi konumu ve stratejik önemi nedeniyle tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Buna bağlı olarak ülke toprakları üzerinde etnik köken olarak birbirinden farklı birçok topluluğu bünyesinde barındırmaktadır. Ülkenin coğrafi yapısını oluşturan engin dağlar, çöl ve stepler toplulukları birbirinden uzakta, yalıtılmış biçimde yerleşmeye sevk etmiş ve bunun yanında içerinden herhangi bir grubun diğerleri karşısında onları hakimiyeti altına alacak kadar güçlenmesine olanak tanımamıştır.

21 yüzyılın teknolojik olanaklarına rağmen ülke coğrafyasının tamamının ulaşım ve iletişim olanaklarından yararlandırmak ülkenin bugünkü ekonomik gelişmişlik düzeyiyle mümkün görünmemektedir. Ülkede sanayinin gelişmemiş olması, ulaşım olanaksızlıkları, güvenlik sorunları ve ekonomik faaliyetlerin yeterince gelişmemesine bağlı olarak etnik grupların birbirleriyle etkileşime geçerek ortak bir paydada uzlaşma sağlanması mümkün görünmemektedir.

Ülkenin kıt ekonomik kaynakları etnik gruplar arasında kamu kaynaklarından faydalanma üzerindeki mücadeleyi zaman zaman kanlı hale getirmektedir. Etnik köken farklılıklarına ilave olarak mezhepsel farklılık da çatışmaları körüklemektedir. Ülkede gruplar arasındaki çatışma kan davalarına dönüşmüş durumdadır.

Tarihi süreçte ilk Afgan bütünleşmesi, öncelikle Peştun Kabilelerini sonraki dönemde ise diğer toplulukları kontrol altına alarak Ahmet Şah Durrani tarafından 18. yüzyılın ortalarında sağlanmıştır. 1747 yılında, Nadir Şah Afşar'ın öldürülmesi sonrasında Nadir Şah'ın önemli komutanı olan Ahmet Şah Durrani, ülkedeki kargaşadan faydalanıp otoritesini tesis etmiştir. Bu ülke Güney ve Batı Hindistan (bugünkü Pakistan), İran, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan ve Çin ile sınır komşusu olmuştur.

Ahmet Şah etnik grupların ve kabilelerin ileri gelenlerini bir araya getirerek Afganistan'ın geleneksel meclisi olan Loya Jirga'yı topladı ve onları Afgan birliğine katıl-

maya ikna etti. Etnik grupların temsilcilerinin görüşleri ile ülkenin yapısının şekillendiği bu dönem ilk demokratik girişim olarak değerlendirilebilir. Lakin bu dönemden itibaren ülke yönetiminde Peştunların daha geniş yetkilere sahip olmaları hoşnutsuzlukları günümüze kadar taşımıştır.

Ülkede ilk anayasa 1924 yılında Amanullah Şah'ın saltanatı döneminde "Nizam Nama" adında yürürlüğe konmuştur. Anayasacılık hareketinde çok gecikilmemiş olmakla birlikte uygulamada beklenen ilerleme görülmemiştir. Demokratikleşme hareketi halk tarafından algılanamamış, başkent ve birkaç eyalet merkezi dışında halka ulaşamamış dolayısıyla halkın katılımını sağlayamamıştır. Mevcut geleneksel yapıdan rant sağlayan köy mollalarının modernleşmeyi kendilerine tehdit olarak algılamalarına bağlı olarak yarattıkları hoşnutsuzluk ve kışkırtma ile dini motifli modernleşme karşıtı halk hareketi demokratikleşmeye ilk darbeyi vurmuş. Sonraki dönemlerde komünist darbe ve hemen arkasından gerçekleşen Sovyet işgali, iç savaş ve son olarak Taliban dönemi ülkedeki demokratikleşme hareketine darbe indirmiştir.

11 Eylül saldırıları sonrasında gelen ABD merkezli Batılı koalisyon müdahalesi Afgan demokrasisinde yeni bir başlangıç gibi görünmektedir. 2001 sonrasında ülkede batılı standartlara yakın bir anayasa tesis edilmiş, uzlaşmayı pekiştirme ve devlet otoritesini tesis etmeye dönük mücadeleler devam etmektedir. Anayasanın uygulanması sürecinde yaşanan sorunlar etnik gruplar arasındaki hoşnutsuzluğu zaman zaman körüklemektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demokrasi kavramına ilişkin teorik çerçeve çizilerek diğer ilgili kavram ve değerler ele alınacaktır. Demokrasinin tanımı, özellikleri türleri, taşıması gereken niteliklere değinilecektir.

İkinci bölümde Afganistan'da demokrasinin tarihi süreçte geçirdiği değişim ele alınacaktır. Yetkinin tamamen şahta olduğu monarşi dönemi, şahlık rejimi sonrasında yetkinin başbakan ve hükümete geçtiği dönem, ulusal meclisin gelişim süreci bağlamında demokratikleşme hareketi irdelenmiştir.

Son bölümde ise son dönem Afgan siyasetine etki eden dinamikler ve Afganistan'ın halihazırda içinde bulunduğu dönem tarihi, toplumsal, siyasi neden ve sonuçlarıyla birlikte ortaya konmuştur. Bu bağlamda ülkenin monarşiden demokrasiye ilerleyen yolda geçirdiği değişim ortaya konmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ KURAMI VE KAVRAMLAR

1.1. Demokrasinin Tanımı

Demokrasi sözünün etimolojik kökeni “demos” (halk) ve “kratos” (egemenlik) kelimelerine dayanır. Kısaca demokrasi, halkın egemenliği demektir. Demokraside egemenliğin gerçek sahibi “birey” ve nihayetinde, bir devlet sınırları içerisinde yaşayan “halk”tır (Onil, 2007: 18).

Demokrasi Abraham Lincoln’ün tanımlamasıyla, halkın egemenliği, halk tarafından, halk için yönetimidir (Türköne, 2009: 189). James Brace’e göre ise demokrasi hükümetin öyle bir formudur ki devlet hüküm verirken hukuka göre verir, sadece bazı kimseler için değil tüm halk için geçerli olan kurallar bütünüdür. Yani yönetenlerin seçimlere göre belirlendiği bir toplulukta, hüküm vermek de çoğunluğun iradesiyle gerçekleşir. Çünkü toplumun iradesini barışçıl yöntemler ve yasalar belirlemektedir. Bireylerin tamamının aynı fikre sahip olmadığı bir toplumda daha uygun farklı bir yöntem yoktur. Demokrasi konusundaki genel görüş ise liberalizmle paralel seyir izlemesidir. Örneğin, kültürler siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanında demokratik liberalizm yönleriyle tanımlanırlar. Demokrasiyle ilişkili olan bireysel özgürlük, eşitlik, insan onuruna saygı, kardeşlik, azınlık hükümeti gibi liberal değerler, hukuk devleti ve demokratik siyasi sistemin temel değerleridir (Bashiriye, 2005: 38).

Demokratik devlet düzeninde halk bir çoban tarafından güdülen sürü olarak görülmemektedir. Halk, başa geçen bir monarkın izinden giden bir kitle değildir ve tek bir kişinin iradesine göre yönetilemez. Halk vatandaştır ve belirli haklara sahiptir. Yaratılanların en yücesi olduğuna inanılan insan, kendi kaderini belirleme yetkisine sahiptir. İşte demokrasi insana kendi değerini bilmeyi ve yeryüzündeki sorumluluklarının farkına varmayı gösteren bir sistemdir (Bashiriye, 1988: 254).

Demokrasi insanların pasif boyun eğenler yerine sosyal bir varlık olarak irade beyan ettiği bir sistemdir. Yani devlet yönetiminde, kendi siyasi kaderini belirleyen bir sosyal varlık ya da topluluk olarak kabul edilir. Böyle bir sistemde bireyler kendi seçimleri ile toplumun menfaatini göz önünde bulundurarak, kendi aralarından birini yönetici olarak seçerler. Aynı şekilde kendileri de seçim yoluyla yönetime gelebilme yetki ve gücüne sahip olabilirler (Dal, 1999: 28).

Demokrasi şu anki anlamıyla, vatandaşın siyasete katılımını ve devlet yönetimine müdahalelerini sağlayan tek siyasi sistemdir. Bu siyasi sistemde demokrasinin benzersiz bir özelliği, toplumun siyasi kaderinin belirlenmesinde toplumu oluşturan bireylerin katılımını sağlamasıdır. Demokratik karaktere sahip bir yönetim yapısında iktidar ve siyaset mekanizmasının oluşturulmasında toplumu oluşturan bireylerin söz sahibi olmaları söz konusudur (Saybaşı, 1999: 30).

Demokrasi, tüm paydaşların veya vatandaşların, devlet yapısını veya politikalarını şekillendirmede eşit hakka sahip olduğu bir yönetim biçimidir. Demokrasi, yüzyıllar boyunca insanlığın hep ideali olmuş, ancak günümüze değin bir “fantezi” olmanın ötesine geçememiştir. Demokrasinin gerçek anlamı, insanlık tarihi boyunca çarpıtılarak anlam erozyonuna ve yorum enflasyonuna uğratılmıştır. Tarihte en katı otokratik rejimler bile demokrasi kelimesini kendilerine yakıştırabilmişlerdir. Marksist demokrasi deyimi bunun bir örneğidir (Hangtington, 1996: 107).

Böyle bir sistemde, kişisel iradenin hegemonyası yerine, hukuk hüküm sürer ve hukuk devletin ve bireylerinkiler dâhil, tüm eylem ve davranışların ölçüsüdür. Yönetici, kendisini halktan ayrıcalıklı veya üstün olarak göremez, aksine o da bir vatandaşır yani halktan biridir Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi değildir (Vensent, 2004: 29).

Demokrasinin özünde dönüşüm yer alır. Demokratik sistemde toplum siyasi partiler ve siyasi gruplar olarak örgütlenir. Siyasi partiler ve sivil toplum faaliyetleri yoluyla, vatandaşlar ve yöneticiler arasında bağlantı sağlanarak dönüşüm mümkün ve kolay olur. Toplumda savunulan birbirinden farklı içerikteki fikirler siyasi partiler etrafında toplanarak örgütlenirler. Dönüşüm belirli periyotlarla gerçekleşen seçimler yoluyla, halkın çoğunluğunun oyunun kazanılması şeklinde cereyan eder (Ashuri, 1998: 43).

Demokrasinin belli başlı özellikleri şöyle sıralanabilir (Shampton, 1996: 45);

- Halkın talebiyle doğmuştur.
- Toplumunu oluşturan aktörlerin davranışları hukuka dayalıdır.
- Liderlerin yaşam boyu hâkimiyeti yoktur. Seçim yoluyla belirli zaman aralıklarında görev yapma söz konusudur.
- Demokratik sistemin temeli vatandaşların çoğunluğunun iradesine bağlıdır. Bir sınıfa diğerlerinden farklı imtiyazlar sunulamaz.
- Böyle bir sistemde insanlar eşit hak ve görevlere sahiptir. Ayrımcılık kabul edilemez.
- İnanç, düşünce, düşüncesini ifade etme gibi özgürlükler yasal koruma altındadır.
- Çoğulculuk esastır. Her tür düşünce ve bilimsel eleştiriye tolerans tanınır. Sorunlar şiddetle değil uzlaşıyla çözüme kavuşturulur.

1.2. Demokrasi Çeşitleri

Toplumların gelişmişlik düzeyleri, yaşanılan dönemin şartları, siyasi ve tarihi dinamiklere göre farklı karakterler taşıyan demokrasi modelleri vardır. Doğrudan demokrasi, temsili demokrasi, katılımcı demokrasi, sosyal demokrasi, Hristiyan demokrasi, endüstriyel demokrasi, müzakereye dayalı demokrasi ve kurumsal demokrasi öne çıkan bazı demokrasi türleridir.

1.2.1. Doğrudan Demokrasi

Doğrudan demokrasi, halkın alınan kararlara doğrudan katıldığı, arada bir temsilcinin olmadığı demokrasi modelidir. Bazı bilim adamları, doğrudan demokrasiyi demokrasinin özü olarak görmüşlerdir. Başka bir ifadeyle doğrudan demokrasiyi, tam anlamıyla güçlü demokrasi olarak tarif etmişlerdir. Doğrudan demokrasi, halkın egemenliğini bizzat ve doğrudan doğruya kullandığı demokrasi türüdür. Doğrudan demokrasi, halkın halk tarafından yönetilmesini öngörmektedir. Dolayısıyla doğrudan demokrasi dizgesi, demokrasinin ilkesel anlamına en yakın hâlidir (Vensent, 2006: 32).

Birçok çağdaş bilim adamı doğrudan demokrasiyi, temsilcilerin hile ve hayal kırıklıklarından uzak demokrasi olarak tanımlarlar. Bunu gerçekleştirmek ise sivil erdem-

leri yaratmak amacıyla, vatandaşların siyasi eğitimini gerektirir. Vatandaşlar ancak sivil ve ahlaki eğitim sonrasında doğrudan demokrasi olgusunu fark edebilirler (Powell, 1990: 9).

Doğrudan demokrasiyi ortaya koyan ilk düşünürün Jean-Jaques Rousseau olduğu bilinir. Ona göre demokrasi vatandaşlara dayatılan keyfi bir kısıtlamanın olmadığı meşru bir durumu ifade eder. Vatandaşların doğrudan katılımıyla şekillenen demokraside bireyler oluşturulan kanunlara uyarlar. Aslında ortaya çıkan uygulama bireylerin kendi çıkardıkları kurallara uymalarını beklemektir. Nitekim gerçek özgürlük kişilerin kendi oluşturdukları kanunlara uyma özgürlüğüdür. Doğrudan demokrasi uygulamaları milattan önce beşinci yüz yıla kadar gider. Atina'da, bütün vatandaşlar mecliste her yedi veya on günde bir araya gelirlerdi ve çeşitli işler hakkında kararlar verirlerdi. Sadece özgür Atinalı erkekler bu toplantılara katılabilirlerdi. Kadınlar ve köleler vatandaşlardan ayrı idiler ve bunlar toplantılara katılamazlardı. Demokrasinin bu türü sonraki dönemde Almanya, İtalya, İsveç ve Hollanda'da görülmüştür (Naghibzade, 2000: 18).

Kant ise doğrudan demokrasiye gerçek anlamda karşı çıkanlardan biridir. O'na göre kuvvetlerin ayrılmasını düzenlemeden, muhalefet ve azınlıkların özgürlüğünü garanti etmeden oluşturulacak bir yapı otoriter yönetimden başka bir şey değildir ve demokrasi olarak kabul edilemez (Held, 2007: 32).

1.2.2. Temsili Demokrasi

Yarı doğrudan demokrasi olarak da bilinen bu demokrasi modeli, temsilciler olmasına rağmen halkın da alınan kararlarda etkili olduğu yapıdır. Demokrasilerde halkın temsilcileri, halk egemenliğin seçilmiş temsilcileri şemsiyesi altında yer almaktadırlar ve hükümet etme görevini ele alarak halka karşı sorumlu olurlar. Doğrudan demokrasiye on sekizinci yüzyılın düşünürleri, sadece daha küçük şehirlerde ve kasabalarda uygulanabilir olduğunu ileri sürerler. Nüfusun kalabalık olduğu büyük şehirlerde de bugün tek bir yerde bir araya gelip ve siyasi konulara ilişkin olarak siyasi meseleleri tartışmak milyonlarca insan için imkânsız görünmektedir. Bu nedenle insanlar seçimlere katılmak suretiyle iradelerini tek bir kişiye verirler ve onu seçerler. Bu bağlamda, parlamento parlamentonun halk iradesinin temsilcisi olduğu söylenebilir.

Bu nedenle, doğrudan demokrasi veya katılımcı demokrasi yerini kent nüfusunu artırarak temsili demokrasiye devrediyor. Temsili demokraside siyasi partilerin önemli bir role sahip oldukları söylenebilir. İnsanlar için düzenlemiş iradeyi devralırlar ve hükümet ve insanlar arasında köprü vazifesi üstlenirler (Vensent, 2006: 36).

Kant doğrudan demokrasiyi reddederek, temsili demokrasiyi önerir. O temsili demokrasiye Cumhuriyet demiştir. Cumhuriyet yönetiminde ise tarafsızlık sağlanmalı temsil için mevzuatta halkın temsilcileri olmalıdır ve yürütme ve yargı erklerinin görevleri karışmamalıdır. Bu sistem Kant'a göre uygun bir sistem değildir (Held, 2007: 31).

Temsili demokrasinin faydalarını Türköne (2009: 191) şöyle sıralamaktadır; bu model demokrasinin uygulanabilirliğini sağlar, vatandaşlara karar sürecinde sorumluluk yükler, vatandaşların yönetime doğrudan müdahale edememesi sisteme istikrar kazandırır ve iktidarın daha eğitilmiş, bilgili ve tecrübeli ellerde olmasını sağlar.

1.2.3. Katılımcı Demokrasi

Katılımcı demokrasi, nüfusun daha az olduğu toplumlarda uygulanan ve her yurttaşın karar süreçlerinde aktif olarak yer alabildiği yönetim biçimidir. Antik Yunan'daki nüfusun göreceli olarak daha az bir bölümünün yurttaş olarak kabul edildiği dönemlerde katılımcı demokrasinin ilk örneği görülür. Ancak günümüzde katılımcı demokrasinin anlamı değişmiştir (Otavi, 2005: 167).

Günümüz toplumlarında nüfusun yoğun olduğu düşünüldüğünde, katılımcı demokrasinin imkânsızlığı anlaşılacaktır. Kimi zaman, hükümetlerin diğer siyasi organlar ile ya da toplumun genelinde yaşanabilecek bir rahatsızlık veya anlaşmazlık durumunda, bazen doğrudan halkoyuna başvurduğu, referandumlar aracılığı ile görüş aldığı durumlarda katılımcı demokrasi uygulamaları görülmektedir (Vensent, 2006: 38).

Ancak burada, yurttaş üzerinde ihtilaf olan konuya ilişkin görüşünü genellikle “evet” ya da “hayır” seçeneğinin ötesinde belirtemez. Bu bakımdan referandumların ideal anlamda bir katılımcı demokrasi örneği olduğunu söylemek güçtür. Oysa günümüzde

çağdaş demokratik kültüre sahip toplumlarda katılımcı demokrasi belirli periyotlarla gerçekleştirilen seçimlerde, bireylerin salt oy davranışı ile benimsenen karar süreçlerinden ibaret değildir. Bireyler bundan daha fazlasının farkındadır. Yani toplum sivil toplum kuruluşları, siyasal ve toplumsal baskı grupları (sendikalar, meslek odaları/birlikleri, medya vb.) gibi siyasal sürece doğrudan etki edebilecek bir güce sahiptir (Türküne, 2009: 193).

Vatandaşların karar alma süreçlerinde daha aktif rol oynaması katılımcı demokrasidir. Katılımcı demokraside seçimlere yer verilir. Bu modelde referandum daha kullanışlıdır ve halkın temsilcilerinin fesih olanakları vardır (Hangington, 1994: 49).

1.2.4. Sosyal Demokrasi

Sosyal demokrasi doğrudan sosyal refah üzerindeki demokrasi ve refah devleti ve toplumunda zenginlik dağılımının şeklidir. Sosyal demokrat hükümetlerce sosyal sorumluluğa vurguyu içerir. Devletin temel görevi bireylerin önce temel ihtiyaçlarını karşılamak sonra ise refah düzeylerini yükseltmektir (Lopez, 2012: 68).

İçeriğinde sosyal reform ve dağıtıcı adalet, temsil, halk egemenliği ve sosyal demokrasi değerleri yer alır. Liberalizmle sosyalizm arasındaki sosyal ve ekonomik politik farklılıkları ve gerilimi yumuşatmak açısından sosyal demokrasi ılımlı bir modeldir. Sosyal demokrasi ya da merkez sol, kapitalizmin yarattığı eşitsizlik ve adaletsizlikleri demokratik sistem içinde kabul edilebilir düzeye indirmeyi amaçlayan siyasi ideolojidir (Vensent, 2006: 54).

Sosyal demokrat partiler, Sosyalist Enternasyonal çatısı altında örgütlenmişlerdir. Sosyalist Enternasyonal'in tanımına göre, sosyal demokrasi; özgürlük, eşitlik, adalet ve dayanışma temellerine oturur (Powell, 1990: 11). Sosyal demokrasi olgusu, 19. yüzyılın ikinci yarısından beri emekçi sınıfların yürüttüğü sosyal ve siyasal mücadeleler ile egemen sınıfların verdikleri ödünler sonunda varılan uzlaşmanın ürünüdür. Bu süreçte klasik liberal demokrasinin temellerini oluşturan değerler sistemi (kapitalizm, siyasal demokrasi, çoğulculuk vb.) korunmuş ve sosyal adalet, sosyal devlet, sosyal haklar gibi yeni değerlerle beslenmiştir (Otavi, 2005: 214).

Sosyal demokrasi hareketi başlangıçta Vladimir Lenin gibi devrimci sosyalistleri de kapsıyordu. Daha sonra evrimci yaklaşım baskın çıktı ve sosyal demokrasi proleter devrime karşı bir ideoloji halini aldı. Sosyal demokrasinin bu evrimci yaklaşımının en önemli temsilcisi, Edward Bernstein'dır. Sosyal demokrasi anlayışının devlete sosyal ödevler yükleyip ekonomik yaşama halk kitleleri yararına müdahale olanakları sağlaması sınıflar arası farklılık ve gerginlikleri yumuşatıcı bir rol oynamış, kapitalizmi ve Batı tipi demokrasiyi aşmayı amaçlayan radikal devrimci akımlara karşı da bir set oluşturmuştur. Bu açıdan, bir olgu ve anlayış olarak sosyal demokrasi, sosyal demokrat akım ve hareketlerin 20. yüzyıldaki felsefe ve programlarına denk düşer. Devrimci sosyalistler, sosyal demokrasiyi kapitalizmle işbirliği yapmakla suçlar, "reformist" adını verir. "Reformist", sol ideoloji taraftarları arasında aşağılayıcı bir tanımdır (Shampter, 1996: 53).

1.2.5. Endüstriyel Demokrasi

Demokratik uygulamalar işçi sınıfının hayatını etkileyebilir. Bu açıdan bakıldığında, demokrasi sadece siyasi hayatla sınırlı değildir. Etkileri ekonomik hayatta da görülür. Sosyal ve ekonomik etkilerinin özellikle emekçi kesim üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (More, 1990: 22).

Bir başka bakış açısıyla, işçilerin endüstriyel örgütlerin sermaye ve yönetiminde pay sahibi olarak katılımı demektir. İşçilerin bazıları endüstriyel demokrasi kavramı yerine, ekonomik demokrasi, işgücü yönetimi ve işçi özerkliği kavramlarını kullanmışlardır. Siyasal demokrasi, siyaset kurallarının ekonomik yaşama uygulanması ve sanayide yönetim gücünün paylaşılmasıdır. Endüstriyel demokrasi, birçok anlamı içeren bir kavram olduğu için bu konuda çeşitli tanımlamalar ve sınıflandırmalar yapılmaktadır. Endüstriyel demokrasi kavramı ilk defa 1897 yılında, Sydney ve Bateria Web tarafından kullanılmıştır. Ancak kullandıkları endüstriyel demokrasi kavramı günümüzdeki yaklaşımlardan farklı anlamlar içermektedir (Vensent, 2006: 56).

Başlangıçta endüstriyel demokrasinin gerçekleşmesi için toplu pazarlık mekanizmasının kurulması ve sendikaların taraf olarak pazarlıkta söz sahibi olması amaçlanmaktaydı. Ancak zamanla sendikalar toplu pazarlık hakkının endüstriyel demokrasinin gerçekleşmesi için yeterli olmadığını görmüşler ve sanayide yönetim gücünün

paylaşılması amacına yönelmişlerdir. Demokrasiyle yönetilen bir devlet ileri demokrasi seviyesine ulaştığında, işçi örgütlerinin talepleri dikkate alınarak yönetime katılma hakkı elde etmiş olacaklardır. Bu amacın gerçekleşmesi ise ancak sanayide yönetim gücünün paylaşılması ile mümkündür (D.Esmit, 2004: 29).

1.2.6. Hıristiyan Demokrasi

Hıristiyan Demokrasi, kökleri 19. yüzyıla dayanan ancak II. Dünya Savaşı sonrasında büyük önem kazanmış olan siyasi bir görüştür. Hıristiyan Demokrasiyi ilk ortaya çıktığı zamanlardaki anlamıyla ele alırsak, demokrasiye Tanrısal bir etkidenden doğan gerçek olarak bakan yani bütünüyle dini öncüllere dayanan siyasi bir fikirdir diyebiliriz. Bununla birlikte günümüz Hıristiyan Demokrasisi için bu tanımlama oldukça sınırlı kalır. Bugün Hıristiyan Demokrasi çok geniş kitleleri kendine çekmeyi başarmış bir anlayıştır. Hıristiyan Demokrasi ile bağdaşan fikirler ilk olarak 1830 yılında Fransa’da belirdi. Bu fikirler daha sonra Avrupa’nın Katolik ülkelerinde hızla yayıldı. Fransa’daki 1848 İhtilali ile daha duygusal ve sosyal bir Hıristiyanlık anlayışının başlaması ile Hıristiyan Demokrasi kavramının daha geniş kitlelerce desteklenmesi için bir ortam yaratılmış oldu. Bu dönemde Hıristiyan Demokrasi kavramı Roman Katolik Hiyerarşisi ile demokrasi arasında bir uzlaşmayı işaret ediyordu. Bu gelişmeler olmakla birlikte, Hıristiyan Demokrasi ifadesi ilk olarak (resmi anlamda) 1891 yılında Papa Leo 13’ün piskoposlara yönelik olarak yazdığı ‘Rerum Novarum’ adlı Papalık mektubunda (resmi bildirisi) yer almıştır. Bu mektup ile Vatikan işçi sınıfının perişan durumunu kabul ediyordu (Owerz, 2007: 91).

Söz edilen mektup, aynı zamanda işçi sendikaları çerçevesindeki Katolik birleşmeler lehine bir yön çiziyordu. Bu Papalık mektubunun ardından tüm Avrupa’da Hıristiyan Demokrasi ile çok çeşitli çalışmalar ve sosyal-politik hareketler ortaya çıktı. Hıristiyan Demokrasi kavramı üzerine bu gibi gelişmeler olmakla birlikte Papa Leo 13 mektubu Hıristiyan Demokrasiyi tümüyle ‘sosyal-yardımsever’ bir anlayış içinde sınırlandırmıştı. Yani, Papalığın bildirisinde demokrasi ile temkinli bir uzlaşma vardı. Demokrasi anlayışı 19. yüzyılda dini-politik, dini-sosyal bir hareketin tasarlanması şeklinde, kilise ve demokrasi arasındaki uzlaşmayı sağlamak amacıyla ya da demokrasinin farklı bir Hıristiyan biçiminin gelişmesi amacıyla ortaya çıkmıştı (Owerz, 2007: 93).

Bununla birlikte günümüz Hıristiyan Demokrasi anlayışı aslında daha çok II. Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmelere dayanır. 19. yüzyılda Hıristiyan Demokrasisi ile günümüz Hıristiyan Demokrasi anlayışı arasında bir takım farklılıklar olduğunu da belirtmemiz gerekir. Günümüz koşullarının gerektirdiği şekilde bugünün Hıristiyan Demokrat partileri birer 'Catch-All' parti durumundadırlar, eski anlayışta olduğu gibi sadece işçi sınıfına ya da sınırlı bir kesime hitap etmeyi bir kenara bırakmışlardır. Bu nedenle bugün Hıristiyan Demokrat partilerin toplumun çok çeşitli kesimlerinden destek aldığını söyleyebiliriz (Shampton, 1996: 53).

Günümüzde Hıristiyan Demokrasi, Avrupa muhafazakârlığı içerisinde bir siyasi düşünce biçimi, bir gelenek olarak tanımlanmaktadır. Bu özelliğinin yanı sıra, bugünün Hıristiyan Demokrat partilerinin Hıristiyan işçi sendikaları ve Roman Katolik Kilisesi ile de kuvvetli bağları olduğunu söyleyebiliriz. Avrupa entegrasyonu açısından baktığımızda ise, Avrupa'daki Hıristiyan Demokrat partilerin başından beri entegrasyonu kuvvetle desteklemiş olduklarını görürüz. Buna ek olarak Avrupalı Hıristiyan Demokratlar Avrupa'nın geleceği konusunda federalist bir yaklaşımdan yanadırlar. Bunu yanında Atlantik İttifakına olan desteklerini de belirtirler. Tüm bu özelliklerinin dışında, kürtaj, ötenazi, bio-teknoloji gibi dini anlayışlarıyla ters düşen eylemlere karşı olmalarıyla bilinirler (Otavi, 2005: 41).

1.2.7. Müzakereye Dayalı Demokrasi

Siyasi sistemin birden fazla etnik köken, din ve kültürü barındırması doğrultusunda ortaya çıkan ve bu grupların karar sürecinde birlikte yer aldıkları yapıyı çağrıştırmaktadır. Müzakereye dayalı demokrasi modelinin belli başlı özellikleri şunlardır; birincisi büyük etnik gruplar karar alma sürecine katılırlar. Orantılı güç paylaşımı vardır ve azınlık grupların alınan kararlar üzerinde veto gücü vardır.

Hükümetin yanında toplumu oluşturan etnik grupların temsilcileri yönetsel karar sürecinde birlikte faaliyet yürütürler. Bu birliktelik farklı şekillerde olabilir. En yaygın biçimlerinden biri koalisyon hükümetleri oluşumudur. Lübnan'daki başkanlık sistemi bunun örneğidir. Başkan Hıristiyanlardan, Başbakan Sünni Müslümanlardan, Meclis Başkanı ise Şii Müslümanlardan seçilmektedir. Ancak parlamenter sistemler-

de etnik gruplar arasındaki güç dağılımı, yetkinin başkanın elinde toplandığı başkanlık sistemine kıyasla, daha uygun ve istikrarlı olmaktadır (Vensent, 2006: 59).

1.3. Demokrasinin İlkeleri

Bir yönetim biçiminin demokrasi olduğundan bahsedebilmek için o yönetimin bir takım prensiplere sahip olması gerekir. Siyaset alanyazında demokrasilerin sahip olması gereken nitelikler aşağıdaki gibi sıralanabilir.

1.3.1. Serbest Oy

Seçimler ve oy verme serbestliği, demokrasinin en önemli ilkeleridir. Demokrasilerde çoğunluğun oyu geçerlidir. Serbest oy demokrasinin diğer ilkeleriyle de desteklendiğinde tam anlamıyla bir demokrasiden bahsedilebilir. Demokrasinin diğer ilkelere uzaklaşmak oy serbestliğinin kazandırdıklarını etkisizleştirir, temsil niteliğini ortadan kaldırır (P. Kung, 1997: 7).

Yönetimde halk söz sahibidir ve hâkimiyet halkındır. Her vatandaşın tek bir oy hakkı vardır ve oylar eşittir. Hak ve özgürlükler için de bu durum geçerlidir, herkesin eşit hakkı vardır. Yönetimdeki kişiler belirli dönemlerde halkın yaptığı oylamalarla seçim sonucuyla belirlenir ve çoğunluğun seçtiği yönetim azınlıkta olanların haklarına da saygılıdır (Bashiriye, 2005: 52)

1.3.2. Cinsiyet Eşitliği

Demokratik bir toplumda erkek ve kadınlar arasında hukuksal, toplumsal, siyasal ve ekonomik alanda eşitlik olmalıdır. Özgür ve sağlıklı bir toplumda bireyler eşittir. Bir toplumda kamusal değerler bütün vatandaşlar arasında eşit olarak paylaştırıldığında toplum sağlıklı olacaktır. Demokrasideki eşitlik, yasalar önünde eşitliktir. Yasalar herkese aynı biçimde uygulanır; herhangi bir kişiye, aileye, zümreye ayrıcalık tanınmaz. Kadınlar her düzeyde ve onların toplumsal, siyasi ve adli yönleriyle erkeklerle eşit haklara sahip olacaktır. Neyse ki demokrasinin ilk ortaya çıktığı 20. yüzyıla kadar kadın ve erkek arasında eşitlik de görülmemekteydi ama şimdi bu eşitlik her düzeyde görebilmektedir (Türküne, 2009: 199).

Yaşamın her alanında cinsiyete dayalı ayırım yapmaksızın hukuk, adalet ve sivil haklar üstünlüğü gerçekleştirilecektir. Devam eden sosyal gelenekler zamanla etkilenecek hayat oluşturdu, alternatif değerler oluşturmak için süregelen çalışmalar toplumdaki kaldırılacak. Ayrıca toplumun çekirdeğini oluşturan insan, böyle bir kural oluşturmak için, irade, akıl ve geleceğe gerçekleşen sorumluluk duygusu ile alanını sunmalıdır (T. Blum, 1994: 121).

Siyasi eşitlik, ayırım yapmaksızın, sosyal ve kültürel haklar, (erkek ve kadın) vatandaşların katılımı kamu memnuniyeti seviyesini sağlar. İnsanlık kavramı toplum içinde tarafsız bir şekilde kültür olarak önyargısız yer alır. Sonuçta insan haysiyetine saygı bir ilkedir (T. Blum, 1994: 121).

1.3.3. Çok Partili Yapı

Özgürlük, bireyin, başkalarının haklarına zarar vermeden istediğini yapabilmesidir. Demokrasinin olmadığı yerde özgürlük ve insan hakları, özgürlük ve insan haklarının olmadığı yerde de demokrasi olmaz. Serbest ve adil toplumun en önemli araçlarından biri özgür ve bağımsız partilerdir. Yani siyasetçiler ve genel olarak bütün vatandaşlar bu bağımsız partiler vasıtasıyla hükümete izleyici olarak, ortak olarak ve sonuçta hükümet kurarak yönetimde söz sahibi olabilirler (Türküne, 2009: 190).

1.3.4. Din ve Vicdan Özgürlüğü

Demokratik bir toplumda bireylerin din ve inanç hürriyeti vardır. Kişiler bir şeye inanmaya veya inanmaktan vazgeçmeye zorlanmamalıdır. Din ve vicdan özgürlüğü, yaşam hakkı, kişi dokunulmazlığı ve güvenliği savunma ve adil yargılanma hakkı, düşünce özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü gibi, temel hakların yanında sivil özgürlükler arasında yer alır. Bu hakların güvence altına alınmadığı bir yerde ne hukuk devletinin varlığından, ne de demokratik bir siyasal sistemden bahsetmek mümkündür. Fertlere düşüncelerini rahatça açıklama, yayma ve bu düşüncelerine uygun olarak yaşama hakkının, insan haklarının gereği olarak ciddi bir engelle karşılaşmadan tanınması gerekir. Demokrasinin ve laiklik prensibinin gereği olan bu durum bireylere bir lütuf olarak değil, hak olarak sağlanmalıdır (Benli, 2013: 2).

1.3.5. Düşünce ve İfade Özgürlüğü

Felsefi düşünce okulları ve özgür düşünmenin teşvik edilmesi özgür, demokrat ve sağlıklı bir toplumun en önemli ilkeleri arasında yer alır. Felsefe her zaman neden ve nasıl sorularını beraberinde getirir. Bu neden ve nasıl soruları toplumda durgunluğu önler ve toplumun sürekli değişimini gerçekleştirir (Hangtington, 1994: 61).

İfade özgürlüğü, İnsanlar yönetimdeki seçimlerini özgür olarak yerine getiremezlerse yaptıkları tercihler de çok anlamlı olmayacaktır. Hürriyetin olmadığı bir demokrasyden söz edilemez ve katılım özgür yapılmadığı sürece demokratik değildir. İfade özgürlüğü, basın, parti etkinlik ve toplum kuruluşu kanuna göre meşruiyet sağlar. Böyle bir sistemde kimsenin görüş korku ve kaygı olmamalıdır. Çünkü insanın tüzel kişiliği dinamizm ve mükemmellik ifade özgürlüğün penceresinden geçer. İnsan düşünce ve anlam sosyal statü dil ve kalem ile yansıtılır. Ama bu özgürlük sınır tanımaz, fakat ifade özgürlüğünü kullanmak kurallar temelinde hariç; taciz, aşağılama, İnanç, din, dil, meslek, etnik, ırksal ve kutsallara hakaret kabul edilemez (T. Blum, 1994: 132).

1.3.6. Basın Özgürlüğü

Basın özgürlüğü toplumun tüm yönlerini gözetiminde tutacak gözleridir ve halkın durumunu hükümete ve yetkili kimselere ulaştırır. Diğer taraftan basın özgürlüğü devletin denetimini sağlar.

İfade özgürlüğü anayasal demokrasilerin ve demokratik düzenin temel taşlarından biridir. İfade özgürlüğü en geniş anlamıyla; bir düşünce, inanç, kanaat, tutum veya duygunun barışçı yoldan açığa vurulmasının serbest olmasıdır. İfade özgürlüğünün hizmet ettiği iki temel amaç vardır. İlk amaç insanın kendini entelektüel ve iletişimsel açıdan gerçekleştirmesini sağlamak, ikinci amaç ise toplumun demokratik olarak biçimlenmesini sağlamaktır. Bu nedendir ki ifade özgürlüğü yalnızca düşünceyi açıklayan aktif süjeler için değil, bu düşünceye ulaşan pasif süjeler için de önemlidir. İfade özgürlüğünün önemli bir unsurunu oluşturan bilgi ve düşüncelerin pasif süjelere ulaştırılması sırasında kullanılan farklı yöntemler, farklı özgürlük kategorilerini meydana getirmektedir. Bilgi ve düşüncelerin, günümüzde en etkili kitle iletişim araçlarından biri olan basın yoluyla açıklanması hâlinde basın özgürlüğü söz konusu olmaktadır. Basının düşüncenin açıklanmasına ve yayılmasına sağladığı genişlik ve

güç, genel nitelikteki ifade özgürlüğünün yanında basın özgürlüğü kavramının doğmasına yol açmıştır. Basın özgürlüğü genellikle haber, fikir ve düşünceleri, çoğaltıcı araçlarla, serbestçe açıklayabilmek özgürlüğü olarak tanımlanmıştır. Bu tarife göre basın özgürlüğü; haber, bilgi ve düşünceleri serbest olarak toplayıp, yorum ve eleştiri yaparak çoğaltabilme ve bunları serbest olarak yayımlama haklarını içerir (Hazar, 2013: 4).

Toplum hayatında temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması kaçınılmazdır. Demokratik toplumlarda da bir temel hak ve özgürlüğün sınırlandırılması kabul edilebilir görülmüştür. Çünkü devletin ve toplumun var olabildiğini ve devamlılığını sağlamak için hürriyetleri sınırlamak kaçınılmaz bir zorunluluk teşkil eder. Hiçbir zaman, hiçbir toplumda sınırsız özgürlük diye bir şey olamayacağı, sınırsız özgürlüğün anarşi doğuracağı ve sonuçta özgürlükleri yok edeceği çok fazla açıklama gerektirmeyecek bir gerçektir. İnsan hakları düşüncesinin en önemli çıkmazlarından biri olarak ortaya çıkan bu sorun, günümüzde özgürlüklerle düzen arasında bir denge kurularak çözülmeye çalışılmaktadır (Hazar, 2013: 8).

1.3.7. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü

Demokratik bir toplumda bireyler ve toplumsal kesimler seslerini duyurabilmek için barışçıl olmak kaydıyla, toplantı ve yürüyüş özgürlüğüne sahiptirler. Bu tür faaliyetleri düzenleyenler için bir sınırlama ve yasaklama getirilmemelidir. Partiler ve diğer siyasi grupların toplantı ve gösteri yürüyüşü hakları pek çok ülkede anayasal koruma altındadır. Hiç kimse veya hiçbir kurum, yasal zeminde icra edilen toplantı ve gösteri yürüyüşlerine herhangi bir yasak veya sınır koyma yetkisine sahip değildir. Bireylerin ve grupların toplantı ve yürüyüşler için birinden izin almalarına gerek yoktur. Bu özgürlüğün dayanağı anayasadır (Nuri, 2011).

1.3.8. Sınırlı ve Geçici Hükümet

Bir toplumda hükümetin sınırlı ve geçici olması devletin ana yönlerinden biridir. Geçici hükümet, belirli bir dönem için seçimle iş başına gelen ve bu sürenin sonunda

yenilenecek seçimle, seçmenin oylarına bağlı olarak, yeniden seçilebilen veya görevi bir başka hükümete devreden hükümettir.

Yapılan seçimlere adil ve eşit biçimde özgür seçmenler katılarak tercihlerini yapar. Seçimler etnik köken, dil, sosyal statü ve cinsiyet ayrımcılığından arınmış olarak yapılmalıdır. Seçimler insanların hükümete karşı rızalarını göstermede tek yol değildir (T. Blum, 1994: 171).

1.3.8. Yasama Dokunulmazlığı

Yasama dokunulmazlığı, günümüzde anlam ve uygulamada üzerinde en çok konuşulan ve tartışılan konulardan biridir. Dünyada yasama muafiyetlerinin oluşturulmasında başlıca iki sistem bulunmaktadır. Bunlar; parlamenterlere sadece hukuki kovuşturmalara karşı koruma sağlayan Anglo-Sakson sistemi ile dünya ülkelerinin çoğunda uygulanan ve ceza davalarına karşı koruma sağlayan Kıta Avrupası sistemidir (Örmeci, 2012: 1).

Yasama dokunulmazlığı (teşriî masûniyet)”, veya “parlâmenter dokunulmazlık (*parliamentary inviolability, inviolabilité parlementaire*)”, parlâmento üyeleri hakkında, suç işlediklerinden bahisle, parlâmentonun izni olmadan, gözaltına alma, tutuklama gibi bazı cezaî takibat işlemlerinde bulunulamayacağı anlamına gelmektedir. Yasama dokunulmazlığı, parlâmento üyeleri lehine tanınmış gerçek bir muafiyet konumundadır. Ceza kanunları karşısında vatandaşların eşitliği ilkesinin bir istisnası niteliğindedir. Bu nedenle de yasama dokunulmazlığı zaman zaman birçok ülkede kamuoyunda tepki ile karşılanmaktadır. O nedenle yasama dokunulmazlığının amacının ortaya konulması gerekir (Gözler, 2001: 3).

Yasama sorumsuzluğunun amacı, parlâmento üyelerinin söz ve düşünce hürriyetlerini korumak olduğu halde, yasama dokunulmazlığının amacı, parlâmento üyelerinin parlâmento çalışmalarına istedikleri her zaman katılabilmelerini sağlamaktır. Yasama dokunulmazlığı olmazsa, parlâmento üyesi iktidar tarafından bir suç soruşturması bahanesiyle tutulabilir; mahkemeler tarafından tutuklanabilir. Bu durumda ise millî irade tam olarak parlâmentoda oluşamaz. Örneğin hükûmet aleyhine yapılan kritik

bir güvensizlik oylamasında, birkaç muhalefet partisi üyesinin tutulma ve tutuklanma nedeniyle parlâmentoya gelip oy kullanamazsa, normalde düşmesi gereken hükûmet görevde kalabilir ki, bu demokrasiyle bağdaşmaz. İşte bu nedenle parlâmento üyelerine yasama dokunulmazlığı tanınmıştır. O halde yasama dokunulmazlığının amacı, parlâmento üyelerini iktidar tarafından tahrik edilebilecek keyfi, zamansız ve esassız ceza kovuşturmalarıyla, geçici bir süre için de olsa, yasama çalışmalarından alıkonulmasını önlemektir (Gözler, 2001: 3).

1.3.10. Kuvvetler Ayrılığı ve Bağımsız Yargı

Yargı gücü yasama ve yürütme güçlerinden bağımsız olmalıdır. Bunlar birbirlerinin görev alanına müdahale etmeden görev yapmalıdırlar. Hükümet topluma ve sivil toplum örgütlerine hesap vermelidir. Böylece düzen ve ekonomik kalkınma sağlanır bireylerin ihtiyaçları giderilir. Vatandaşların siyasi özgürlüğü, her bir ferdin görüşlerinden ortaya çıkan bir fikirdir. Bu özgürlüğe sahip olmak için bir kişinin, diğer herhangi bir kişiden korkmayacağı şekilde bir devlet yapısının oluşturulması zorunludur. Eğer, yasama ve yürütme erkleri aynı kişi veya organda birleşirse, o zaman halkın özgürlüğü ortadan kalkmakta veya devletin başı, dilediği yasayı çıkararak, bunları zorla uygulama imkânına sahip olabilmektedir. Veya yargı erki, yasama ya da yürütme erkinden ayrılmazsa yine ilgili ülkede halkın özgürlüğünün olmamasının yanında halk, keyfi yönetim uygulamalarına maruz kalabilmektedir. Halkın özgürlüğünün selameti için; Yürütme, yasama ve yargı birbirinden bağımsız olmalı ve birbirlerinin uygulamalarına sınırlamalar getirebilmelidir (T. Blum,1994: 143).

Kuvvetler ayrılığı teorisini ilk ortaya atan İngiliz düşünür John Locke'tur. Ancak kuvvetler ayrılığı teorisinin asıl savunucusu Fransız düşünür Montesquieu'dur. Montesquieu, Yasaların Ruhu adlı eserinde yargının, yasama ve yürütme erklerinden bağımsız olmaması durumunda özgürlükten bahsetmenin mümkün olamayacağını ileri sürmüştür. Locke ise, İngiliz anayasal monarşisinin yanında yer aldığından, yasama ve yürütme erkleri üzerinde durmuştur. İngiltere örneği, halkın iradesini son derece ön planda tutmaktadır. Locke'un fikirleri de bu yönde gelişmiştir. Bu sebeple Locke, yasamayı diğer organlardan ayrı bir yere koyar. Montesquieu ise siyasal özgürlük kavramı üzerinde durmuştur. Fransız düşünürün fikirleri Fransız Devrimi'nden sonraki anayasacılık hareketlerini etkilemiştir. Montesquieu, kanunu yapan ile uygula-

yanın aynı organ olmasının adaletsiz bir durum olacağını savunmuştur. Kanunu yapan yani yasamayı denetleyecek olan, yargıdır. Tüm organların yetkilerinin tek bir organda toplanması durumunda demokrasiden bahsetmek mümkün olmayacaktır. Montesquieu, yasama yetkisini kullanan organ ile yargı yetkisini kullanan organın aynı olmasını despotluk olarak nitelendirmiştir (Akıncı, 2014: 1).

Parlamenter rejimlerde yasama ve yürütme organları hukukten bir birbirinden bağımsızdır. Teorik olarak durum böyle olsa da uygulamada kuvvetler ayrılığı tam olarak uygulanmamaktadır. Yasama organında temsilci çoğunluğunu elinde bulunduran parti pratikte yürütmeyi de ele geçiriyor. Böylelikle yasama ve yürütme iç içe geçmiş oluyor. Yasama organında halk, partiler aracılığı ile temsil ediliyor. Çoğunluğu sağlayan parti hükümeti kuruyor ve yürütmeyi şekillendiriyor. Yasama ve yürütmenin bu şekilde etkileşim içinde olması yasamanın yürütmeyi denetleyebilmesini imkansız hale getiriyor. Bu durumda yargının önemi daha da artıyor. Aksayan kuvvetler ayrılığı ilkesinin işlerliğini devam ettirebilmesi, yargı erkinin görevini tam etkinlikle yapabilmesiyle mümkün olacaktır. Yargı bağımsızlığının sağlanması siyasal iktidarların sınırlandırılması ve temel hak ve özgürlüklerin korunması açısından büyük önem taşıyor (Akıncı, 2014: 1).

1.3.11. Siyasi Muhalefet

Demokrasinin prensiplerinden bir diğeri muhalefetin varlığıdır. Demokrasiyi diğeri yönetim biçimlerinden özellikle otoriter yönetimlerden ayıran nitelik budur. Otoriter sistemlerde, rejime muhalefet meşru kabul edilmez. Muhalif unsurlar genellikle marjinal ve zayıftırlar ve ortadan kaldırılırlar (Dal, 1999: 68). Hâlbuki demokrasilerde muhalefet sisteme kuvvet kazandıran, hükümetin ihtiras ve sınırsız yetkilerinin önünde bir fren mekanizması görevi gören kurumdur.

1.3.12. Güç Kullanma Tekeli

Demokrasilerde gerekli yasal şartlar oluştuğunda güç kullanma yetkisini elinde bulunduran kurum devlettir. Yasama organının düzenlemeleri doğrultusunda bu yetkiyi

yürütme organı içinde örgütlenmiş olan kolluk güçleri ve ordu kullanır. Bu yetki devletin egemenlik göstergelerinden olup bir başka kurum veya kişiye devredilmesi mümkün değildir. Aksi takdirde toplumda çatışma ve anarşi görülür.

Bir siyasal iktidarın meşru temellere dayanmadan varlığını sürdürmesi, istikrarlı bir yapıya kavuşması imkânsızdır. Klasik dönemlerde meşruiyet kaynağı din, mitler, gelenek ve büyüleyici özellik olarak öne çıkmaktadır. Modern düşüncede meşruiyet kaynağı, güvenliği, eşitliği ve özgürlüğü teminat altına almak için egemenle halk arasında yapıldığı varsayılan toplum sözleşmeleridir (Türköne, 2009: 98).

1.3.13. Serbest Ekonomi

Demokratik yapılarda uygulanan ekonomik modeli kapitalizmdir ve bu model ekonomide özel sektörün serbest faaliyet yürütmesini öngörür. Devletin ekonomideki payı ve ekonomiye müdahalesi sınırlandırılmıştır. Bireylerin mülk edinme özgürlükleri vardır ve mülkleri üzerinde diledikleri gibi tasarrufta bulunabilirler.

Devlet, anayasal haklar çerçevesinde, ekonomi üzerinde gözetim görevini yürütür. Hükümet gözlemcidir, uygulayıcı değildir. Piyasanın izlenmesi sivil topluma ve piyasa aktörlerine bırakılmalıdır (P.Kung, 1997: 7-11).

1.4. Karmaşık Toplumlarda Demokrasi

Karmaşık toplumlar kavramı modernizasyon teorisi çerçevesinde ortaya çıkan bir durumu ifade eder ve yapıda toplum işbölümünün etkisiyle alt sistemlere, bölümlere göre ayrılmıştır. Habermas gibi çağdaş toplumbilimciler ve birçok post modern ve post yapısalcı araştırmacılar, karmaşık toplumlardaki demokrasi sorununa farklı çözüm yolları önerdiler. Danışman demokrasi, radikal demokrasi veya kuvvetler ayrılığı ve hukukun üstünlüğü bu önerilerden bir kaçıdır.

Toplum ilerledikçe işlevsel uzmanlıklara göre alt sistemlerine ayrılır. Offe ilk eserlerinde karmaşık toplumların ana özelliğinin katılık olduğunu savunmaktadır. Tarihsel olarak karmaşık toplumlar benzersiz sorunlarla karşı karşıya gelmiştir. Çünkü bu toplumlarda tahmin ve plan hemen hemen imkânsızdır (Tafazzoli, 2010: 5).

Karmaşıklık demokrasi yolunda ciddi bir engeldir. Karmaşık toplumlar çok katı olduğu için bileşenler arasında koordinasyon yapmak için düşünmek bile imkânsızdır. Aslında bu tür toplumlarda yararsız ve başarısız olduğu için hiçbir yöntem kullanılmamaktadır. Karmaşık toplumlarda topluluğu saran projeleri anlamak imkânsızdır. Alt sistemleri tarafından üretilen rasyonel seçenekler bireylerin özgürlük için geliştirilmemektedir (Fokuhi, 2004: 59).

Karmaşık toplumlarda demokrasinin yerleştirilmesi için iki öneri ileri sürülmektedir; öncelikle sivil toplumda toplumsal hareketlerin ortaya çıkması, ikinci ise demokrasiyi kurmak için, toplum modernleşme avantajlarını kaybetmeden mümkün olduğunca basite indirgenmelidir. Böylece kararların daha şeffaf ve kontrollü olması sağlanır. Özellikle toplumun farklı alt birimleri arasındaki bağımlılıkların azalması önemlidir. Karmaşık toplumların en önemli özelliği katı ayrılıklar ve düzensizliktir. Hâlbuki demokratikleşme, az de olsa fikirler, çıkarlar ve hedefler üzerinde uzlaşmayı gerektirir. Bu şekil de demokratik kuralların sonuçlarını kabul etmek için ortak paydalar gereklidir (Alam, 1995: 85).

Afganistan toplumu karmaşık toplumlara bir örnektir. Çünkü etnik özellikler ve onunla bağlantılı olarak ortaya çıkan ekonomik ve politik sorunlar ülkedeki kargaşanın göstergeleridir. Ülkede demokrasi ve etnik farklılıklar arasında yakın ve negatif yönlü bir ilişki vardır. Afganistan'da insanların kavim/kabile sözcüğünden anladıklarıyla ilgili Richard Tappere göre: kavim kelimesi muhtemelen Afganlar tarafından yaygın olarak kullanılır ve tüm sosyal ilişkileri ve sosyal çatışma gruplarını içerir. Çünkü Afganistan'da genellikle insanlar kavim kavramını kolay, dikkatsiz veya yanlış kullanırlar ve ona göre millet, kabile, kavim ve bazen de mezheple aynı anlamda kullanılabilir (Varsaji, 2002: 238).

Kavim, ortak atalara sahip olduklarına inanan insan gruplarıdır. Fiziksel benzerlik, geleneklerdeki benzerlik, ortak hafıza ve hatıra ile geçmişten kalan miras olarak hikâyeler bireyleri kavim çatısı altında birleştiren unsurlardır. Afganistan'da çatışmanın altında yatan unsurlardan birisi etnik ve kültürel çeşitliliktir. Bu nitelik ortak bir Afgan kimliğinin oluşturulmasının önünde engeldir. Hatta resmi politikada etnik

aidiyet tahmin edilenden daha büyük çaplı görülmektedir. Afganistan'da etnik çeşitliğin sorunları, tüm ülkedeki meseleleri etki altında aldı.

İKİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'DA DEMOKRASİNİN GELİŞİMİ

2.1. Afganistan Hakkında Genel Bilgiler

Afganistan eski tarihe sahip bir ülkedir ki geçmişteki dönemlerde üç büyük ve tarihi adla adlandırılmıştır. Tarih boyunca bu topraklar büyük imparatorluklar tarafından işgal edilmiştir. Bu toprakların bir kısmı bölünmüş, kalan bir kısmı da bazı imparatorluklar tarafından değiştirildiği için sınırları değişmiştir (Hesari, 2010: 24).

Afganistan'ın en eski isimlerinden biri Ariyana'dır. Bu ismi şerefli, özgür ve güzel gibi sıfatlara sahip Hint ve Avrupa kökenine mensup bir kabileden almıştır. O dönemki Ariya'lılar başlangıçta kabile, çobanlık ve köy hayatı daha sonra da şehir hayatı yaşamaya başlamışlar ve hayatlarını iyice düzene soktuktan sonra da tarım işini benimsemişlerdir. Bu ülkenin meşhur şehirlerinden biri Buhdi (Balh)'dır. Ariyalıların hükümdarlarının güç, kuvvet ve onur göstergesi olan bayraklarını bu şehrin en yüksek yerlerine astığı bilinmektedir. Dünyanın önde gelen araştırmacılarından Erasthens M.Ö 192'de; Setrabun M.Ö 3. Yüzyılda; Herudot M.Ö 5. yüzyılda Ariyana adını kullanmışlardır. Ayrıca Ghaznavi'ye göre bu yazarlar Ariyana'nın coğrafi konumunu şu şekilde belirtmişlerdir; Batısında Endus Denizi, Doğusunda Hazar Gölü'nün bir bölümünden başlayıp Hint nehrinde son bulan kısmı, Kuzey tarafında Seyr Denizi ve Güneyinde Hint Nehri yer almaktadır (Ghobar, 2011: 33).

Ariyana ismi yerini yeni isim olan Horasan'a devretmiştir. Horasan ismi Yefteli Kabilesinden sonra bu ülkeye konulmuştur. O dönemin siyasi durumlarına ve hükümdarlarına göre her zaman değişmekte olup bazen ülkenin birkaç şehrine bazen de büyük bir bölümüne bu isim verilmiştir. Genel olarak Balh, Nişapor, Mere ve Herat şehirleri her zaman Horasan bölgesine dahil edilmiştir. Horasan Ariyana'nın birkaç coğrafi bölgesine genişlemiştir. Afganistan da aynı şekilde Horasan'ın Nigyana, Arkekvezya ve Gedrosya gibi coğrafi bölgelerine zamanla genişleyip bu isimle tanınmaya başladı (Farhang, 2015: 48).

18. yüzyılın ortalarında Ahmed Şah Afganistan'ı genişletti ve eski siyasi sınırını yani Ariyana ve Horasan'ı yeniden inşa edip ülkeyi tabii sınırına (Amu ve Hint Nehrine) ulaştırdı. Ancak O'nun ölümünden sonra Rusya ve Britanya gibi ülkelerin Afganistan'ın iç siyasetine müdahaleleri ve ülkenin zayıf düşmesiyle topraklarında genişleme durdu. Böylece 19. yüzyılın sonlarına doğru Afganistan bugünkü halini aldı. Bu sebeple ülkede sadece kültür, ticaret, sanayi ve ekonomi alanlarında gerileme yaşanmadı aynı zamanda ülkenin topraklarından bir kısmı da kaybedildi (GHobar, 2011: 51).

Afganistan Asya'nın merkezi ve kurak ülkelerinden biridir. Başkenti Kabil, Balh, Herat ve Kandahar büyük ve tarihi şehirlerindedir. Afganistan'ın komşuları, güney ve doğusunda Pakistan, batısında İran, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan kuzey doğusunda Çin yer almaktadır. Bu ülke 652 864 km² ile dünyanın 41. geniş ülkesidir. 2015 yılında 32 milyon nüfus ile dünyada nüfus açısından 42. sırada yer almaktadır. Resmi dilleri Farsça ve Peştuncadır ve dini İslam'dır. Afganistan'da yıllardır devam etmekte olan savaş ülkenin ekonomisini olumsuz yönde etkileyip fakir ve tehlikeli bir ülkeye dönüştürmüştür (Azimi, 2012a: 35).

Afganistan jeostratejik bir konuma sahiptir ki Doğu Asya, Batı Asya, Güney Asya ve Orta Asya'yı birbirine bağlamıştır. Eski dönemlerden beri bu ülke İskender, Moriya Hükümdarlığı, Müslüman Araplar, Cengiz Han gibi pek çok askeri fetihe şahit olmuştur. Ayrıca bu ülke Yunanı Balh, Koşanıyan, Argon Şahan, Heptaliyan, Zenbil veya Kabil Şahan, Samani, Gazveni, Gori ve Duranı gibi devletlerin de hüküm sürdüğü ülke olmuştur (Anjoman Ariyana Daeratol Maaref, 2014: 29).

Afganistan'ın modern siyasi tarihi miladi 18. yüzyılda Peştuların ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Hoteki Kabilesi Mirveyis Han Hotek'in başkanlığında Kandahar'da yerel devlet kurmuştur. Bu hükümet, 1747 yılında Ahmed Şah'ın Durani hükümetini kurmasıyla sağlamlaşıp genişlemiştir. 1776 yılında başkenti Kandahar'dan Kabil'e taşınarak 1893 yılında topraklarından bir kısmı komşu ülkelere devredilmiştir. 19. yüzyılın sonlarına doğru Afganistan Britanya ve Rusya arasında "Büyük Oyun" olarak adlandırılan çekişmenin eylem alanına dönüşmüştür. Bağımsızlığından kısa bir süre

sonra Britanya'nın eline geçmiştir. Bağımsızlığından 1919 yılına kadar iki defa Britanya tarafından işgal edilmiş ve 1919 yılında Amanullah Han'ın Afganistan'ı Britanya'dan geri almasıyla tekrar bağımsızlığına kavuşmuştur. 1919 yılında 3. Afgan-İngiliz ve Ravolpendi Antlaşmasından sonra Afganistan tamamen Britanya'dan kurtulmuş oldu. 1923 yılında Amanullah Han döneminde yürürlüğe giren anayasada ülkenin ismi olarak kullanılmıştır. Afganistan'da ilk resmi anayasaya yürürlüğe girmiştir. Amanullah Han hükümeti Afganistan'ın bağımsızlığının başlangıcıdır (Farhang, 2015: 55).

Bu ülkenin altı tane hükümet düzenlemeleri veya anayasası vardır ki bu kanunların tamamı hükümetin meşrulaştırılması ve güçlendirilmesi için derlenmiştir. Afganistan anayasaları sürekli değişmiştir. Dolayısıyla Afganistan'ın demokratikleşmesi hakkında yapılan araştırmalar demokrasi tesis etmek için gerekli ve yeterli altyapı yoktur.

Afganistan yüksek devlet kanunu 10 Aralık 1922 yılında 73 madde halinde Oryantal Loya Jirga tarafından ve 20 Ocak 1923 yılında Pagman Loya Jirge tarafından onaylanmıştır. Bu kanun ilk ve en önemli kanun olarak çok tartışmalı bir süreci geçirdi. Devletin temel ilkeleri Temmuz 1931'de Muhammed Nadir Şah döneminde 110 madde olarak onaylanmıştır. 1964 Anayasası ise 29 Haziran 1964'te Zahir Şah'ın Hükümeti döneminde 11 bölüm ve 128 madde olarak Loya Jirga tarafından yürürlüğe sokulmuştur. 1976 Anayasası, Muhammed Davud Han Hükümeti döneminde 13 bölüm 136 madde halinde 25 Aralık 1976 yılında Loya Jirga tarafından onaylanmıştır. 1980'de demokratik cumhuriyetin temel ilkeleri, Devrim Konseyi kararı sonrasında 68 madde halinde 25 Ocak 1980 yılında Babrak Karmal döneminde yürürlüğe sokuldu. Bundan sonra 1987 Anayasası, 13 Eylül 1987 yılında 13 bölüm ve 139 madde halinde Dr. Muhammed Najibullah Hükümeti döneminde Loya Jirga tarafından onaylanmıştır. 1990 Anayasası 1987 Anayasası üzerinde küçük çaplı değişikliklerden ibarettir. 8 Mart 1990 yılında kanunlaştırılmıştır. 8 Şubat 1992 yılında Mücahitlerin hükümeti Sibgatullah Mujaddedi başkanlığında ve 1992 yılı Mayıs ayında Burhaniddin Rabbani Hükümeti kurulmuştur. Taliban'ın çökmesine kadar Dr. Muhammed Najibullah'ın Anayasasından dini kelimeleri değiştirerek kullanmışlardır. Taliban Dönemi'nde hiçbir anayasal düzenlemeye gidilmemiştir. ABD liderliğindeki

Batılı müdahale sonrasında 2003 yılında yeni bir anayasa yürürlüğe konmuştur. Bu anayasa, 12 bölüm ve 162 madde halinde 22 Eylül- 14 Ekim arasında 2003 yılında Loya Jirga tarafından onaylanmıştır. Bu yasa Hamid Karzai'nin geçiş hükümeti sırasında kabul edilmiştir (Danesh, 2015b: 102).

2.2. Afganistan'da Şahlık Dönemi

Afganistan'da 1747 yılından sonra ilk defa bağımsız, sınırları belli bir ülke kurulmuştur. Elbette ki bu topraklarda kısa bir zaman içinde güçlü bir ülke kurmak imkânsız görünüyordu. Ama Nadir Şah öldükten sonra oluşan boşluktan faydalanan Ahmet Han zeki bir komutan olarak bağımsız bir ülke kurmuş ve ilk Şah olarak adlandırılmıştır.

2.2.1. Ahmet Şah Abdali Dönemi (1747-1773)

Abdali Kabilesine mensup olan Ahmet Han, miladi 1723 yılında Herat şehrinde doğmuştur. Sahip olduğu yüksek zekâyla kısa sürede Nadir Afşar'ın güvenini kazanmıştır. Nadir Afşar'ın hükümeti Ahmet Şah için bir dış politika okul konumundadır ve Ahmet Han, buradan Afganistan, Fars ve Hindistan'ın siyasi durumu ile ilgili pek çok bilgi edinmiştir (Farhang, 2015: 69).

Nadir Şah Afşar ömrünün sonlarına doğru halka karşı çok sert davranışlar sergileyip insanlara büyük zulümler etmiştir. Bu da insanların ona karşı çıkmalarına sebep olmuş ve 1747 yılında kendi yetkilileri tarafından öldürülmüştür. Bu olaydan sonra Afgan liderleri güçlü askerler ve pek çok hazine ile Kandahar'a dönmüşler ve başkanın seçilmesi konusunu kabilenin büyükleriyle konuşmuşlardır. Sonunda Afgan Duranı Jirgaları kabilesine Mensup ve yüksek zekâyaya sahip olan Ahmet Han yönetici olarak seçilmiştir (Alikhani, 2011: 44).

Ahmet Şah hükümete seçildikten sonra ülkesini siyasi ve ekonomik açıdan daha iyiye getirebilmek ve genç bir feodal devlet temelini atabilmek için birçok eylemler yapmıştır. Sonra insanlara ülkenin kazanç ve kaybında ortak oldukları fikrini veremeye çalışmıştır. Dolayısıyla kalıcı bir ulusal parlamento temelini Afganistan'ın yakın tarihinde ilk kez yönetim konusunda danışmak için kurmuştur. Gerçekte ilk kez Af-

ganistan'ın ilk kralı tarafından siyasi ve ulusal birlik kurulmuştur. Afganistan'ın çağdaş tarihinde doğal sınırları çizilmiştir (Alikhani, 2011: 53).

Ahmet Şah Hükümeti'nin tarzı, mutlak monarşidir ve bu konudaki yetkisi dokuz üyeli meclis tarafından sınırlandırılmıştır. Onların kararları kritik anlarda hayata geçirilirdi. Ahmet Şah'ın saltanati kalıtsal olsa da bunu sürdürmeye içeren hiçbir vaset kanunu yoktu. Kralın ölümünden sonra kavim büyükleri oğullarından birini onun yerine seçtiler. Ahmet Şah Hükümetinin yönetiminde yasama, yargı ve yürütme olmak üzere üç kuvvet vardır. O, şah olarak ülkenin ekonomik birliğini sağlamak için madeni para bastırması ve insanlardan çeşitli vergi toplamaya çalışmıştır (Ghaznavi, 2013: 42).

Ahmet Şah bir devlet başkanı olarak diğer ülkelere büyükelçi göndermiş ve onların elçilerini de kendi huzuruna kabul etmiştir. Ahmet Şah'ın diğer önemli faaliyetleri 1761 yılında Kandahar şehrini düzenli plan üzerinde "Ahmet Şahi" şehir olarak inşa ettirmesi, Kabil şehrinin ikinci kez imarı, Hulm şehrinin inşası, mimarlığın teşviki, Gravür, silahlar yapma, Peştuca dilinin güçlendirilmesi ve ülkeye özellikle Hindistan'dan göç teşvikidir (Farhang, 2015: 73).

Ahmet Şah, 26 yıllık hükümeti sırasında Afganistan'ın siyasi ve ulusal birlikteliğini sağlamlaştırmayı başarıp Afganistan'ı bir ülke olarak dünyaya duyurmuştur. Ama Afganistan'ın bilimsel, kültürel, ekonomik ve endüstriyel alanda geliştirmeye ömrü vefa etmemiştir (Ghobar, 2011: 54).

2.2.2. Şah Abdülrahman Han Dönemi (1880-1901)

Abdülrahman Han, Amir Muhammed Afzal Han'ın oğluydu. 1830'da doğmuş ve 1901'da vefat etmiştir. Yaklaşık 50 yaşındayken 22 Temmuz 1880'da hükümete geçmiş ve 21 yıl boyunca insanları kılıçtan geçirip birçok kimseyi öldürmüştür ve birçoğunu da engelli duruma düşürmüştür. Bu durum anarşizmi ikinci Afgan-İngiliz Savaşı'ndan sonra Afgan toplumuna hâkim kılmış, her şehir ve köyde, Han ve Molaların sefa sürmelerine son vermiştir. Bu tür olayları kökten kaldırarak güvenliği sağlamıştır. Ama bu güvenlik insanların canı pahasına sağlanmış güvenliktir (Hesari, 2010: 43).

Abdülrahman Han cahil biriydi ve okuyan insanları da sevmezdi. O bilgili kimseleri ya ülkeden çıkarırdı ya da zindana atardı. 21 yıllık iktidarı döneminde bir okul bile inşa ettirmedi. Onun hükümdarlığı içerisinde Afganistan kapıları Avrupa ülkelerine açıldı. Ama o sadece İngiltere'ye boyun eğdi. Afganistan'ın toprak bütünlüğü onun döneminde bozuldu. İktidarının başlarında Gandumek Antlaşmasını imzalamaya söz verdi fakat sonra Durand Hattı Anlaşmasını imzalayarak Afganistan'ın sağlıklı üyelerini ayırmış oldu. Hapishaneleri her zaman insanlarla doluydu. Oradaki insanlara çok büyük eziyetler edilirdi (Ghobar, 2011: 77).

İngilizler yavaş yavaş Afganistan'dan çıkmaya başladılar. Amir Abdul Rahman Han otokritik yönetimine başladı. Başlangıçta İngilizlerle savaşan General Muhammed Can Han Vardak, Mir Baçe Han, Derviş Han Baba Kaşkar, Molla Moşk Alem, Abdul Kerim Anderi, Sepah Salar Hüseyin Ali Han, Davud Şah Han, Muhammed Şah Han Galcaii vb. kişileri çeşitli öğelerle tahrip etti. Çünkü bu meşhur komutanlar İngilizleri Afganistan'da istemiyorlardı ama Abdul Rahman İngilizleri bir destek olarak görüyordu. Bu yüzden insanlara öyle bir hükümetle yönetti ki muhalefet eden halk ya ülkeyi terk etti ya da öldürüldü (Ghobar, 2011: 79).

Amir Abdul Rahman Han Gandumak Antlaşmasını kabul ederek Kuvite'yi İngiltere'ye verdi. İngiltere çok hızlı bir şekilde 1883 yılında Kuvite'ye hâkim olup bir yıl sonra demiryolunu uzatmak için çalışmaya başladı. Ruslar İngilizlerin bu hızlı çalışmalarını görünce, onlar da aynı işlemi orta Asya'da başlattılar. Afganistan topraklarındaki Merv'i ele geçirip elçisi vasıtasıyla İngiltere'ye bunun haberini gönderdi. Bunun ardından 1885 yılında Pancdeh Rus askerler tarafından işgal edildi ve Afgan askerleri öldürüldü. İngilizler, Rusların Afganistan topraklarına giremeyecekleri yönünde söz vermişlerdi. Ancak Ruslar Afganistan topraklarını ele geçirmeye başladıklarında İngilizler Afgan askerlerine hiçbir yardım etmeyip kaçtılar. Böylece Afganlar katliama kurban gitmişlerdir (Farhang, 2015: 74).

1886 yılında, İngiltere Peşin ve Siv bölgelerini ele geçirdi ve Kujek tüneline kazma çalışmasına başladı ve 1891 yılında kullanıma hazır hale getirildi. Amir Abdul Rahman Han bir emir ile Çemen bölgesini İngilizlere teslim etti. Amir Abdul Rahman

Han döneminde İngilizler ve Ruslar Afganistan'ın birçok parçasını böldüler. Amir Abdul Rahman Han ise İngilizlerin emri altında kendi halkına eziyet etmeye devam etmiştir (Ghobar, 2011: 80).

AbdülRahman Han 21 yıl boyunca halka zulüm etti. Ülkeyi Ortaçağ karanlığına taşıdı. Halkı hurafelere boğabilmek için Hindistan'dan birçok sihirbazlar ve falcıları Afganistan'a getirdi. İngilizler Amir'i tüm bilgelikle yorgun hale getirdikten sonra, onu Afganistan'ın parçalarını ondan koparmaya hazırladılar ve Amir gözünü hiç açmadan Devrend Antlaşmasını imzaladı ve Afganistan topraklarının büyük bir kısmını İngilizlerin elinde olan Hindistan'a devretti. Şuan o topraklar Pakistan'dadır. Afganistan haritası buna göre şekil aldı ve kuzey ve güney bölgeleri Rus ve İngilizler tarafından belirlendi. Bu sebepten, Ahmet Şah'ın belirlediği Afganistan toprağının büyük bir kısmı ayrılmış oldu. Nihayet Amir Abdul Rahman Han 1901 yılında oğlu Amir Habibullah Han tarafından zehirlenerek öldürüldü ve geride kendisinden acı anılar bıraktı (Alikhani, 2011: 51).

2.2.3. Habibullah Han Dönemi(1901-1919)

Habibullah Han babasının ölümünden sonra sessizce hükümete geçti. Emir Abdul Rahman Han geçmiş hükümdarlar gibi işlerine engel olmasın diye çocuklarını farklı yerlerde görevlendirmemişti. Diğer taraftan Habibullah Han resmen hükümet yetkilileri ve halka halefi olarak tanıtılmasa da babası olmadığı zamanlarda onun yerine işlerini yürütürdü. Habibullah Han 1872 yılında Semerkant'ta doğmuş ve babasının aksine okumuş biriydi. Zamanındaki bilimleri öğrenmiş ve onun yazılarından bilgili biri olduğu aşikâr olmuştur (Alikhani, 2011: 53).

1901 yılında devletin başına geçti ve hemen ülkesini geri kalmış bir ülke halinden çıkarabilmek için eylemlere başladı ve bilgi sahibi kişileri devletin önemli yerlerine yerleştirdi. Habibullah Han'ın en önemli işi 1903 yılında kendi adına Habibiye Okulunu inşa ettirmesi oldu. Kardeşi Nasrullah Han'ı okulun müdürü olarak yerleştirdi. Bu okul ilk, orta ve lise olmak üzere üç dereceli bir okuldu. Bu okuldaki öğrenciler toplamda on yıl ders görürlerdi. Bu lisenin ilkokulu altı bölümden oluşur ki farklı yerlerde, Bag-ı Navab, Tanor Sazi, KHafiha, Paraña ha, Hoddam, Hozur Ali mertebe Ahli Honud gibi isimlerle anılırdı (Atai, 2014: 83).

1909 yılında Harbiye Okulu tesis edildi ki bu okulun üç Harbiye ve üç de Adadiye sınıfı vardı. Harbiye okulunun öğrenci sayısı başlangıçta 150 daha sonra 400 kişi oldu ve sonra da 900 kişiye ulaştı. Bu okuldan mezun olan öğrenciler Tuleymişir (Nizami rütbeliler) rütbeleriyle kabul olurlardı (Ghobar, 2011: 88).

Habibullah Han döneminde Mevlevi Abdul Rauf başkanlığında bir dergi faaliyete geçti. Tek bir dergi yayınlandı ve daha sonra kaldırıldı. Dergilerin ülkenin gelişmesinde önemli bir etken olduğunu düşünen Afgan vatanseverler peşini bırakmayıp 1911 yılında Sıracol Ahbar Afganiye adında bir dergi daha çıkardılar. Bu dergi Mahmud Tarzi'nin başkanlığında 15 gün içerisinde 16 sayfalık bir neşir gerçekleştirdi ve gençlerin gelişmesinde büyük rol oynadı. Ayrıca Amir Habibullah Han dönemindeki bir diğer önemli gelişme telefonun inşasıdır ki bunun vasıtasıyla Kabil, Cebelul Seraj ve Celal Abad şehirleri arasında telefon bağlantısıyla iletişim gerçekleşti. Ayrıca bu dönemde telgraf da kullanılmaya başlandı ve ihtiyaç durumlarında devletin işleri için kullanılıyordu (Mojadadi, 2011: 76).

Emir Habibullah Han döneminde batarya yolu ile elektrik elde edip Şahın makamını/sarayını bu şekilde aydınlatırlardı. 1907 yılında Cebelul Serac'de ilk su fabrikasını Salang'ın güney bölgesinde inşa ettirdi. Fabrika imarı yurt dışından gelen mühendisler vasıtasıyla gerçekleştirildiği için tamamlanması, uzun zaman almış için Amir Habibullah Han döneminde faaliyete geçememiştir. Bağımsızlıktan sonra, fabrika 1500 kilovat kapasiteyle faaliyete başladı. Habibullah Han, popüler /Modern bir adamdı ve ülkesinin gelişmişliğine dikkat ederek modern bir araba alıp Afganistan'a getirtti. 1909 yılında Bembeyi'deki Demler şirketinden bir araba satın alınarak Kandahar yolundan Kabil'e getirtildi. Afganlardan birçoğu araba kullanmayı öğrenebilmek için Hindistan'a gittiler ve öğrendikten sonra ülkelerine döndüler. Ülkeye arabanın gelişmesiyle beraber araba yoluna ihtiyaç duyuldu ve Amir Habibullah Han bu konuda da bahsetmeye değer hizmetler gerçekleştirdi (Farhang, 2015: 94).

Ülkenin maliye işleri Muhammed Yasin Han vergi dairesinin sorumluluğu altındaydı ki O, bu konuda Amir Habibullah Han ile bire bir irtibat ve iletişim halinde idi. Bu idarenin her bir görevlisi kendi görevinde özgür iradeye sahipti, yani kiracılara bölgeleri kiraya verirler ve istedikleri gibi sözleşmeler hazırlanırdı. Kiralar (vergi) o

kadar yüksekti ki halkın birçoğu yaşadıkları yerlerden göç etmek zorunda kaldılar. Devletin yıllık vergi getirisi 80 milyona ulaşırdı (Ghobar, 2011: 102).

Bilginler, eğitilmiş ve demokratlar Kabil’de üç gruba ayrıldılar. İlk liberaller ki devlet çalışanı olarak rejimde değişiklik istiyorlardı. İkinci grup demokrat aydınları idi ve gazete ve dergileri destekliyorlardı. Ayrıca iç ve dış siyasi politika hakkında bilgi sahibi olmayı isterlerdi, bu grup gerçekten ülkeye hizmet ediyordu. Üçüncü halka Habibiye Okulu gibi siyaset dışında faaliyet gösteren bilginlerdi. Bu dönemde Önemli bir hareket Habibullah Hana karşı “Birinci Meşruyet” adıyla yapıldı. Demokratik özgürlükler söylemini kullanarak, eğitilmiş insanlar tarafından gerçekleştirildi ama kısa sürede başarısız oldu. Üyeler hükümet tarafından cezaevine atıldı ya da ölümlerle tehdit edildi (Sharifi, 2013: 52).

Habibullah Han döneminde ülke altı (Kabul, Kandahar, Herat, Turkistan, Badahşan, Farah) bölgeye ayrıldı. Her bir bölge başkentten belirlenen vali ile idare edilirdi. Bölgedeki vali bölgenin tüm işlerinden başkana karşı sorumlu olup yaptığı her işin sorumlusu idi. Amir Habibullah Han temiz ve şık giyinen biri olarak yanındakilerin de güzel giyinmelerine dikkat ederek onların giyimlerini de hazırlardı. Ne yazık ki, bu dönemde yetkililerin hesap verme sorumluluğu alt sıralarda yer alıyordu (Alikhani, 2011: 99). Bu dönemde ayrıca bir çok ofis vardı ve bunların sorumlularına Amin (güvenilir) denilirdi. Amin Nizam (Amin sistemi), Amin İtila (Amin bilgileri), Amin Leşker (Amin Bölümü) bunlara örnek gösterilebilir. Bu ofisler hükümet için casusluk yapıyordu. İsimlerinin tersine hükümet ve vatandaşlar arasında bir itimatsızlık yaratırlar (Farhang, 2015: 90).

Eğitimin temeli ve yeni basın, Habibullah Han hükümeti sırasında gerçekleşmiştir. Ama o zamanda bu iki unsur başkente ait bir gelişmeydi ve iller bu gelişmeden mahrum kalmıştı. Amanullah Han okulların inşası ve gazetelerin basını ile şehirlerdeki bu ihtiyaçları gidermeye çalıştı. Bu onun dönemindeki en önemli işlerinden biriydi. Ülkede yeni bir kültürün ilk belirtileri, Sirâcol-Ahbârın yayınlanmasıyla gerçekleşti (Azimi, 2012a: 97).

O babası dönemindeki istihbarata düzenlemeler getirerek kendi güvendiği kişileri tayin etti. 1914 yılında ilk olarak fotoğrafçılık stüdyosunu stüdyo King (Şah) adına Genel Bahçe Köprüsünde açılışını yaptı. Bu fotoğrafçılık stüdyosu Afgan fotoğrafçıları ile faaliyete başladı ve buradan elde edilen getiri 1910 yılında inşa edilen yetimhaneye tahsis ediliyordu (Ghobar, 2011: 104).

2.2.4. Amanullah Han Dönemi (1919-1929)

Amanullah Han Habibullah Han'ın oğlu ve Abdul Rahman Han'ın torunudur. Bark Zayi Klanından olan Amanullah Han Duranı olarak bilinen Abdali Kabilesine mensuptur. 1892 yılında Kabil şehrinin batısında yer alan Pagman şehrinde dünyaya gelmiştir. Eğitimini Kabil şehrinin askeri okulunda o dönemin imkânlarının yettiği kadarıyla tamamladı. Eğitiminin son aşamasını Mahmud Sami Paşa'nın yanında tamamladı ve Türkçeyi de ondan öğrendi (Farhang, 2015: 115).

Babasının yokluğunda, hükümetin işleri onun sorumluluğu altındaydı. Mahkûmların şartlarını rahatlatmak amacıyla azami özen gösterirdi ve hatta onlarla gizli toplantı da yapardı. O askerleri destekler ve onların rızalarını kazanabilmek için çaba gösterirdi. Amir Habibullah Han'ın öldürülmesinden sonra, Amanullah Han, kendi amcası olan Amir Nasrullah Han'ı hapse attı ve bir yıl sonra onu hapiste zehirledi. Mir Muhammed Siddik Farhang Amanullah Han'ın tahta oturması ve Habibullah Han'ın öldürülmesiyle ilgili Atai (2014: 93) şunları belirtir; “*Amir Habibullah Han'ın ölümü nasıl ki ailesi içinde planlandıysa onun yerine oğlunun geçmesi de aynı şekilde ailesi tarafından gerçekleştirilmiştir*”.

Amanullah üç kez evlilik yapmıştır. 3. Evliliği Mahmud Terzi'nin kızı Süreyya ile idi. Bu evlilik Amanullah Han'ın siyasi ve toplumsal hayatında çok derin etkiler bıraktı. Kadınların özgürlüğü ve hakları için çok etkili eylemler yaptı. Amanullah Han Harbiye okulunda okudu. Asker ve askeri ilişkiler konularına yakından bağlantılı idi. İngiliz ruhuna ters bir tavrı vardı ve Afganistan'daki en ilginç yüzlerden biri sayılıyordu (Hesari, 2010: 63). Amanullah Han tahta geçmeden önce gençleri ve Silahlı Kuvvetleri kendine çekmek için maaşlarını yükseltme, dış ilişkiler ve borsalarda Afganistan'ın bağımsızlığını ilan etme, rüşvet alanlara ve halka kötü davranan devlet adamlarına karşı mücadele gibi tedbirler aldı.

Amanullah Han'ın hükümete geçmesinin ilan edilmesiyle birlikte ülkenin siyasi durumu tamamen değişti. İlk olarak Afganistan tarihinde bağımsızlık getirildi ve devlet ile halk arasında güven ve sınırsız ilişki başladı. Şöyle ki insanlar artık kararların yukarıda alınmayacağını hatta kendilerinin de devletin kararlarına ortak olabileceklerini düşünmeye başladılar. Ülke bundan sonra zulüm ve haksızlığa karşı savaşan kişinin elindeydi. Amir 3 Mart 1919 yılında Habibullah Han'ın ölümünden ve Nasrullah Han'ın kendisine biyat etmesinden ve tahta oturmasından sonra Afganistan'ın bağımsızlığını ilan etti. Bundan sonra yeni bir antlaşmaya hazır olduğunu da belirtti. Yaptığı açıklama; *“Ben kendimi ve ülkemi tamamen iç ve dış perspektifinden bağımsız ilan ediyorum. Bundan sonra benim ülkem diğer güçlü ve gelişmiş ülkeler gibi özgür ve bağımsızdır. Hiçbir güce Afganistan'ın iç ve dış işlerine karışmasına izin vermeyeceğim”* biçimindeydi (Alikhani, 2011: 112). Bu ilan Afganistan ile İngiltere arasında Pişavar, Celal Abad ve Kandahar bölgelerinde savaşa sebep oldu. Bu savaşta Afganistan kazandı. Bu başarıyı hem kendi halkına hem de dünya ülkelerindeki insanlara göstermiş oldu. Nihayetinde Afgan ve İngiliz yetkilileri arasında üç aşamada barış görüşmeleri gerçekleşti. Bu barış anlaşmasından sonra Afganistan bağımsız bir ülke olarak ilan edildi (Farhang, 2015: 108).

Afganistan'da demokrasinin bugünkü temelleri Amanullah Han döneminde atılmıştır. Afganistan'ın bağımsızlığı sonrasında Afganistan'da geri kalmış demokrasi düşüncesini güçlendirme ihtiyacı hissedildi. O zaman merkezi hükümet, farklı etnik ve kavimlerden temsilcilerin tercihleri sonrasında Afganistan'ın ilk anayasası onaylandı. Bu temsilciler halk tarafından değil Şah tarafından seçilmişlerdi. Ancak bu gelişme, demokrasiye ulaşmak için pozitif ve önemli bir adım sayılabilir. İlerici reformlar ve bireysel özgürlükler Kral Amanullah Han'la birlikte Afganistan'ın bağımsızlığı sonrasında gerçekleşti. Bu reform çalışmalarına karşı gerici güçler ve muhalefet destekçileri Kral Amanullah yönetimine karşı silahlı ayaklanmaya giriştiler (Sharifi, 2013: 57).

Bağımsızlığın ilk olumlu sonucu, Afganistan diğer ülkelerle siyasi, ticari ve kültürel ilişkilere girebilmesiydi. Afganistan kapılarını farklı düşüncelere, kültür ve tekniğe açabildi. Sınırlı olan eğitim ve öğrenme genişletildi. Fransa yardımıyla Amaniye

adında Kabil’de bir lise inşa edildi. Arkeolojik kazı çalışmaları yapılmaya başlandı. Ayrıca İtalya, Almanya ve Türkiye’den mühendislik, tarım ve askeri işler için pek çok uzman kişiler Kabil’e getirildi. Başka bir lise de Amani adında Almanya yardımıyla inşa edildi. Rus ve İngiliz elçiliklerine ek olarak, Türkiye, İran, Fransa, Almanya ve İtalya diplomatik misyonları da Kabil’de işe başladılar. Bu ülkelerde kurulan Afgan elçilikleri de işe başladı. Bu sırada liseden mezun olan pek çok genç de yüksekokullarını iyi bir şekilde tamamlayabilmek ve askeri konulara hâkim olabilmek için Türkiye, Almanya, Rusya ve İtalya’ya gönderildi (Sharifi, 2013: 122).

1927 yılı sonlarına doğru, ülkenin siyasi durumu iyiye gidip tamamıyla kontrol altına alındığında, Şah yurt dışına çıkma kararı aldı. Gerçekte bu yolculuk Afganistan ilişkilerinin diğer ülkelerle özellikle de Avrupa ile güçlendirilmesi açısından ülkenin menfaatine olacaktı, fakat ülkenin ekonomik durumu bu yolculuğu kaldıramadı. Ülke kritik durumda idi, özellikle de diğer ülkelere uzun yolculuklar gerçekleşince durum daha da ciddiye binecekti. Nihayetinde yolculuk kararı alındı ve bu yolculukta eşi Surraya ve birçok devlet adamı da onunla idi. Önce Hindistan’a oradan da Avrupa ülkelerine geçti ve çok iyi bir karşılaşma ile karşılandı. Ayrıca Mısır, Almanya ve Türkiye gibi eskiden İngiltere’ye karşı olan ülkeler Şah’ın İngiltere’ye karşı başarısını kutladılar (Ghobar, 2011: 118).

İngiltere, Rusya ve İran komşuluk ve ticari ilişkilere istek gösterdiler. Şahın yaptığı yolculukları o ülkeleri yakından tanıma ve ticari ilişkilerini güçlendirmek için iyi fırsatlar doğurdu. Bu yolculuk 7 ay devam etti ve diğer ülkeler ile sözleşmeler ve anlaşmalara yol açtı. Örneğin; Almanya hükümeti Afganistan’a karşılıksız olarak beş milyon mark verdi- Almanya ve Fransa Amanollah ve Amani lise diplomasını kendi üniversitelerinde resmi olarak kabul ettiler (Qarjistani, 2015: 68).

Amani Hükümeti şekil açısından dönemin önde gelen ve modern hükümetlerinden sayılırdı. 18. yüzyıldan sonra ortaya çıkan demokrasiler yüzyılın politika yapıcıları ve filozofları açısından, demokrasinin doğası ulusal haklarını belirlemektir. Demokrasinin amacı, mümkün olduğunca ulusal güç ve iktidarın uygulanmasını sağlamak için ulus ve halkı kapsayan hükümetler oluşturmaktır. Çünkü demokratik hakların doğrudan kullanılması çoğu zaman imkânsız olduğu için, insanlar yetki ve haklarını

milletvekilleri aracılığıyla kullanırlar. Böylece halkın temsilcileri bireysel olarak veya siyasi partilerin çatısı altında isteklerini ifade ederlerdi. Vicdan ve kanaat özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplantı özgürlüğü ve eğitim özgürlükleri demokrasinin temel ilkeleri sayılırdı (Hesari, 2010: 121).

Amanullah Han modernizasyon çalışmaları doğrultusunda Afganistan'da bir Alman-Fransız ortak şirketine demiryolu inşa ettirdi. Peçeyi kaldırdı ve kadınlara özgürlük getirdi. Erkeklerle Batılı tarzda giyinme getirdi. Loya Jirga üyelerini takım elbise ve formalı elbiseler giymeye teşvik etti.

Afganistan Medeni Kanununun 68. maddesine göre Afganistan'da ilköğretim zorunlu oldu. Başkent Kabil'de Habibiye Lisesinden başka Amani ve Amaniye Liseleri de Fransa ve Almanya kökenli eğitimciler ve ülkedeki hocalar vasıtasıyla tesis edildi. Telgraf, resim, marangozluk, mimarlık, müzik, halı dokuma, polis eğitimi alanlarında Celalabat, Kandahar, Herat, Mezar-ı Şerif'te okullar açıldı. Tüm illerde 322'den fazla okul açıldı. İlkokul öğrenci sayısı (1927) için, Elli bir bin kişiye ulaşıyordu. Normal ve mesleki liselerde ise üç bin öğrenci ders görüyordu ve askeri lise bunlara dâhil değildi. İlkokulda 650 öğretmen ve ortaokula 100 öğretmen daha eklendi. 1923'ten itibaren ders kitapları Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlandı ve Eğitim Basın Evi kuruldu (Farhang, 2015: 115).

Yüzlerce Afgan öğrenci Rusya, Almanya, Türkiye ve Fransa'ya Eğitim Bakanlığı aracılığıyla eğitime gönderildi. Afganistan'ın eğitim bütçesi Maliye Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı bütçesinden sonra üçüncü sırada yer alıyordu. Eğitim bağımsız bir şekilde gerçekleştirildi. Hiçbir sindirme ve siyasi baskı yoktu. Bu nedenle öğrenci ve öğretmenler canlı bir ruh haline sahiptiler (Azimi, 2012c: 91).

Siyasi fırsatlar Afganistan'ın Anayasasının 11. maddesinde ulusal yayının serbest olduğu düzenlenmiştir. 1927'de ilk haftalık gazete Anis kurucusu ve yazarı Ghulam Muhiddin Han tarafından yayına başladı. Afgan bilim adamları tarafından teyit edilip kabul gördü. Bu yıl içinde “Nesim Seher” haftalık gazetesi Ahmet Ratıp Han başkanlığında dört sayfa halinde yayımlandı. Bu gazetenin makalelerinin çoğu Abdul Hadi Han tarafından yazılıyordu. Bir yıl sonra aylık gazete Nevruz adında sekiz say-

falık olarak Mirza Muhammed Nevruz Han ve Molla Mir Ghulam Han başkanlığında yayımlandı (Komisyon Hoquq Bashar Afghanistan, 2011: 73).

1924 yılında Afganistan'da ilk basın yasası Amanullah Rejimi çağında tasarlanmıştır. Bazı Afgan tarihçiler, Amanullah Han dönemini, mevzuat ve sosyal yaşam yasasını Afganistan'ın en iyi siyasi çağı olarak yorumlarlar. Bu dönemde çok sayıda haber ve gazete hala zayıf olan bir toplumda yayınlanırdı. Bu dönemde, ilk serbest dergi, ilk basın yasası ve ilk deneme basını ortaya çıktı. Milletın gemişı ve bölgesel tarihinin hiç görmediğı önemli gelişmelerdi bunlar (Moshfeq, 2012: 162).

Amanullah Han'ın hükümeti ülkede reformlar yapmayı başardı. Onun hükümete geçmesine yardım edenler ondan yönetimde İngiltere'den tam bağımsızlığı ve reformları istediler. Bununla birlikte devlette kararları sadece Şah almamalı, halk da kararlarda etkili olmalıdır. Hükümetin reformları şöyleydi:

- Irkçılık 'tan uzak bir sistem ve bağımsız bir devlet kurmak,
- Anayasal özgürlükler sağlamak,
- İlk anayasanın kabulü,
- Kimlik kartı ve pasaport uygulaması,
- Devlet gayrimenkullerinin satışına yönelik düzenli bir sistem geliştirilmesi,
- Erkek ve kadınların giyim tarzında değışime gidilmesi,
- Yeni okulların inşası.

Amanullah Han'ın modernleşme programı güçlü muhalefete neden oldu. 1907 yılında Shinwar insanları krala kâfir kelimesiyle hitap ettiler ve Celalabat şehrine saldırdılar, Siracıl İmare Sarayını ve İngiltere konsolosluğunu ateşe verdiler. Amanullah Han Oryantal muhalefeti ezmek için ordusunun Meşrikiye'ye gönderdi. Üçüncü İngiliz-Afgan savaşından sonra güç kaybeden askerin savaş ruhu yoktu. Amanullah Han da dahil insanlar endişeliydiler. Amanullah Han İngilizlerle antlaşmalar imzalamasından sonra, mücahitlere verdiği sözleri yerine getirmemişti. Şahın bu ihanet eylemi onların hayal kırıklığına uğramalarına sebep olmuştu (Hesari, 2010: 89).

Amanullah Han yönetimi halkın taleplerini karşılamada başarısız oldu ve halk hükümet merkezini, hazine ve silahları yağmaladı. Daha sonra Peşaver-Kabil yolunu kestiler ve Celalabat'a doğru ilerlediler. Hükümet gönderdiği asker ve yerel liderlerle

isyani bastırmada başarısız olmuştu. Doğudaki bu isyan hükümeti tehdit ediyordu. Bu isyancılar Habibullah Kalakani etrafında birleşerek hükümet otoritesini yıktılar (Ghobar, 2011: 129).

Habibullah, başlangıçta orduya dahil olup Amanullah Han'a hizmet ederdi, daha sonra Britanya Hindistanına kaçtı, oradan döndükten sonra muhaliflerle birleşip hükümete karşı saldırdı. Cephe boyunca panik hızla yayıldı. Anlaşıldı ki isyancılar başkentin çevre bölgelerini ele geçirdiler. Ortalığın böyle karmaşıklığı Habibullah Kalakani'nin ikinci kez Kabil'e saldırmasına fırsat doğurdu. Bu haber Şah'a ulaşınca makamından istifa edip kardeşi Enayetullah Han'ı gelecekteki Şah olarak belirledi. Ailenin ve Mahmud Tarzi ve Ghulam Sidik Han ve Muhammed Yakup Han gibi kimselerin birlikteliğiyle Kandahar'a gitti. Bu yolculuk Amanullah Han ve arkadaşları için çok zor geçti. Çünkü onu taşıyan araba altınla doluydu ve yolda hırsızların saldırısıyla karşılaşmıştı (Rasuli, 2014: 128).

Amanullah Han'ın Kandahar'a hareketi saat sabah 09:00'dı ve saat 10'00'da devlet adamları sarayda konu hakkında bilgileri olmadan toplandılar. Bu sırada Amanullah'ın kardeşi Enayetullah Han elinde bir yazı ile içeri girdi. Yazıda “ *Memleketimin ve halkımın iyiliği için istifa etmem gerekiyor. Çünkü bu kanlar sadece bana karşı olanlar yüzünden akıyor*” yazıyordu. Amanullah Han bu yazıda kendi istifasını ve yerine kardeşi Enayetullah Han'ın tayin edildiğini de yazmıştı. Böylece meclistekiler biat etmeye başladılar (Farhang, 2015: 143).

Afganistan toplumu farklı ırk ve kabileler ile çeşitli dil ve kültürlerden oluşur. Öte yandan Büyük Britanya'nın egemenliği ve siyasi alanlarda baskı, Şah ve aydınlar arasındaki anlaşmazlık, hükümet arasında rekabetin karmaşıklığı ve şahın gurur ve hareketsizliği gibi faktörler başarısızlığın temel nedenleridir (Alikhani, 2011: 102). Azimi'ye (2012a: 98)göre ise başarısızlığın nedenleri; reformun gerekleri ile toplumun egemen sınıfının (feodal beyler, din adamları, yerel liderler vb.) çıkarları arasındaki uyuşmazlık, Şah'ın reform hareketinde çok dikkatsiz ve aceleci davranması, Amanullah Han'ın muhaliflerinin İngiliz unsurları tarafından ülke içinde tahrik edilmesidir.

Yeni Şah Enayetullah Han sadece Kabil ve etrafındaki bölgelerde üç gün hükümdarlık yapabildi. Üçüncü günün öğle vaktinde Enayetullah Han bir elçiyi Habibullah Han Kalakani yanına abisi Amanullah Han'ın istifası ve kendinin onun yerine geçmesini haber vermek için gönderdi fakat artık çok geçti. Asi kuvvetler Kabil'i fethetmeye çalışıyorlardı ve personele kulak vermediler, isyancılar şehre girmiş, önemli bölgeleri ele geçirmiş ve sarayın etrafını sarmışlardı. İsyancılar şehrin tamamında Habibullah Han'ın hükümetini Allah Resulünün elçisinin hizmetçisi unvanında Gazi Habibullah Han hükümeti olarak yüksek sesle sesleniyorlardı. Bu sırada Habibullah Han'ın kendi Kabil'de değildi fakat kardeşi ve Seyit Hüseyin Kabil'e girmişti. İki gün sonra Kabil'e geldi ve sevenlerine hükümetini şu şekilde ilan etti: “Ben eski hükümetin Gri dini hükümdarlarının durumunu gördüm, dinime hizmet etmek için belimi bağladım ve sizi küfürden kurtardım. Gelecekte ben okulları onarmak için kamu parasını israf etmem, dua edecek olan asker ve mollalara veririm. Ben sivil ve gümrük vergileri ve harçları almayacağım. Siz benim halkımsınız. Gidin ve rahat ve mutlu yaşayın”. Bir anlaşmaya göre Habibullah Han'ın askerleri Enayetullah Han ile savaşa girmediler. Aksine Enayetullah Han'a İngiliz uçağı ile ülkeden ayrılmasına izin verildi. İki gün sonra 17 Ocak 1929 yılında iki İngiliz uçağı Kabil'e geldi ve Enayetullah Han ailesi ile birlikte Peşaver'e gitti (Ghobar, 2011: 145).

2.2.5. Habibullah Han Kallakani Dönemi (1929)

Beklenmedik olaylarla karşı karşıya kalan Habibullah Han 5 Ocak 1929 yılında hükümeti ele geçirdi. Binlerce kişi yurt dışından ona biat ve saygı için ülkeye geldi ve silahlarını teslim edip evlerine geri döndüler (Alikhani, 2011: 93).

Bu sırada insanlara çok eziyet eder veya öldürürlerdi. Amir Habibullah Han ki Gazi lakabıyla ve Allah Resulünün hizmetkârı olarak hükümete geçmişti, ülkedeki gayrimüslim dillerini tedarik eden okulların faaliyetlerine izin vermiyordu. Öğrencilere coğrafya ve matematik dersleri veriliyordu ve Amanullah Han döneminde kapatılan dini okullar tekrar faaliyete geçirildi. Onlar Kabil halkına çok acımasız davranıyorlardı. Habibullah Han ordusunu toplayıp elinde olmayan bölgeleri eline geçirip oraları kontrol altında almayı ve güvenliği sağlamayı hedefledi. Amanullah taraftarları elinde olan bölgeleri barış yoluyla ele geçirmeyi amaçladı çünkü bölgenin halkı

Amanullah Han'dan memnun değillerdi ayrıca biran önce İngilizlerin oradan çıkma- larını ve Habibullah Han'ın yönetimini istiyorlardı (Hesari, 2010: 74).

İsyancıların temelini dağdan gelenler oluşturmaktadırlar ki bunlar haricinde bu isya- na Tacikler de dâhil olmuşlardır. Taciklerle birlikte memnun olmayan Özbekler, Türkmenler ve Peştular da Habibullah Han'ın hareketine destek olmak için toplan- mışlardır. Ancak bunların sayısı çok azdı çünkü bu kabilelerin hepsi katılmamıştı. Habibullah Han halktan vergi almayı durdurmuştur. Bu bilgiden uzak ve cahil insan Habibullah Kalakani Han, devleti yönetebilme bilgisine de sahip değildi, vergisiz devlet nasıl yönetilir bilmiyordu (Mojadadi, 2011: 59).

Habibullah Han etrafındaki kişiler özellikle de Seyit Hüseyin savaş veziri, Melik Muhsin Kabil valisi ve Pordil gibiler eğitim ve kültürün düşmanlarıydı. Onlar sadece yağmalayıcı değillerdi, belki de kırıp dökme özellikleri de vardı, örneğin; güzel bir evi gördüklerinde önce yağmalardılar sonra da götüremedikleri eşyaları kırıp döker- lerd. Emir huzuruna çıkılınca selam vermek yerine "Görme sadaka" denilirdi. Emir okuma yazması olmadığı için halkın dilekçelerini sözlü olarak dinlerdi. Aynı şekilde emirleri de sözlü olarak verirdi. Bu sözlü emirler sözden söze ulaşana kadar değişirdi. Halkın dilekçelerini dinlerken bazı sandalyede kimi zaman da masada otu- rurdu. Sözlü dilekçeleri dinledikten sonra yazar memuru onların cevaplarına karşı Emir'in emirlerini yazardı. Daha sonra yazılan emirler gönderilmesi gereken yere gönderilirdi (Danesh Bakhtiyari, 2002: 34).

Habibullah Han çok farklı ve birbiriyle alakası olmayan unsurları bir araya getirirdi. Köylülerin temel gruplarını işçileri teşkil ederdi. Fakat onun taraftarları arasında ta- cirler, büyük iş adamları da vardı. Şir Can Adalet Bakanı oldu. Mezar-ı Şerif valileri olan Muhebullah Han ve Mirza Kasım Han Şah'ın en yakın kişileri olarak göreve atandılar. Habibullah Han Kalkani'nin hükümetten indirilmesine neden olarak görü- len en önemli şey Peştu kavminin ona karşı olmalarıydı. Çünkü Peştular onu kendile- rinin en tehlikeli düşmanları olarak belirlemişlerdi. Peştular 1747'den 1929'a kadar Afganistan hükümetini yürütmüşler ve diğer kabiledelikleri gerek olmadığı müddetçe hükümet işlerine dâhil etmemişlerdi. Bunlar zalimce hükümet ederlerdi. Bu sebeple Tacik olan birinin saltanatını kabul edemiyorlardı, bunu kendilerine bir utanç olarak

görüyorlardı. Onların gözünde Habibullah Han'ın hükümeti ilginç ve komik olarak görülüyordu (Hesari, 2010: 98).

Muhammed Nadir Han 15 Agustus 1929 yılında Kabil'e ulaştı ve birkaç âlim ve bilgi sahibi kişiyi Habibullah Han'ın yanına kendisine teslim olup biat etmesi için gönderdi. Geçmiş hatalarını affedeceğine dair de söz verdi. Habibullah Han Kalkani bu anlaşmayı kabul etti ve Nadir Han'ın Kabil'e geldiğinde ona teslim olacağını da belirtti. Böylece Nadir Han Kabil'e gelip Habibullah Han Kalkani'yi zindana attı. Daha sonra halkın desteği ile hükümete oturan Nadir Han Habibullah Han'ı onyediy kişilik taraftarlarıyla birlikte idam etti (Alikhani, 2011: 112).

2.2.6. Muhammed Nadir Han Dönemi (1929-1933)

Muhammed Nadir Han 1883 yılında Hindistan'ın Dire Don şehrinde doğmuş ve lise ve üniversiteyi de orada tamamlamıştır. O sabırlı, düzenli, temiz ve bilgili bir komutan aynı zamanda intikamını ciddi bir şekilde alan bir kişiydi. Bağımsızlık savaşında güney tarafının komutanı olarak görev aldı. Başarıdan sonra savaş bakanı olarak göreve atandı. Bu görevi gereği ülkenin pek çok bölgesinde seyahatler yapıp farklı insanlarla tanışma fırsatı buldu. Daha sonraları kendisiyle Amanullah Han arasında bazı konularda anlaşmazlık olunca görevinden alınarak elçi olarak Fransa'ya gönderildi. Kısa süre sonra hastalık bahanesiyle görevinden istifa edip orada hayatına devam etti. Nadir Han kardeşi İnyetullah Han'ın menfaati için istifa edince İngilizler ve ülkenin güneyindeki halkın desteğiyle ülkesine geri dönüp saltanatı ele geçirdi (Azimi, 2012a: 45).

Nadir Han toplantıda Loya Jirga'nın ısrarıyla hükümdarlığı kabul etti. Bu toplantı dönemin demokrasi veya demokrasiye giden yolu olarak tanımlandı. Şunu da belirtmeliyiz ki bu toplantıda Türkiye büyükelçisi Hikmet Babur da vardı ki Nadir Han'ı hükümdarlığı kabul etmesini istemişti. Nadir Han ve toplantıdakiler de onun sözünü dinleyip hükümeti kabul etti ve böylece 23 Temmuz 1929 yılından sonra Afganistan'ın saltanatına geçti. Böylece devlet yine Peştular ve Barekzai kavmine intikal etmiş oldu (Ghobar, 2011: 135).

Muhammed Nadir Han hükümetinin başlangıcında birkaç önemli iş yaptı. İlk olarak Amani dönemindeki birkaç bilgin kişiyi idam etti. İkinci olarak Kuran ve kılıç araç-

larıyla Kabil'in kuzey tarafına kaçan Habibullah Kalakani ordusuna saldırdı. Ayrıca hükümetinin usul namesini de belirtti ki bunda çok acımasız kanunlar olduğu ve bunlardan halkın rızası olmadığı açıkça görünüyordu (Mojadadi, 2011: 86).

Nadir Han hükümetine insanları dâhil etmeye çalıştı, bunun en kolay yolu da Parlamentonun teşkili veya Millet Meclisi idi, hâlbuki bu meclisin üyeleri devletin kendi tarafından belirlenirdi. Bu meclisin devletin kararları karşısında söz hakkı yoktu.

Muhammed Nadir Şah Amanullah Han'ın "Meclisi Müşavire" adını Millet Meclisi olarak değiştirdi. Nadir Han'ın anayasanın 29. Maddesinde, milletvekilleri Kabil ve diğer illerden seçildiğini yazmıştı, ama pratikte, böyle bir prensip gerçekleştirilmedi. Muhammed Nadir Şah gücünü pekiştirmek için ilk etapta rakibini hapis ve sürgün etti, Sürgüne ilerici aydınları da dâhil etti ve özgürlük ve demokrasi taleplerini ortadan kaldırdı. O ülkede katı ve zalimane bir siyaseti uyguladı. Böylece ifade özgürlüğü, bireysel özgürlük, insan hakları, basın ve parlamentonun özgürlüğünün etkisi kalmadı. Ülkede demokrasinin altyapısı görünmez olduğu gibi onları takip eden dönemde, Muhammed Nadir Han'ın ölümü ve Kral Zahir Şah'ın tahta gelmesinden sonra Afganistan'da demokrasi için yeni bir sayfa açıldı (Sharifi, 2013: 64).

Din adamları ile ilişkilerde Muhammed Nadir Şah Hükümeti, Amani dönemindeki farklı politikaları uygulamaya başladı. Bazı din adamları ve mollalara Kral Amanullah Han tarafından getirilen kısıtlamaları geri getirdi, onları sınav yapmaya başladı. O günden itibaren mollalar ona karşı ayaklandı. Güney bölgedeki mollalara baskı uygulanınca birçoğu geri adım attılar. Amir Habibullah Han Kalakani'nin kendine bağladığı mollaları onu bırakıp Muhammed Nadir Han'a bağlılık gösterdiler. Muhammed Nadir Han din adamlarına saygı gösterdi. Onların her isteğini yerine getirdi. Adalet Bakanlığını onlara devir etti. Mollaları yetkilendirmesinin nedeni ülkenin menfaatleri için bu kişilerin toplumsal prestijlerini kullanılması düşüncesiydi. Aslında, eylem özgürlüğünü onlardan almıştı. Mollalar Tanrı emirlerini bile Şah'ın emrine göre söylerlerdi (Farhang, 2015: 157).

Nadir Han, Peştü olmayanlar ve Kuzeydekilere yaptığı zulüm ile ülkede düşmanlık tohumlarını atmış oldu. Aslında İngilizlerle savaştan sonra elde edilen birlik yok

edildi. Afganistan halkı sadece mezhep ve ırk açısından birbirinden ayrılmadı bunun yanında birbirlerine düşman da oldular. Her durumda olay kasıtlı olarak Nadir Han tarafından gerçekleştirildi. Bu olay Nadir Han'ın bugüne kadar Afganistan tarihinde yazılı olarak kalan en karanlık eylemidir. Halk ona bu eyleminden dolayı lanet etti. Nadir Han'a karşı çıkanlar arasında Paktiya halkı da dâhildi. Onların Nadir Han'a karşı çıkması onun zalim olmasına ve zulüm etmesine değil, hükümetin vergi politikasından memnun olmadıkları için vergilerden özgür olmak istemelerindendi. 1932 yılında hükümeti sözünde durmadığı için eleştiriyorlardı. Bu isyancılar Amanullah Han ile iletişime geçmek istediler ama İngilizler korkarak Nadir Hana yardım ettiler ve Nadir Han onların yardımı ve Divrent Antlaşmanın imzasıyla bu isyancıları bastırmayı başardı (Rahmand, 2013: 139).

Basın, bir faktör olarak Muhammed Nadir Şah'ı uyardı, siyasi hedeflere ulaşma ve hükümetin faaliyetlerini belirlemek için dikkatini çekti. Elbette ki bu dönemde basın sansür altına girdi. O resmi olarak basın yasasını geçerli ilan etmeye cesaret edemedi. Daha doğrusu ifade özgürlüğünden korktu. Ancak Amanullah Han döneminde tohumları atılmış olan basının cılız da olsa sesi çıkıyordu (Danesh, 2015b: 231).

1923'te yayına başlayan İslah, Muhammed Nadir'in yönetimindeydi. Han Abad, Gardiz ve Kabil Şehirlerde yayınlanmaktaydı ve Muhammed Davud bu gazetenin yayın hayatına son verdi. 1922'de yayına başlayan Kabil Gazetesi, Afganistan fen kulübü tarafından Peştü ve Farsça dillerine yayınlanmaktaydı. 1929 kuruluş tarihli İtihad Maşreqi ise Riyaset-ı Tenzimiye-i Şarki kurumu tarafından yayımlanıyordu. Ordu gazetesi 1922 yılında Milli Savunma Bakanlığı ve sorumlu müdürü Muhammed Davud tarafından yayını başladılar. Böylece diğer gazeteler de yayına girdi. 1932'de Kabil-Herat ve 1931'de Urfan Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayımlanmaya başladı (Danesh, 2015b: 218).

2.2.7. Muhammed Zahir Şah Dönemi (1933-1973)

Muhammed Nadir Şah'ın ikinci oğludur ve 22 Temmuz 1914 yılında Kabil'de doğmuştur. Altı yaşındayken okula başladı. İlkokulunu Habibiye Lisesinde tamamladı. 1922 yılında bağımsızlık okulunun inşasına kadar orada eğitimine devam etti. Babası Muhammed Nadir Han Fransa'ya elçi olarak göreve atandığında, onunla Fransa'ya

gitti. 19 Nisan 1924, Fransa'da da birçok okulda eğitim gördü. On yaşındayken İne Janson okulunda iki yıl boyunca eğitim gördü. Muhammed Nadir Han'ın Fransa'da Afganistan elçiliği görevinden çıkıp Fransa'nın güney bölgesine yerleşince bir yıl altı ay babasıyla birlikte kaldı. Sonra Paris'e geri dönüp Bastor adında bir okulda ders görmeye devam etti. Birkaç süre de Kolij Domon Pi Ni okulunda eğitimine devam etti. Muhammed Nadir ve kardeşleri Fransa'nın güney bölgelerinde yaşıyorken Muhammed Zahir Şah Daniye Lo adında Fransız bir ailenin yanında yaşıyordu (Atai, 2014: 99).

Nadir tarafından iktidar ele geçirildikten sonra Muhammed Zahir Şah, 20 Temmuz 1930 yılında Afganistan'a geri döndü. Yeni inşa edilen askeri okulda bir yıl askerlik eğitimi aldı. 17 yaşında askeri okuldan mezun olduktan sonra Velayet Bakanlığı sorumluluğu sahip oldu. Amcası Şah Mahmut Han Savaş Bakanlığı yanında Afganistan Milli eğitim bakanlığının sorumluluğunu da elde aldı (Ghobar, 2011: 189).

Miladi 1933 yılında Nadir Han'ın öldürülmesinden sonra Harbiye bakanı Şah Mahmut Han, Başbakan Muhammed Haşim Han ülkenin kuzey bölgelerinde yolculukla meşgulken Kabil'in büyükleri ve din adamlarını toplayıp Nadir Han'ın yerine oğlu Zahir Şah'ı hükümete tayin etti. Muhammed Zahir Şah hükümetinin başlarında ülkenin iç ve dış siyasetinde çok fazla değişiklik olmadı. Ülkedeki siyasi ve sosyal karmaşıklık olduğu gibi kalmıştı. İktidar zalimane davranarak halkı yıldıracağını ve böylece korkuya dayalı otoriteyi pekiştireceğini değerlendiriyordu. Bunun için Ghulam Nabi Han'ın ailesi tarumar edildi. Hazara halkının üst düzey yetkililerini katlettiler. Katı duvarlar, dikenli ve elektrikli tellerle iktidar ailesinin ve üyelerinin duvarları çevrildi. Hükümet tahvilleri ve hanedan evraklarını istişaresi imkânsız olmuştu (Farhang, 2015: 155).

Yeni hükümet politikasının açıklanmasından sonra Nadir Han otokrat yönetimini genişletti. Askeri yönetim, espionaj, sert bölgesel kontroller, etnik önyargılar ve bölünmeler, dış dünyaya kapıları kapatma, eğitim ve kültür alanında yıkım, kabileler arası arasında düşmanlıkları körükleme ve kanlı rekabet dönemin getirileri oldu. Hükümet Afganistan'ın tüm bilim adamlarını hapse attı. Birçoğunu تنها ve kapalı yerlere sürgün etti. Her biri polis gözetimi altında tutuldu. Bu bağlamda neredeyse on

beş yıllık milli mücadele yıkıldı. Bu süre zarfında hiç kimse ülke dışına çıkamıyordu. Bilim adamları ülke içinde bile bir şehirden başka şehre izinsiz gidemiyorlardı. Bu gruba ait her hangi bir mektup devlet tarafından incelenirdi. Beş aydın kişi bir araya toplanamıyordu. Herhangi bir toplantıda veya parti içinde hükümetin iç ve dış politikası hakkında konuşmak mümkün değildi (Kordozo, 2000: 73).

Bu dönemde siyasi istikrarsızlık, doğrudan kralın uygulamalarından kaynaklanıyordu. O bütün kabineyi keyfince kullanıyordu. On yıl içinde beş bakanın yeri değiştirildi. Bu durum monarşinin devamını ve hükümdarın otoritesini garanti altına alırken onun meşruiyetini de temin etmekteydi (Sharifi, 2013: 82).

İstanikezi Bey Zahir Şah'ı Afganistan'ın bilinen tek milli karakteri olarak görür ve O'nun ülkenin siyasi sürecinde önemli bir rol oynadığını dile getirir. Ona göre, “*Zahir Şah hükümeti altın çağ devresidir. Büyük ve önemli işler bu dönemde yapılmıştır. Afganistan açısından babası Zahir Şah'ın en önemli işlerinden biri demokrasinin getirilmesidir.*”(Sharifi, 2013: 86).

Ancak uluslararası siyasette, hükümet 1943 yılında Milletler Cemiyeti Üyeliği edindi. 1935 yılında Almanya'dan tekstil ve elektrik sektöründe uzmanlar istihdam edildi. Sovyetler Birliği ile tarafsızlık antlaşması 1936 yılına kadar uzatıldı. Aynı yıl, Afganistan ve Amerika arasında işbirliği antlaşması imzalandı. Bu antlaşması göre 75 yıl boyunca Afganistan'ın petrol kaynaklarının işletilmesi imtiyazı bir Amerikan şirketine verilmişti. 1937 yılında Muhammed Haşim Han başbakan olarak Türkiye ve İran ile arasında Sadabad Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşma, Sovyetler Birliği'nin güney sınırlarında İslam toplumunu güçlendirmeyi hedefliyordu. 1933 yılında Brezilya, 1934 yılında Macaristan, 1937 yılında Çekoslovakya ve 1939 yılında Hollanda ile karşılıklı tanıma ve dostluk antlaşmaları imzalandı (Rahmand, 2013: 45).

Başbakan olarak bir süre sonra Şah Mahmut Han 1938 yılında Sovyetler Birliğiyle sınır konusunda bir anlaşma imzaladı ve 1947 yılında İletişim Değişim Anlaşması kabul edildi. Aynı yıl Afgan Kurulu iki ülkenin sınırlarını netleştirmek amacıyla Taşkent'e geri döndü. 1948'de, Hükümetler arasındaki ayrılmış protokol sınırı imzalandı. Mal, ödemeler ve ticaret işlerinde, Afganistan ve Sovyetler Birliği arasında

1947 ve 1950 yıllarında anlaşmalar yapıldı. Komşuluk ilişkileri sakin bir şekilde devam etti (Hesari, 2010: 149).

26 Mart 1936 tarihinde ABD ile Afganistan arasında dostluk ilişkileri başladı. Bundan dolayı Temmuz 1942'de Amerika Hükümeti'nin temsilciliği Kabil'de açıldı. Mart 1946'te, Şah Mahmut Han tarafından Amerikan şirketi (Morrison Kinowdsen) ile Helmand Projeleri imzalandı. 1949 yılında, ABD İhracat-İthalat Bankası Afganistan'a 21.000.000 dolarlık bir kredi verdi. Nisan 1950 yılında Şah Mahmut Han Morrison Sözleşmesi'ni yeniledi. Taraflar arasında 1952'de güvenlik anlaşması imzalandı. Ayrıca 1953 yılında Proje Teknik Yardım Anlaşması yapıldı. Bu anlaşmaya göre ABD'li danışmanlar ve uzmanları tarım, endüstri, eğitim, kamu sağlığı, iletişim ve ulaştırma alanlarında Afganistan'ın kaynaklarını ve çalışmalarını incelemek için Afganistan'a gönderildi. Bu dostluk ilişkilerine bağlı olarak, Amerika'ya öğrenci gönderme işlemi de başladı (Rahmand, 2013: 148).

Nadir Şah'ın siyasi otokratik yönetimine ve saltanatına karşı toplumsal hareket başladı. Ülkenin kuzey ve doğu bölümünde başkaldırı ve silahlı ayaklanmalar başladı. Nadir Şah'ın büyük oğlu Muhammed Tahir ve İngiltere Büyükelçiliği'nin üç üyesi öldürüldü. Ama Muhammed Hâşim Han duruma hakim oldu ve on üç yıl daha ülkeyi yönetmeyi başardı. Ama on üç yıl boyunca yeni aydın kesim tabakası oluşturuldu (Atai, 2014: 126).

Bununla birlikte, hükümet entelektüellere karşı ciddi bir tepki gösterdi. Ama hükümet, ülkenin yapısını yeni toplumsal koşullara ve uluslararası değişime göre, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden gözden geçirdi. İktidara tekrar gelebilmek için sağ ve sol partiler oluşturuldu ve bunların dışında siyasi parti yapılanmasına izin verilmedi. Hükümet demokrasinin tekrar geldiğini topluma duyurmadan önce parlamentoyu test etti ve belediye seçimlerini gerçekleştirdi. Şah Mahmut Han siyasi özgürlük beyanından sonra kendi rejimine karşı entelektüel çevrelerin ciddiyetini görmek için bekledi. Hükümetin yönetimi ve hanedan saltanatı kabul edilecek ya da onlara karşı duracaklardı. Hanedanlığın çıkarlarını destekleyen bir durum ortaya çıktığında hükümet siyasi hareketleri teşvik edecek ve destekleyecek aksi halde demokratik hareketler bastırılacaktı (Atai, 2014: 157).

Örgütsel çeşitlilik ve çokluğa rağmen, uygulamada hükümete karşı birleşik bir cephe oluşturarak demokratik bir rejim kurmak ve özgürlüğünü genişletmek için genel eşitlik, egemen sınıfların ekonomik ve politik tekeli için savaştılar. Birleşik Cephe Parti başında temsilcisi Viş Zalmay Partisi, Vatan Partisi, Halk Partisi, öğrenciler birliği ve çok sayıda aydınlar, bağımsız siyasetçiler vardı. Parlamenter gösterileri ile seçim sokak protestolarıyla, iktidar ailesine varlığını ilan ettiler. Aslında bu icraatlar Afganistan'da Şah yönetiminde demokrasiye yol açtı. Yani devlete muhalif olanlar tüm dünyada itiraz hakkına sahip olduğu gibi Afganistan'da da seslerini yükseltmeye ve itiraz hakkına sahip olacaklardı (Ghaznavi, 2013: 98).

Tabii ki, bu eylemler etkisiz değildi. Demokratik yönetim unsurlarının bazı kısımlarını görene kadar en azından Muhammed Hâşim Han kabinesinden de Noor Ahmet İtimadi gibi insanlar şansölye olarak kabul edildi. Neyse ki o kraliyet ailesi dışında bir siyasetçi olarak bu mühim görev başına geçmişti. Ayrıca yaklaşık on beş yıl sonra kabinede yetenekli ve becerili kişiler, bazen da kral ailesi dışında bakanlar ve uzmanlar da görülebilmektedir. Afganistan'daki eylemlerin bu dönemde Loya Jirga kararı ile Birinci Dünya Savaşında tarafsızlığını ilan edebilmelerini ve kitleler çağrılarını örnek verebiliriz. Kral ve yabancı müttefikleri savaşan tarafları birleştirip ve bir tarafa tutmak için ilgi gösterirdi, ama siyasetçilere karşı bir tepki gösteremediler (Sharifi, 2013: 73).

1950 yılından sonra Afganistan ile dünya ilişkileri düzenli ve diplomatik bir şekilde sürdürüldü. Eğitim alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Örneğin; Kabil'de ilk tıp fakültesi kurmak, elit öğrencilere kaliteli eğitim görmeleri için Avrupa'ya göndermek, Batılı üniversitelerle işbirliğine girmek ve üniversiteleri modern cihazlarla donatmak için sözleşmeler yapmak ve siyaset bilimini üniversitelere getirmek önemli gelişmelerdir. Bu bağlamda, ifade özgürlüğü de gerçekleşiyordu. 20.04.1950 tarihinde protestocular Kabil'de büyük bir yürüyüş düzenlediler. Çünkü İçişleri Bakanlığı yasadışı seçim işlerine müdahale etmişti, aynı zamanda bunun hükümet politikaları üzerinde büyük bir etkisi oldu (Haqju, 2001: 34).

2.3. Afganistan’da Başbakanlık Hükümet Sistemi Dönemi

Bu dönemde demokraside yaşanan gelişmelere paralel olarak ülkenin siyasi sistemi değişmeye başlamıştır. Kralların mutlak egemenliğinin yerini ulusal egemenliğin aldığı bir yapı meydana gelmiştir. Afganistan’da kralın yanında parlamento ve başbakanlık uygulamasına da geçilmiştir. Afganistan’da ilk kez başkanlık sistemi 1929 yılında yani Nadir Şah döneminde uygulanmıştır.

2.3.1. Başbakan Muhammed Hâşim Han Dönemi (1929-1946)

Haşim Han Nadir Han’ın kardeşlerinden biriydi. Kardeşi döneminde ve Zahir Şah’ın hükümetinin ilk yıllarında başbakanlık koltuğunda O vardı. On yedi yıl boyunca baba oğul döneminde bakan olarak iktidarda bulundu. Kardeşi Muhammed Nadir öldüğünde kuzey illerinde idi. Muhammed Nadir Han öldükten sonra, şahın fermanıyla başbakanlık görevine devam etti. Böylece 1929 yılından 1946 yılına kadar başbakanlık görevine devam etmiştir (Atai, 2014: 72).

Sermaye kurumları ve eski devlet daireleri Kabil ve illerde kademeli olarak geliştirildi. Bakanlıklar, büyükelçilikler, il yönetimleri, silahlı kuvvetler ve Ulusal Konsey kısacası tüm önde gelen hükümet yetkilileri feodallerin tekelindeydi. Merkez istihbarat ağı güçlendirildi (Alikhani, 2011: 81). 1937 yılında Peştuca bir kararname yayınlandı. Buna göre Peştuca Afganistan’ın resmi ulusal dili olarak kabul edildi. Peştu Tulne Derneği, Kabil Edebiyat Derneğinin yerini aldı. Hükümet yetkilileri üç yıl boyunca Peştuca öğrenmek zorunda kaldılar. Onlar konuşmalarda ve yazılarda Peştuca kullanmaktadır. Daha sonra, okullar, yollar ve hatta köprü isimleri Peştucaya dönüştü. Bu şekilde, Afganistan halkının çoğunluğu pratikte zulüm görmüştür. Farsça gibi ulusal ve çoğunluk bir dil terk edilmiş ve bir azınlık kavmine ait dili Peştuca olarak değiştirilmiştir. Sonuç olarak, insanların çok sayıda bireysel özgürlüğü ihlal edildi (Ghaznavi, 2013: 114).

Bu politika, Peştuca yayılma süreç program altında yapıldı, ama ön yargı ve etnik eğilimler vardı. Yani, bu politika etnosantrik olarak başka dil konuşanlar için kabul edilemezdi ve artan çatışma ve etnik gerilime neden oldu. Ulusal plan ile birlikte Peştuca öğrenilmek zorunda kalındı. Almanya’nın Nazi Partisinin ideolojisini taklit ederek Eğitim Bakanlığının denetimi altında bir süre eylemler yapılmıştır. Bu şekilde

Afganistan'ın tarihi de bu politika üzerine çizilmiş ve okul kitaplarına girmiştir. Hiç şüphesiz, bu uygulama farklı etnik gruplar arasında güven ve kötümserliği beraberinde getirmiştir.

Diğer uluslara karşı Hâşim Han, açıkça ayrımcılık yapardı ve onları küçümserdi. Onun döneminde Milli Eğitim Bakanı Gül Muhammed Han Momand adıyla etnik ve dilsel hâkimiyeti amacıyla bir süre eylemi başlattı. Peştuca yayınlandı ve Farsça dilinin tümü reddedildi. Sadece devlet kurumlarında değil toplumsal hayatta da reddedildi. Afganistan'ın genelinde etnik, dilsel ön yargı politikaları uygulandı. Tüm Peştun olmayan etnik gruplar bundan zarar gördü, ama diğer etnik gruplar arasında Hazara kavmi azınlık olarak başka vatandaşlardan daha fazla ayrıma tabi tutuldular ve ön yargıyla zarar gördüler. Örneğin, anayasanın maddelerine göre her Afgan ülkenin neresinde yaşamak istiyorsa, yaşayabilirdi. Ancak Hazaralar cebir yoluyla bereketli topraklarını terk etmek zorunda kalmışlar ve üst düzey yöneticilik pozisyonlarına getirilmeleri engellenmiştir (Ghaznavi, 2013: 116).

1924'te Amanı Yasasında insan hakları kanunlarda daha çok görünüyordu. Başbakan Haşim Han, Amir Abdul Rahman Han gibi din adamlarına ihtiyaç duymadan, kendi görüşünü zorla uygulardı. Bu dönemde Muhammed Haşim Han tarafından Hazaralara karşı sivil ve askeri Eğitim Kurumları ve Askeri Ofislerinde, İstihbarat, Polis, Dışişleri Bakanlığı ve yabancı burslardan yasaklama uygulamaları görüldü. Hazaraların gelebildikleri kamu görevleri kendi mahallelerinde başöğretmen pozisyonu ve öğretmenlik ya da ancak ilçesinde nüfus memurluğuydu (Kordozo, 2000: 94).

Abdul Hamit Mubariz Serdar Muhammed Haşim Han hakkında şöyle yazar: “*Ülke içinde uluslar, kabileler, ırklar ve dinler arasında ayrımcılık yapardı, Hazaralar ve Şia'nın Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesi diploması almasına izin vermiyordu. Emeklilik rütbesine varmadan önce emekli olurlardı. Siyasi ve sosyal hayatta başka birçok engel ortaya çıktı. Hindular ve Sihler mücadelesi sakin ve tam sabırla devam etti. Ama hiçbir zaman eğitim alanlarında ve kendi dillerinde öğrenme ve dini çalışmalar olmadı* (Ghaznavi, 2013: 121).

Mohammed Hâşim Han, devrimci fikirlere ve ilerici görüşlere sahip olan insanlara karşı duruyor, anayasacılar, demokratlar ve sosyal adalet isteyenlere düşman gibi bakıyordu. Cezaevleri demokratlar ve reformistlerle doldu. Yetkililer ufak eleştirel yayınlara izin vermemekle kalmadı, aynı zamanda herhangi bir değişik görüşe şiddetli tepkilerle karşılık verdiler. Bu dönemde en ünlü gazeteciler, şairler, yazarlar ve aydınlar Motti, Dehmezeng, Arg ve diğer cezaevlerinde nemli hapisane hücrelerinde çürüyüp gittiler. 1939 yılında Bağımsız Basın Müdürlüğü kurulmuştur. Ama genelde her türlü ifade özgürlüğüne acımasızca karşı çıkıldı. İlk kez 1941 yılında Kabil radyo istasyonları haber, reklam ve müzik yayınları başladı. Bu dönemde basın özgür değildi. Tüm basın yayın hükümetin elinde olduğu için, onların isteklerine göre çalışıyordu (Sharifi, 2013: 67).

Kral Amanullah Han döneminde Afganistan'daki kadınların durumuna ilişkin reform bir sürprizle başladı. Bu hareket kadın hareketi olarak biliniyordu ve Kral Amanullah tarafından tasarlanmıştı. Doğal olarak, hareket aralığı Kabil'le sınırlıdır. Ülke genelinde tek başına diğer kasaba ve köylerine ulaşması düşünülemez. Ancak Başbakan Hâşim Han çağında, sınırlı olan bu hareket feodal hamle ve şiddetli tepkilerle karşı karşıya kaldı ve hatta Kral Amanullah Han zamanında hükümetten düşmesinden önce büyük ölçüde terk edildi (Ghaznavi, 2013: 122).

Afganistan'daki kadın hareketi, aslında Zahir Şah (1963-1973) döneminde demokrasinin oldukça geniş bir kavramı haline getirildi. Bu dönemde hem şehirde hem de köylerde kız okulları inşa edilip geliştirildi. Böylece birçok okumuş kadın yetiştirildi. Eğitim kurumları ve devlet kurumları içinde ve sınırlı bir tıp alanında çalışmakla meşgul oldular. Bu dönemde, çeşitli siyasi hareketler olarak, elverişli ulusal ve uluslararası durumun varlığına göre, ifade alanı bulundu ve ilk olarak kadınlar ve kızlar siyasette yer aldılar.

Afganistan Parlamentosu Muhammed Haşim Han çağında, geride kraliyet ailesinin diktatörlüğünün zorlu yıllarından birini bıraktı. Çünkü ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı Parlamento bu dönemde çalışmaya devam etti. Aslında bu dönemdeki Parlamento, Nadir Han Parlamentosu gibi idi. Yani parlamento, bağımsız bir tüzel kişiye siyasi geçiş bu dönemde bir formalite idi. Temelde bu dönemde, ülkeye ilişkin

hayati kararlar Başbakan Haşim Han'ın elindeydi. Hatta kral topluluk liderliğinde önemli bir role sahip değildi. Seçimler, meclis, konuşma ve basın sadece engellenmeyle kalmadı aynı zamanda yok edildi (Ghaznavi, 2013: 125).

2.3.1.1. Köylü Ayaklanmaları

Otoriter tutumlar, önyargılar ve çeşitli ayrımcılıklar, farklı illerde çeşitli ayaklanmalar ve isyanlara sebep oldu. İlk ayaklanmalar uzun bir baskı döneminin ardından, İbrahim Big, Hindu Kuşun liderliğinde kuzey illerinde başladı. Ama Haziran 1930, Temmuz 1931'de İbrahim Bey isyanı bastırıldı. Mayıs 1944'te Paktiya, kabileler halinde merkezi hükümete karşı isyan etti. Bu ayaklanmada pek çok insan katledildi. Birkaç gün sonra Kıt vaz Bölgesi'nde hükümete karşı isyan çıktı ama bu isyan da güçlü bir şiddetle bastırıldı. Kunar'da Sapı kabile tarafından 1945 yılı Kasım ayında ayaklanma düzenlendi ve kanlı biçimde bastırıldı (Rowa, 1990: 94).

Muhammed İbrahim isimli biri, Daikundi İlinde direnişe geçti. Hükümdarların baskısına karşı, adalet için savaşmaya başladı. Daha sonra Haşim Han (Başbakan) fermarıyla Hazaralar bölgesi kişi başına düşen yıllık vergi vermek zorunda kaldı. Bu emir aracılığıyla tüm hayvanlardan süt ve yağ vergisi adı altında para alınmaya başlandı. Emir sadece Hazaralara yönelik bir devlet vergisiydi (Rowa, 1990: 94).

Hükümetin bu işlevi orta bölgelerinde yaşayan insanlar için hayatı zor ve dayanılmaz hale getirdi. Onlar yıllık vergi ödeyecek güce sahip değildi, bu sebeple insanların çoğu ülkenin başka illerine ya da komşu ülkelere göçmen olarak kaçmak zorunda kaldılar. Muhammed İbrahim Han sonuna kadar bu durum için, halkın desteği ve katılımı ile hükümete karşı isyanda bulundu. Sonuçta direnişçiler Pencap Hükümetini kuşatmışlar. Daha sonra kitlesel ayaklanma süt ve yağa gelen vergiyi kaldırmaya ilişkin isteklerini Pencap Valisine sundular. Pencap Valisi isyancıların isteklerini kabileye gönderdi. Son olarak Kabil'den bir grup Vali İsmail Han Mayar Başkanlığına Pencap hükümetinin seçkin kişilikleri ile birlikte Pençap şehrinin merkezine geldiler. Kurul isyancıların lideri ile uzun görüşmeler sonrasında süt ve yağa konulan verginin iptal edilmesi gerektiğine karar verildi. Bu sadece önemli ölçüde yükselen direnişin sonucuydu (Rowa, 1990: 95).

Bu sadece feodal oluşumun dışında kaynaklandığına bakılmaksızın, anti-ulusal ve anti-demokratik ve otoriter karakterinin motiflerin, bütün köylülerin ayaklanmaları ve isyanları vardı. Çünkü çürüyen feodal aristokrasi Hâşim Han, Afgan halkının lehine attığı hiçbir olumlu bir adım ve temeli yoktu (Meraj, 2010: 31).

Başbakan Haşim Han döneminde eğitim alanında on yedi yıl tedbirler alındı. 1933 yılında Afganistan'da 165 öğretmen, 370 erkek okulu ve 4591 öğrenci vardı. 1964 yılında ise, 2677 öğretmen, 339 okul, 93.344 öğrenci bulunmaktaydı. Ama Hâşim Han Hükümeti kız okulu açmaya müsaade etmedi. Çünkü dogmatik inançlarıyla kız çocuklarının eğitimine karşı idi. Bu yüzden kız öğrenci sayısı çok düşüktü. Öğrenciler çeşitli disiplinler öğrenmek için, Avrupa ve Amerika ülkelerine ve Türkiye'ye gönderildi. Öğrencilerin gönderilmesi ayrıca liyakate dayalı değildi. Ülkedeki yönetici sınıfın çoğunluğuna göre idi (Daftare Moteleat Siyasi ve Binolmeleli, 2007: 231).

İkinci dünya savaşından sonra, İngilizler Afganistan hükümetin iktidarının destekçisi olarak, Afganistan ve Pakistan'dan çıktı ve bu ülkelerin vatandaşlarını hayali gerçek oldu. Bu olaydan sonra kraliyet ailesi de büyük bir destekçiyi kaybetti. Ayrıca aydınları dinleyip ve modernizme karşı baskıyı azaltmak zorunda kaldılar. Yurt içinde ve yurt dışında değişiklere göre ve yeni durum nedeniyle Kral Zahir Şahın diğer amcası Şah Mahmut Han 1946 yılında mayıs ayında kendi kabinesini açıkladı. Böylece Haşim Han'ın uzun ve korkunç dönemi sona erdi. 1946 yılında Muhammed Hâşim Han farklılıkları göstermek için kraliyet ailesinden istifa etmek zorunda kaldı ve 26 Ekim 1953'te öldü (Meraj, 2010: 43).

2.3.2. Başbakan Şah Mahmut Han Dönemi (1946 – 1953)

Şah Mahmut Han dönemine kadar devlet politikası tek taraflı olarak İngiliz hükümetinin elindeydi. Tam bu yüzden, Sovyetler Birliği'ne karşı soğukluk vardı. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği ve Afganistan'ın arasında siyasi ilişkiler başladı. Bundan dolayı Afganistan ve Sovyetler Birliği arasındaki soğuk ilişkiler uzun bir süre sonra ilk kez olma eğilimindedir. Mahmut Han başbakanlığı sırasında görüşte tarafsızlığı ilan etti, fakat Rusya ve Amerika ile işbirliği içindeydi (Atai, 2014: 79).

1946 yılında Afganistan, Birleşmiş Milletler üyesi oldu. Mahmut Han ilk defa yeni devlet olarak Rusya ile ilişkilere başladı. 1946 yılında ölçülü konularda Rusya ile bir anlaşma imzaladı. Rusya ile 1947 yılında ticaret anlaşması imzaladı. 1948 yılında iki ülke arasındaki Sınır Anlaşması da imzalandı. Ticaret anlaşmaları yoluyla Ticari ilişkiler kuruldu ve ilişkiler rahat ve kararlı olarak devam etti. Aynı zamanda ABD ile Afganistan'ın siyasi ilişkileri 1936 yılında gerçekleşti. 1942 yılında Kabil'de Amerika diplomatik temsilciliği açıldı. 1948 yılında her iki ülkenin başkentlerinde iki hükümetin Diplomatik Misyonları kabul edildi. ABD özel temsilcisi 1950'de ve 1951'de Afganistan'a geldi ve Peştunistan konusu üzerinde Pakistan ve Afganistan arasında ve aynı zamanda Hirmendla ilgi sorunla ilgili İran ve Afganistan arasında arabuluculuk yaptı. İlk konu olduğu gibi kaldı ve ikincisi İran lehine oldu. Ayrıca Afganistan ile İngiltere ilişkileri daha çok ekonomik alandaydı. Siyasi anlamda aralarındaki ilişki 1948'de elçiliğin tek siyasi temsilcisi büyükelçiliğe görevine terfi etti. Ama eski ilişkileri görünmez şekliyle devam etti (Danesh Bakhtiyari, 2002: 185).

Haşim Han'ın istifasından sonra demokrasi de biraz gelişti. Örnek olarak, Afgan Ulusal Meclisi 1949 yılında Pakistan'a karşı suç teşkil etmesi nedeniyle önceki tüm anlaşmaları etkisiz kıldı. Bunun yanı sıra Diorand Hattı da kabul edilemez olarak sonuçlandı. Parlamentonun kararı ile kraliyet ailesinin kararı uyumsuzdu. Afganistan ve Pakistan arasında Peştunistan ile ilgili muhalefet için Afganistan ile ABD ilişkilerini de olumsuz yönde etkiledi. ABD Afganistan'a karşı Pakistan'a destek verdi. Bu dönem de Afganların zararlarıyla tamamlandı. Ama Afganistan'ın yabancı siyasi ilişkileri bir ülkeden (İngiltere) bağımlılığının dışında ABD ve Sovyetler Birliği gibi yeni güçlere bağlandı. Afganistan'ın İngiltere'ye bağımlılığı uzun süre sonra son buldu. Ayrıca Afganistan diğer dünya ülkeleriyle ilişkiye girdi. Bu da ülkeyi geliştirmek için önemli bir adımı olabilir (Kordoza, 2000: 101).

Hâşim Han döneminde İkinci Dünya Savaşı krizinin baskısı yoktu ama yine de Afganistan ekonomik açıdan değişmedi. Devlet baskısı özel sermaye sektörü üzerine hala devam ediyordu ve büyümek için bir şansı yoktu. Bazı fabrikaların üretim yapması zordu. Hükümet tarafından uygulanan ulusal sermaye sanayi teşviki politikaları iflas etti. Çünkü hükümet egemen sınıfın çıkarları doğrultusunda hareket etmeye

önem verirdi. Ancak bunlara rağmen reform süreci her alanda devam etti. Milletvekilleri ulusal mecliste etkin eleştirel rol sergilemekteydiler (Ghaznvi, 2014: 131).

Eğitim alanında önceki politikalar tekrarlandı. Afganistan'da çağdaş eğitim hakkında İkrâm Endişmend'in aktarımları şöyledir; ”*İkinci Dünya Savaşı sonrasında ve Serdar Şah Mahmut birlikte ele alındığında, kadın eğitiminin çeşitli alanlarda Afganistan'da eğitim, yükseköğrenim ve mesleki eğitim gelişti. Birçok yeni okul kuruldu*”. UNESCO Enstitü ile danışarak ve tartışıldıktan sonra, öğretmen okulları kuruldu. Çeşitli köy okulları inşa edildi. Kabil Üniversitesi kuruldu ve kadınlar üniversiteye gitmeye başladı. Kadınlar başlangıçta erkeklerle ayrı ders görürlerdi, 1960 yılında erkekler ve kızlar ortak sınıfların bir ölçüsü olarak Üniversite’de ders görmeye başladılar. Kadınlar için Kabil’de özel olarak Rabia Balkhi Lisesi, Malalai ve Zarghuna kuruldu. Kadınlar ve erkekler tarafından ortak kullanılan birçok okul kuruldu. Aranan Masture Ghorî, Mahcûbe Heravi, Yıldızlar ve Nazvana gibi isimlerle pek çok okullar Kabil’de kuruldu. Devlet sübvansiyonlarının artırılmasıyla bazı insanların ilgi ve katılımın arttırılması sonucunda pek çok ilde özel kadın okulları inşa edilmeye başlandı. Basın ve radyo devletin kontrolü altındaydı. Ama kısa bir sürede özel sektör de başarılı bir şekilde çalışmaya başladı. İngar, Vatan ve Neday halk özel ve bağımsız yayınlar olarak kısa sürede hızlı bir şekilde genişledi (Atai, 2014: 82).

2.3.3. Başbakan Muhammed Davud Han Dönemi (1953- 1963)

Yıllarca Şah ailesi, Başbakan Şah Mahmut Han iç anlaşmazlık ve hizipçilik ile meşgul oldu. Şah Mahmut Han istifa ettikten sonra kralın onayı ile Serdar Muhammed Davud Han başbakanlığı kazandı. Muhammed Davud Han örgütsel araçları geliştirmek için kendi politikalarını uygulamaya başladı. Aslında ona göre, karmaşıklığın ve sıkıntının üstesinden gelmek ve fikirlerini uygulamak için bir yol oldu. İlk adım, Muhammed Davud hükümeti tarafından, her nasılsa Başbakan Muhammed Hâşim Han dönemine geri dönmek biçiminde oldu. Bu aksiliğin ilk etkileri Şah Mahmut Han döneminde de görülmüştü, Hükümet tarafından yeni derinliği ve genişliği bulundu. Önceki hükümet dönemlerinde olduğu gibi aydınlar ve reformistler hapisanelere atıldı. Ama daha sonra yeni hükümet tespit olduktan sonra durum değişti ve bu kişiler serbest bırakıldı (Hesari, 2010: 139).

Muhammed Davud Han modernizasyonu için birçok program gündeme getirdi. Bu amaca ulaşmak için, kabinede sempatik ve en yakın arkadaşlarına görevler verdi. Bu adamların çoğunu Milli Kulüp Parti üyelerinden seçmişti, çünkü Muhammed Davud Han da bu partinin üyelerinden biriydi (Kordozo, 2000: 146). Muhammed Davud Han döneminde önceki dönemlere göre çok ciddi ve yasal bir yönetim teşkil edildi. Bankalar Kanunu, Ticaret Kanunu, Polis Kanunu, Telekomünikasyon Kanunu, ot-yollar ve daha disiplinli bir ordu oluşturmak gibi konularda önemli adımlar atıldı (Ghaznavi, 2013: 138).

Ansari bu döneme ilişkin görüşlerini şöyle dile getirmektedir; Başbakan Davud Han, Şah Mahmut Han döneminde ortaya çıkan özgürlüğe sınır getirmiştir. Ülkede polis devletini kurmuş; siyasi partilerin faaliyetleri durdurulmuş; devlet işlerini kendi eline almıştır. 1955 yılında ilk 5 yıllık kalkınma planları başlamıştır. İlk beş yıllık planda tarım, elektrik, karayolları ve su ihtiyaçları gelişimi için hedefle belirlenmiştir. Bu yatırım planı, neredeyse 850 milyon Afghaniye mal olmuştur. %50'si tarım ve sulamaya; %14 ulaşım; %7 kamu hizmetlerine (eğitim ve sağlık) ve %3 madencilik sektörüne tahsis edilmiştir. Ayrıca 1956-1961 arasında eğitimin geliştirilmesi için ilkokulların geliştirilmesi üzerinde durulmuştur (Ghobar, 2011: 231).

Muhammed Davud Han hükümeti sessizce reformları uygulamaya başlayınca, Şah Amanullah Han zamanın yaşamın tecrübelerini kullandı. Amanullah Han kadın haklarını aleni bir şekilde konuşurdu, bu yüzden ulus devlete karşı tam durdular. Ama Davud Han döneminde kraliyet ailesi bu alanda sessiz bir şekilde hareket ediyordu. İlk seri toplantılarda bu konuda tartışılıp vahit bir karara ulaşıp sonra açıkladılar. Önemli bir toplantıda Prens Humira ve Zeynep Hanım peçesi olmadan eşlerinin yanında görüldü. Ancak açılıştaki laik topluluk oldu. Onun yönetimi sırasında peçenin gönüllü çıkarılması Afganistan'ın sosyal hayatta modernizenin tezahürlerinden biriydi. Bu konuda Afganistan gibi ülkelerde her şeyi endişe kaynağı sağlar, dini muhafazakârlara göre peçenin çıkarılması bağdaşmayan tepkileri çileden çıkarır. Davud Han hükümeti peçeyi kaldırma kararı aldı, bu muhalefeti bastırmak demektir (Mojadadi, 2011: 192).

2.4. Afganistan Ulusal Meclisi'nin Gelişim Seyri

Muhammed Zahir Şah'ın kırk yıllık iktidar döneminde Afganistan Ulusal Meclisi, otuz ve on yıllık iki dilime ayrıldı. Onun saltanatının ilk periyodu yaklaşık neredeyse otuz yıl sürer. Afganistan Haşim Han döneminde kraliyet ailesinin diktatörlüğünün en zor yıllarından birini geçti. İkinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı parlamento onun hükümetiyle aynı dönemde devam etti. Parlamento niteliksel bakımdan bu çağda aslında Nadir Han dönemindekinin devamı niteliğindedir. Bu dönemde, kral hala toplum liderliğinde önemli bir role sahip olmayı başaramadı (Ghobar, 2011: 256).

Gholam Muhammed Ghobar, yedinci meclis milletvekili ve ünlü bir yazar olarak meclislerle ilgili şöyle yazar: *“Nadir Şah bu yasaları yabancılara göstermek için kullanır içişlerine çalıştırmak için değil. Aslında devletin işlerini kral ve başbakan kontrol ediyordu ve parlamento ve onun milletvekilleri çok dikkat etmiyordu. Muhammed Zahir'in ilk otuz yıllık hükümet döneminde, bu kurallar dikkate alınmadı.”* Akram Arifi'ye göre, hükümet, parlamento gücünden korkuyordu, bu yüzden kanunları uygulamayı engelliyordu. On birinci meclise kadar, yedinci dönemi hariç, milletvekillerini seçmek için hiçbir seçim gerçekleştirilmedi. Sabaheddin Kaşkaki Basın bakanlığının bakanı olarak şöyle yazar: *“Bu meclisin üyeleri hükümetin kararıyla seçilirdi ve görüşmeler hükümet tarafından parlamentoda gerçekleştirilirdi. Hatta meclis üye sayısı kanununda belirlenmiş olduğu gibi değildi. Seçim yasası sayısındaki parlamentonun 171 üyesi tahmin edilirdi. Ama aslında, birinci ta on birinci meclislerin sayısı yedinci meclis hariç 171 üyesinden çok azdı.”* (Ghobar, 2011: 258).

2.4.1. Geleneklerin Muhafaza Edildiği İlk Altı Parlamento Dönemi

İlk Meclise (1931-1932) yıllarında üye olmak için, 1930'deki Loya jirga üyeleri arasından 111 kişi tayin edildi. Bu kişileri halk seçmiyordu, yüksek mahkeme tayin ediyordu. Bu seçim sözlü ve yazılı gizli oyla temelinde değildi. Hükümet seçim sürecini etkileyebilecek ortam yaratmıştı. Bölge mahkemesi kanaat önderleri tarafından kendine takdime edilen kişinin eline evraklarını verip meclise milletvekili olarak gönderiyordu (Meraj, 2010: 113).

2.4.2. Yedinci Parlamento ve İlk Parlamento Seçimleri

(1949-1952) yıllarında gerçekleşen yedinci parlamento biraz farklıydı. Bu meclis üyeleri ilk parlamento seçimiyle seçilmişlerdir. Muhammed Hâşim Han 16 yıllık hükümet döneminin bitmesinden sonar Meclis başkanı olmuştur. İlk meclisi Başbakan Şah Mahmut, kralın bir başka amcası düzenlemiştir. Başbakan Şah Mahmut Han döneminde, mecliste belediye yasası, yazılı ve gizli oylama ile yapılmıştır. Bu işle demokrasiyi uygulamak için ilk pratik adımlara temel atılmış diyebiliriz. Yani bu yasa 1949'da ilk defa hükümet tarafından müdahale olunmadan onaylanmıştır. Bu kanun Kabil ve diğer şehirlerde bir yıl sonra gerçekleştirilmiştir. Kanun, parlamento seçimleri için olumlu bir başlangıç olmuş ve yürürlüğe girmiştir. Haşim Han hükümetinin aksine bu seçimlere devlet herhangi bir müdahalede bulunmak istememiştir (Ghobar, 2011: 261).

Abdul Hamit Mubariz, Abdul Rahman Mahmudi Kabil'in vekil adayları, yedinci parlamento seçimlerinde işbirliği yaparak şöyle rapor hazırlamışlardır: Bu seçim, neredeyse hükümet, Şah Mahmut ve devletin müdahalesi olmadan gerçekleştirildi. Bütün aydınların ortak açıklamalarına göre yedinci meclis döneminde hiçbir müdahale olmadı. En azından hükümet parlamentoya aynı insanları göndermeyi düşünmedi. Muhammed SidiqFerhang, SelahiddinSelcuki, Abdul Hay Habibi, Gholam Muhammed Ghobar, Abdul Hadi Davi, Gol Paça Olfat, Muhammed Kerim Nezih, Khal Muhammed Hasta ve Abdul Rahman Mahmudi gibi tanınmış kişiler, meclise dâhil edildi. Bu dönemde Abdul Hadi Davi, Başbakan Haşim Han döneminde yıllarını cezaevinde geçirmiş ve daha sonra meclis başkanı olmuştur (Farhang, 2015: 215).

Meclisin üyesi ve güçlü bir yazar olarak Farhang, yedinci Meclis üyelerini üç gruba ayırmıştır: Özgürlük isteyen siyasetçiler; bunlar yaklaşık 30 kişiden oluşmuşlardı. Muhafazakâr kesim; bunlar hükümet yanlısıdır. Küçük bir kategoriden oluşan bir takım modernistler; bunlar Selçuklu Selahaddin tarafından yönetiliyordu. Bu kesim, ülkenin kalkınmasını istiyor ve Serdar Muhammed Davud Han'ı destekliyorlardı. Bu kategoriye göre meclis hükümetin diktatörlüklerini azalttı demektir ki bu da demokrasiye büyük bir adım atmak anlamına gelebilir. Bu şekilde ülkedeki diktatörlük devletin Başbakanı Şah Mahmut Han, yıllar sonra ilk kez kendi kabinesini meclise tanıttı. Meclis de hükümetin zorbalığına karşılaşmadan adayları güncelledi ve onlara

özgürce oy verdiler. Meclisteki en mühim işlerinden biri, 1950 yılında ilk kez basın yasasının onaylanması oldu. Bu yasaya göre sivil toplum, basınlar ve özel gazeteciler özgür bir şekilde çalışabilirdi. Böylece Afganistan'da basın sektörü için yeni bir pencere açıldı. Ayrıca bundan sonra hükümetin yaptıklarına karşı eleştirme imkânı da müsait oldu. Basın yasası, o dönemin en önemli yasalarındandı. Vatandaşların devlet için icbarî işlerin kaldırılma konusuyla hububat vergisinin kaldırılması konusunda yedinci meclis tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu olay da meclisin diğer önemli başarılarından sayılabilir. Yedinci parlamento dönemi, Afganistan parlamentosunun en parlak dönemlerinden biri sayılabilir. Bundan dolaydır ki, devlet daha sonraki seçimlerde geniş çaplı müdahalede bulunmuş ve mümkün olduğunca şahsiyetleri, aydınları ve parti üyelerinin meclise girmesini engellemiştir (Merac, 2010: 127).

2.4.3. Sekizinci Parlamento Dönemi ve Otoriter Yönetime Dönüş

Sekizinci Milli Şura 1952 den 1954'e kadar sürmüştür. Seçimde, hükümet ve kraliyet ailesi sabırlı davranmamışlar, seçimi önlemek için Parlamento'ya müdahale etmişler, aydın ve reformcuları engellemişlerdir. 1953-1963 yılları arasında, sekizinci, dokuzuncu, onuncu ve on birinci parlamentolar Başbakan Davud Han döneminde gerçekleştirilmiştir. Kamu yasaları, kanunlar, yönetmelik, anlaşmalar, sözleşmeler vb. tamamen hükümetin kontrolü altında olmuştur. Parlamentonun bu konuların uygulanmasında hiçbir etkisi olmamıştır. Parlamento, sadece bir sembol olarak varlığını devam ettirmiştir (Ghobar, 2011: 270).

Nispi bir şekilde açılmış olan siyaset meydanı, yedinci meclisle beraber başlamıştır; ama maalesef uzun sürmemiştir. Abdul Hamit Mubariz'in dediğine göre, Kraliyet ailesinin içinde ve dışında muhafazakârlardan bir grup ülkenin özgürlüğünü kısıtlamıştır. Bu grup İran'da eğitim görmüş ve ciddi bir şekilde onlarla bağlantı içerisinde olmuştur. O dönemlerde İran'da Muhammed Musaddık Milliyetçi hükümeti kurmaya çalışmıştır. İran'ın Kralı Muhammed Rıza Şah, kısa bir sürede ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca onun caddelerdeki heykelleri yok edilmiştir. Böylece halk, devlete karşı ayaklanma cesareti bulmuşlardır. İran'daki bu durum, Afganistan'ın Kraliyet ailesinin kalbinde, demokrasi ve özgürlüğün, İran'ının durumuna yol açabileceği şüphelerini uyandırmış ve dolayısıyla korku duygusunu güçlendirmiştir. Abdul

Hamit Mubarız şöyle der: Afganistan'da (Muhafazakârlar) öyle boşluk oluşturdu ki, Şah Mahmut Han kendi getirdiği demokrasiyi, kendisi iptal etti. Hükümet bir sürü kısıtlamaları gündeme getirdi. 30 Eylül 1952 tarihinde sekizinci Parlamento seçimleri belirlenmiştir. Mubarız'ın dediğine göre bu seçim doğrudan devletin müdahalesiyle düzenlenmiştir (Farhang, 2015: 118).

Yedinci meclisin üyesi ve sekizinci meclisin adayı olan Gholam Muhammed Gobar şöyle der: Ordu ve polis süvarisi o gün sokaklarda devriyeye çıktı; kendisi gibi seçimde aday olan Abdul Rahman Mahmudi ve Abdul Karim Shahghalmi'i seçim merkezlerinden şiddetle uzaklaştırıldı. Gobar'a göre, Kabil'de yaşayan binlerce vatandaş bu duruma, itiraz edip yürüyüş yaptılar. Ama Şah Mahmut onları bastırmak için şiddet uyguladı. Bununla birlikte, çok az bilgin kişi ve aydın insanlar protestocu bir grup olarak, Ali Asgari Şua ve Gol Paça Ülfet gibi sekizinci meclise girmeyi başardılar. Abdul Hamit Mubarız'a göre sekizinci Meclis üyelerinin çoğu yerel yetkililerin müdahalesiyle ve devlet memurlarından oluşan "Zapt Ahval at" (gizli polis) tarafından seçildi. Milletvekillerinin seçilme süreci on birinci döneme kadar aynı şekilde devam etti (Farhang, 2015: 119).

1953 yılında Mahmut Şah istifasının ardından, Muhammed Zahir Şah'ın on yaşındaki kuzeni olan Muhammed Davud Han'ın Başbakanlığı başlamıştır. Davud Han'ın dönemi sekizinci Meclisten on birinci Meclise kadar devam etmiştir. Davud Han sıkı önlemler almış ve parlamentonun mevzuatını hükümet politikalarıyla meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bu politikayla hem kendi politikalarını uygulamış hem de parlamento aracılığıyla halkın onayını elde etmiştir. Muhammed Davud Han, Pakistan'ın Peştunların yaşadığı bölgelerinde özgürlük vadi soluganlarıyla iktidara gelmiştir. Ayrıca Peştunistan'ın özgürlüğe kavuşma meselesi sekizinci parlamentosunun en tartışmalı konularından biri olmuş ve o dönemin önemli gündemi haline gelmiştir. Davud Han Peştunistan'ı Afganistan'ın onuru ve namusu olarak görmüştür; bölgenin özgürlüğe kavuşması meselesine odaklanmıştır. Afganistan devleti bu bölgelerin adını Peştunistan koymuş ve 9 Mayıs'ı da peştunistan günü olarak ilan etmiştir (Farhang, 2015: 121).

2.4.4. Dokuzuncu ve On Birinci Parlamentolar Dönemi ve Otoriteyi Pekiştirme

Dokuzuncu Meclisten on birinci Meclise kadar parlamento üyelerinin seçimi yedinci parlamento döneminden itibaren, yani önceki gibi devletin müdahalesi ile gerçekleşmiştir. Muhammed Davud Han hükümete geldikten sonra, bir şekilde temel özgürlükler ve demokratikleşme durmuştur. Dokuzuncu dönemde yine geçen dönemdeki gibi tartışılan en önemli konulardan biri Peştunistan meselesi olmuştur. Dokuzuncu Parlamento üyeleri ile Sena Meclis üyelerinin ortak oturumunda, Başbakan Davud Han ve kabinesinin huzurunda ilk kez desteklerini resmen bildirmişlerdir. Davud Han hükümetinin ilk beş yıllık planı Dokuzuncu parlamento tarafından onaylanmıştır. Bu planı onaylamak, dokuzuncu meclisin diğer önemli işlerinden olmuştur. Beş senelik planın onaylanması ile birlikte ülkede nispeten önemli ve olumlu işler yapılmıştır. Örneğin karayolu inşaatı, tarım ve üretim tesisleri gibi alanlarda gelişmeler olmuştur (Merac, 2010: 134).

Onuncu Mecliste, Meclisin iç işlerine bazı değişiklikler getirilmiş, ticaret, belediyeler, mahkemelerin yasaları ve haşhaş ekimi yasağı onaylanmıştır. Afganistan ile Pakistan arasındaki ticari malların transferi yasasını düzeltmek, onuncu meclisin işleri arasında yer almıştır. Yine Afganistan'ın dış işleri alanındaki bazı sözleşmeler onaylanmıştır. Onuncu meclis tamamen hükümetin kontrolü altında olmuş ve birtakım gelişmeler de hükümetin istediği gibi gerçekleşmiştir.

On birinci parlamento, Afganistan ve birkaç ülke arasında bir işbirliği anlaşmasını onaylamıştır. Böylece Meclis ikinci beş yıllık önemli program ve planını, onaylayarak başarılı bir adım atmıştır. On birinci Meclise Abdul Zahir başkanlık yapmıştır. O kendi yeteneğiyle Afganistan parlamentosunun irtibatını bazı ülkelerle sağlamıştır. Bu dönemde Afganistan Meclisinin bazı heyetleri güçlü ülkelerin parlamentolarına ziyaret etmişlerdir. Ayrıca on birinci Meclis, üst düzey yabancı yetkililere ev sahipliği yapmıştır. Bu mecliste yabancı misafirlerden ve yetkililerden biri olan İran'ın Kırallı, Şah Muhammed Rıza da bir konuşma yapmıştır.

On birinci parlamentonun sonlarında, Muhammed Davud Han istifa etmiştir. Muhammed Zahir Şah, Doktor Muhammed Yusuf'u geçici bir hükümet kurması için görevlendirmiştir. Şah'ın kararıyla on birinci Meclisi bir yıl daha uzatılmış ve özel

bir komisyon yeni bir anayasa taslağı hazırlamıştır. Böylece 1964 yılında yeni anayasa düzenlenmiş ve onaylanmıştır. Bu anayasaya göre yeni parlamenter sistemi ortaya çıkmış ve 1965 yılında ilk kez parlamento seçimleri özgür bir şekilde yapılmıştır (Farhang, 2015: 124-127).

2.4.5. Demokrasinin Yeniden Tesisi (On Yıllık Demokrasi/1963-1973)

1964 yılında Afganistan'ın üçüncü anayasası onaylanmış ve buna binaen 1965 yılında ülkede yeni parlamento dönemi, yani on ikinci Meclis işe başlamıştır. Bu parlamento Zahir Şah'ın doğum gününde ve onun 14 Ekim 1965' te yaptı konuşmayla açılmıştır. On ikinci parlamento ilk kez mükemmel bir şekilde 216 üyesiyle işe koyulmuştur. Demokrasinin on yıllık parlamentosu iki dönem çalışmaya devam etmiştir. İlk dönem parlamento Dr. Yusuf'un Başbakanlık dönemidir. 1965 ve 1969 yılları arası ise Nur Ahmedİtimadî'nin Başbakanlık dönemidir. On yıllık Demokrasi devrinin ikinci dönemi Nur Ahmedİtimadî'nin zamanında genişlemiştir.

Parlamento seçimlerinin birinci dönemi, ikinci dönem ile karşılaştırıldığında birinci dönemin ikinci döneme nispeten daha özgür ve daha demokratik koşullar içinde olduğu anlaşılıyor. En azından hükümetin müdahalesi de ikinci seçime göre çok açık olmamıştır. Belki hükümet ve Kraliyet ailesi Başbakan Davud Han'ın on yıllık diktatör hükümetinden sonra seçimlere müdahale etmek istememişlerdir. Ancak bu bağlamda hükümet tarafsız kalmayı başaramamıştır. Öyle ki öteki parlamento seçiminde bazı milli şahsiyetler, aydınlar, bilginler siyasiler ve etkili insanlar, hükümetin istediği gibi parlamento seçimine katılamamışlardır. Aynı zamanda devletin güvendiği insanlar hükümetin koruması altında kolay bir şekilde milletvekili olarak parlamentoya girebilmişlerdir. Yalnız, hükümetin müdahalesini önceki dönemlerdeki gibi değerlendirmek mümkün değildir. Sanki Afganistan'da tarih bir kez daha tekrarlanıyordu. Çünkü 1949 yılı Şah Mahmut Han döneminde yedinci parlamento seçimlerinde hükümetin müdahalesi görülmemiştir. Ama sonraki dönemde hükümet çok açık bir şekilde müdahale etmiştir. Bu nedenle, ulusal ve hükümetin bağımsız adayları parlamentoya girmemiştir. Başbakan Şah Mahmut Han dönemdeki Meclis ikinci döneme göre daha kaliteli olduğu gibi, on ikinci dönem bir sonraki, yani Nur Muhammed

İtimadî'nin dönemine kıyasla daha avantajlı görülmektedir. Bunun nedeni de hükümet ve Kraliyet ailesinin müdahalesi olabilir.

Müdahale olmayan bir yerde veya en azından görünen müdahale olmayınca, insanlar istedikleri ve güvendiği kişileri parlamentoya gönderme fırsatını bulabilirler. Ama hükümet, seçimlerde milli şahsiyetlere, aydın ve bilginlere müdahale ederse, farklı oyunlar oynayarak onları seçimden uzak tutarsa ve sonra kendi istedikleri insanları ulusa dayatırsa, sorunlar ortaya çıkar. Bu durumda parlamento, hükümet yanlısı ve fırsatçıların eline geçerdi. Öte yandan hükümet, halk arasında güvenini de yitirmiş olur (Farahmand, 2012: 4).

Afganistan'ın parlamentosu 1964 Anayasasına göre iki meclisli yapıdadır: Bunlardan biri Avam Meclisi ya da parlamento (VolusiJirga) ikincisi ise Üst Meclis veya Senato'dur (MişranoJirga). Parlamantonun tüm milletvekilleri halkın oyu ile doğrudan dört yıl için vekil olurlar; seçimde oylar gizli tutulur, isteyen istediği kişiye özgür bir şekilde oy verebilirdi. Yani yapılan seçimler devredilemez oy sistemiyle gerçekleşmiştir. Parlamento adayları için belirlenmiş şartlar şunlardır: Adaylar okumayazmabilmelidirler; 25 yaşını doldurmuş olmalı; en azından on yıl Afganistan vatan-daşı olduğunu sabit etmek zorundaydılar. Bunların dışındaki adaylar yetkili mahkeme aracılığıyla medeni haklarından mahrum edilmemeliydi (Darih, 2000: 41).

Üst Meclis veya Senato adaylarının üçte biri Kral, ruhaniler/din adamları ve nüfuzlu kişiler arasından ve Üçte biri de İl Konseyi üyeleri arasından üç yıl için seçilirlerdi. Kalan son üçte birlik kısmı, vatandaşlar tarafından serbest ve açık bir şekilde dört yıl için seçiliyorlardı. Anayasa Senato adayları için yaş sınırını 30 olarak tespit etmiştir. Farklı durumlarda her iki meclisin üyeliğiyle alakalı şartlar aynıdır. Örneğin, her iki meclisin üyelerine de Meclis dışında başka resmi iş yapmalarına izin verilmezdi(Darih, 2000: 48).

On yıllık demokrasi döneminde, parlamento halkın siyasi yaşamını, sosyal kanunu düzenlemek için bazı ıslahatlar getirmiştir. Bakanlıklardan getirilen mevzuat tartışılıp onaylanmıştır. Yürütme organının çalışmalarını izlemişlerdir. İstedikleri bakanı çağırabilmişler veya bunları görevden alma yetkisine sahip olmuşlardır. Ayrıca devletin

çalışmalarını araştırmak ve güncellemek için teftiş Komitesi belirleyebilmişlerdir. Parlamantonun, kabineye verilen güvenoyu kullanma hakkı olduğu gibi, hükümete güvensiz oyu verme yetkisine de sahip olmuştur. Ayrıca Kabine işine son verme hakkına sahip olmuştur. Parlamento, hükümetin önerdiği bütçeyi güncelleyerek onaylayabilmiştir. Böylece Afganistan'da ilk defa sadece tartışma yeri olmayan bir parlamento ortaya çıkmıştır. Bu parlamento aynı zamanda karar verme ve kanun koyma yetkisine de sahip olmuştur (Farhang, 2015: 191).

Şunu belirtmekte fayda vardır ki, on yıllık demokrasi döneminde Afganistan parlamento seçimleri ve parlamantonun dışındaki seçimlerle ilgili medeni eğitimsağlamak için hiçbir kaynağı kullanamadan gerçekleştirilmiştir. Ne hükümet kurumları ne de sivil kurumlar ne de Birleşmiş Milletlere bağlı kurumlar, bunlardan hiç biri insanlar arasında medeni eğitime önem vermişlerdir. Hatta Mecliste adayları olan siyasi partiler de medeni eğitime önem vermemişlerdir. Bu öyle bir durumdur ki, Afganistan halkı on yıl boyunca acı bir sessizlik geçirdikten sonar bir kez daha siyasi bir hayata çağırılmışlardır. Onlardan ülkenin önemli organı olan yasama gücünü seçmeleri istenmiştir. Bu öyle bir dönemde halktan istenmiştir ki onlar, henüz Parlamantonun önemini bilmiyorlardı. Diğer bir ifade ile henüz halk, parlamantonun evleri mahiyetinde olduğunu veya iradelerinin gerçekleştirme yeri olduğunu farkında değillerdi. Millettin bilinçsizliği Meclis adaylarının güçlü veya zengin olup olmama durumunun bakılmasına sebep olmuştur. Özellikle on yıllık demokrasi döneminde, ikinci parlamento seçimleri, dönemi ekonomik rekabet alanlarına dönüşmüştür. Bu sebeple parlamantonun büyük bir kısmını feodaller, zenginler, Finansörler, hükümete bağlı karakterler ve nüfuzlu din âlimleri oluşturmuştur. Ayrıca aydınlar, yüksek eğitim alan insanlar ve bağımsız milli şahsiyetlerin, meclise girme şansları azalmıştır. Bunun dışında ulusun Meclisin siyasi önemini bilmemesi ve parlamantonun ülkenin siyasi yaşamına ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu farkına varamamaları, az bir sayıda kişilerin sandığa gidip oy vermelerine sebep olmuştur. O dönemde Kabul'de en az yarım milyon insanın yaşadığı söylenmiştir. Ama bunlardan sadece on beş bin kişi seçimlere katılmışlardır (Ghobar, 2011: 211).

Kaşkaki'ye göre bu parlamentoda üç farklı gruptan oluşan milletvekilleri olmuştur: İlk grup, mevcut durumu istemişler ve her türlü değişikliğe karşı tepki göstermeye

hazır olmuşlardır. İkinci grup, demokratlar ve bilginlerden oluşan milletvekilleri olmuştur ki, ülkeyi geliştirmek ve kalkındırmak istemişlerdir. Son ve üçüncü grup, Sol anlayışa sahip gruptur. Bunlar demokrasiye, gelişmeye ve ulusa önem vermemişlerdir. Bunlar sadece kendi amaçlarına ulaşmak için parlamentoya girmişlerdir (Farhang, 2015: 192).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFGANİSTAN'DAKİ GELİŞMELERDE SOSYAL BOŞLUKLARIN ETKİSİ

3.1. Afganistan'da Siyasi Sistem

Afganistan'da siyasi süreç, New York'taki Dünya Ticaret Merkezinin yıkılmasından ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Taliban'a saldırmasından sonra başlamıştır. Taliban'ın devrilmesi ile birlikte, Afganistan çatışmalarına dâhil ülkeler ve uluslararası kuruluşların arabuluculukları sayesinde, Afganistan'ın siyasi partilerinin bir araya gelmesi sonucunda Almanya'da bir konferans (Bonn Konferansı) gerçekleşmiştir. Zirvenin sonunda, toplantıya ek olarak Bonn'daki uluslararası anlaşmalar, uluslararası kuruluşlar, dünya güçleri ve komşu ülkeler tarafından Afganistan desteklenmiştir. Bu anlaşmada, Afganistan'ın etkili siyasi partileri, Birleşmiş Milletlerin deneyimi altında yeni bir siyasi yapının gelmesi konusunda müttefik olmuşlardır. Anlaşmaya göre bu yapıya tüm etnik ve siyasi grupların katılması sağlanacaktır. Herkes üzerine düşen görevi yerine getirecek ve işbirliği içinde olacaktır (Sharifi, 2013: 118).

Bonn anlaşmasında, Afganistan'da demokrasi ilkelerine dayanan yeni siyasi kurumların tesisinin tüm aşamaları ve genel seçimler özgür bir iradeyle gerçekleşecektir. Tüm etnik ve siyasi grupların orantılı katılımı sağlanacaktır. Bu sebeple, bu anlaşma Afganistan'da başlayacak olan Ulusal ve Milli Hükümetin başlangıcı olmuştur. Bu bağlamda, ilk aşamada, iki dönemli genel seçim aracıyla Kavimler LoyaJirga'sının (Büyük Milli Toplantı) kurulması; ikinci aşamada Anayasa LoyaJerga (Anayasa için düzenlenen büyük milli toplantı) seçimlerinin yapılması; son olarak doğrudan Cum-

hürbaşkanlığı ve Parlamento seçimleri ve Afganistan'da demokratikleşmenin gelmesi amaçlanmıştır (Sharifi, 2013: 121).

Yeni demokratikleşme sũreci, yeni siyasi sistemin oluşumu devam ettirmiştir. İlk LoyaJirga (Bũyũk Milli Toplantı) bu sistemin tesisi iēin bařlangıē olmuştur. MezkũrLoyaJirga'da Hamid Karzai Afganistan'ın ilk Cumhurbaşkanı olarak onaylanmıştır. Bũylece sistemin sonraki işleminin şekillenmesi ũzerinde tartışmalar yaşanmış ve birēok karar alınmıştır. LoyaJirga veya Kavim bũyũklerinin meclisi Afganistan'ın politik ve sosyal geleneğinde siyasi sistemin gelişmesi iēin popũler bir eylem sayılmıştır (Ghaznavi, 2013: 213).

Afganistan'ın Anayasasına baktığımızda, yeni Afganistan hũkũmetinin siyasi sisteminin başkanlık sistemi olduğu sonucuna varırız. ēũnkũ Anayasanın 60. ve 61. maddeleri uyarınca, Cumhurbaşkanı, hũkũmetin en ũnemli yetkili ve devlet reisi sıfatında olup, milletin gizli ve ũzgũr iradesiyle doğrudan seēilir. Bununla birlikte Cumhurbaşkanı, aynı zamanda yũrũtme gũcũnũn baş sorumlusudur. Anayasa'nın 60. maddesinde: "Cumhurbaşkanı Afganistan İşlam Cumhuriyetinin başı/başkanı olarak yetkilerini, yũrũtme, yasama ve yargı alanlarında, anayasa hũkũmlerine uygun olarak uygular". Anayasanın 61. maddesinde ise: "Cumhurbaşkanı, cumhurbaşkanlığı seēimlerdeki oyların yũzde 50'den fazlasını alarak, yani %50+1 oy alarak, gizli ve irade ũzgũrlũđũ ile doğrudan seēilir" ve ayrıca Anayasanın 71. maddesinde: "Hũkũmet, Cumhurbaşkanı ve Bakanlardan oluşmaktadır. Bakanlar Cumhurbaşkanının başkanlığı ile gũrevlerini yũrũtũrler" ifadeleri yer almaktadır. Cumhurbaşkanı, Anayasada belirtilmiş yetkilerine ve yũkũmlũlũklerine dikkat ederek, Cumhurbaşkanlığı ile birlikte yũrũtme gũcũnũn başkanlık gũrevinden de sorumludur (Danesh, 2015a: 425).

Aynı yasanın diğer maddelerine gũre, parlamento (WolesiJirga) en gũclũ Milli şura Meclis/Ulusal Meclistir ki, genel seēim yoluyla gizli ve doğrudan seēilirler. 81. Maddeye gũre "Afganistan İşlam Cumhuriyeti Ulusal Meclisi, en yũksek yasama organı olarak halkın iradesinin tezahũrũdũr ve tũm ulusu temsil eder." Ayrıca Anayasanın 83. Maddesinde řũyle denmektedir: "WolesiJirga'nın ũyeleri milletin aracılığı ve genel seēim yoluyla gizli ve doğrudan seēilirler." Anayasanın 82. Maddesine gũre Milli Meclis ikiye ayrılıyor. Biri parlamento (WolesiJirga), diğerisi Sena-

to'dur(Meshranogirga). "Böylece, Milli Meclis, WolesiJirga ve Mişranojirga'dan oluşuyor. Mezkûr meclislerin üyeleri Afganistan halkının seçmiş olduğu temsilciler olup en yüksek yasama yetkisine sahiptir (Danesh, 2015b: 427).

Afganistan'ın mevcut siyasi yapısı, kendi Anayasasında, güçler ayrılığı, yargı bağımsızlığı, hükümet kurumlarının seçimi ve üst düzey yetkililerini açıkça kabul etmiştir. Bu konu bireylerin yetki sınırlarıyla bağlantılı olup, Afganistan siyasi sisteminin demokratikliğine neden olmuş ve siyasi yapıyı güçlendirmiştir. Devlet yöneticilerinin despotu ve otoriter davranışları engellensin amacıyla güçler ayrılığı, kurumların seçilişive yöneticiliğin sınırlı olması, mevcut nizamda kabul görülmüştür. Dolayısıyla tüm demokratik sistemlerde yaygın olan ne ise, geçerli kabul edilmiştir (Mohammadi, 2014: 86).

Afganistan'ın siyasi sisteminin yapısal ve şekilsel boyutu, başkanlık sistemi ya da karmaşık bir siyasi yapı olarak değerlendirilmiştir. Çünkü Afganistan'ın idari sisteminde Başkanlık sisteminin çeşitli özellikleri gözükmemektedir. Aynı zamanda parlamenter sistemin özelliklerini de kendinde barındırmaktadır. Afganistan hükümetinin siyasi sisteminde, başkanlık sisteminden üç ve parlamenter sistemden bir özellik alınmıştır. Yürütme gücü bir sütunludur, yani bu sistemde sadece cumhurbaşkanı vardır. Cumhurbaşkanı ulus taraftan doğrudan seçilir ve yürütme başkanı olarak çalışır. Yürütme sistemin tek rüknü vardır ve halkın oyuyla Cumhurbaşkanı makamına gelen Reis-i Cumhur, aynı zamanda yürütme gücünün de başkanıdır. Bununla birlikte, cumhurbaşkanı parlamentoyu dağıtma hakkına sahip değildir. Bakanların yetkilerinin incelenmesi, onları onaylamak, Meclise çağırma ve görevden uzaklaştırmak gibi özellikler, parlamenter sistemden alınmıştır. Bu nedenle mevcut sisteme karmaşık sistem denilmiştir (Azimi, 2012b: 511).

Başkanlık sistemi ya da güçler ayrılığı dediğimiz sistem, uzmanlaşmış kurumların ortaya çıkmasına neden olur. Bu sistemde he bir kurum kendisine düşen özel görevi yerine getirmekle meşguldür. Hiçbir güç başka bir gücün işini yapma hakkına sahip değildir. Bu sistemde, hükümet, güçlerin arasında bir sınır belirlemiştir; bu yüzden hiçbir güç başkalarına göre tercih edilemez, biri ötekini işine müdahale edemez veherkes kendi görevini yerine getirmekle mükelleftir. Güçlerin hiçbiri başkasına

soru sorma, suçlama, işten çıkarma ve birbirini zayıf düşürme gibi haklara sahip değildir. Bu şekilde olan bağımsız güçlere, güçlerin mutlak ayrılığı, derler ki, bu da başkanlık sisteminden ortaya çıkan bir yapıdır (Komisyon HoquqBashar Afghanistan, 2011: 48).

Afganistan'ın Anayasasında yürürlükte, nispeten yeni bir yolun seçildiği görülmektedir. Bu da başkanlık sistemini kabul etmekle birlikte, güçler ayrılığının takip edilmemesi demektir. Şayet Afganistan bir bütün olarak işbirliği, fikir alış-verişi içinde olmak ve birbirleriyle empati kurmak için yeni bir adım atmak istemiştir. Aslında, nizam, yapı ve iş, nispi güçler ayrılığı sistemini kabul etmiştir. Çünkü başkanlık sisteminde, Meclis Milletvekilleri, yürütme yetkisinin kapsamında bakanlara müdahale etme hakkına sahip değildir. Bakanların, Meclise karşı hesap verme zorunluluğu yoktur. Buna rağmen Afganistan Anayasasının 91. maddesinde, başkanlık sisteminin özelliklerine ters düşecek şekilde Milletvekillerinin yetkileri hakkında şöyle denmektedir: “Parlamento, Anayasanın 92. maddesine binaen her bir bakanın Meclise istizah etme ve hesap sorma hakkına sahiptir. Anayasanın 92. maddesi de şöyledir: “Parlamento tüm üyelerin %20 oy teklifi üzerine, her bir bakanı, sorgulamak için Meclise çağırabilir. Açıklamalar ikna edici olmadığı takdirde, parlamento güvensizlik oyları inceler. Bakana verilen güvensizlik oyu, açık olmalı ve doğrudan deliller üzerine dayanmalıdır. Bu oy Milletvekillerinin çoğunluğunun kararıyla verilir (Komisyon HoquqBashar Afghanistan,2011: 54).

Afganistan'ın anayasasında her durumda güçlerin birbiriyle olan ilişkisi, özellikle yasama gücü ve yürütme gücü, birbirini nispeten destekleyecek şekilde düzenlenmiştir. Sonuçta, güçler işbirliği içinde olsa da görevleri ayrıdır. Bu kanunda parlamenter siyasi sistemlerinde olduğu gibi, yasama ve yürütme güçlerinin birbirine bağlılığı da söz konusudur. Netice itibarıyla ikisinin arasında bir işbirliğinin olduğu göze çarpmaktadır (Danesh, 2015a: 440).

Ne olursa olsun yürütme organı, parlamenter sistemlerde birçok bağımsızlığa sahiptir. Parlamento ve milletvekillerinin onda fazla rolleri yoktur. Anayasanın birçok maddelerinde Afganistan'ın anayasasının yürütme ve yasama arasındaki ilişkilerinden yola çıkarak, kabul edilmiş siyasi yapının güçlerinin görev ayrılığıyla ve zahiren baş-

kanlık sisteminin kabul edilmesine rağmen, işbirliği, yapı ve işlevsellik açısından güçler ayrılığının nispi oluşu sonucuna varılır. Bu yapı, başkanlık sisteminin gereği olan bütün güçlerin ayrılığı meselesi ile hiçbir şekilde uyum sağlamamaktadır. Bazı konularda bu kanun dikkate alınmıştır; buna göre yürütme gücü siyasi anlamda sorumlu olup, parlamentoya hesap vermek zorundadır. Yürütme gücü meşruiyetini parlamentodan almalıdır. Bu konuda Anayasa'nın 161. maddesinin ikinci paragrafında şöyle denmektedir: “Milli Şura Meclisi'nin ilk toplanmasından sonra, otuz gün içinde, Hükümet ve Yargıtay bu Anayasanın hükmüne göre oluşturulur”. Buna göre hem yürütme gücünün ve hem de yargı gücünün yasama organına veya parlamentoya karşı hesap verme sorumluluğu vardır. Başka bir deyişle yürütme ile yargı, itibarını parlamentodan alır (Huseini, 2013: 163).

Afganistan Anayasasının maddelerini ve çerçevesini göz önünde bulundurarak şöyle diyebiliriz: Afganistan'ın yeni siyasi sisteminde üç güç arasındaki ilişki, dikkate alınmıştır. Dolayısıyla Afganistan'ın yeni siyasi sistemi, ne tam başkanlık sistemi, ne de tam bir parlamenter sistemdir. Birçok memuriyetin geniş bir yetkiyle Cumhurbaşkanına verilmesi, yürütme gücünün muktadirliğini artırmıştır. Buna göre de anayasa da belirtilmiş sistem parlamenter sistemden ayrılır. Öte yandan, kanun koyma meclislerine birçok imtiyazın verilmesi ve devlet heyetlerinin teftişi, güçlü bir teftişin varlığına teveccüh etmektedir. Netice itibarıyla, Afganistan'ın siyasi sistemi, yarı başkanlık ve yarı parlamenter sistemdir. Bu sistemi yeni tip karmaşık sistem şeklinde isimlendirebiliriz. Zira bu sistem, kısmen her iki sistemin avantajlarından da yararlanmaktadır (Ghaznavi, 2013: 264).

3.2. Yeni Afgan Siyasi Sisteminin Demokratik Nitelikleri

Geçen süreç içerisinde, Afganistan'da siyasi yapıyı demokratik niteliğe kavuşturma yolunda önemli gelişmeler sağlanmıştır. Demokratikleşme çabaları ABD ve Koalisyon güçlerinin müdahalesiyle yerleştirilmeye çalışılmaktadır.

3.2.1. Anayasa

Demokratik bir sistemin en önemli özelliklerinden biri, milletin seçtiği anayasasıdır. Anayasa, bir ülkenin ulusal antlaşmasıdır ve sistemin temelini ve ana meşruiyet kaynağını oluşturur. Afganistan'ın yeni anayasası, basit bir işlemde, farklı partilerin for-

müllerinde siyasi ve etnik bir grup tarafından seçilmiş ve birinci aşamada, popüler bir referandum sunar ve son aşamada, seçilmiş parlamento ve halkın isteğiyle (Anayasa Loya Jirga) kabul edilir. Bu Anayasa, temel ilkede ulus egemenliğine, İslam hukukuna, adalete, demokrasiye ve insan haklarına dayanıyor ve herhangi bir zulüm, ayrımcılık ve ulusal ve siyasi baskıları reddediyor. Afganistan Anayasası giriş bölümünde, halkın iradesine dayanan demokrasi ilkelerinin kurulmasını ve uygulanmasını vurgular. Bu ilke, zulüm ve ayrımcılığın olmadığı bir sivil toplumun oluşturulmasına eşlik edecektir (Komisyon Hoquq Bashar Afghanistan, 2011: 88).

Afganistan'ın yeni anayasası ile geçmiş arasındaki fark çok net. En önemli fark, demokratik esas ve ilkelerle ilgilidir. Önceki Afgan anayasalarında "inanç özgürlüğü", "ifade özgürlüğü" ve siyasi toplanma özgürlüğü gibi konular az görülür. Buna ek olarak, bu anayasaların hiçbirinde siyasi, etnik çoğulculuk, İslami mezhepler ve özellikle Şii mezhebi tanınmamıştır (Vezerat Omur Khareje, 2007: 191).

3.2.2. Seçim Sistemi

Her toplumda seçimler, demokratik sistemlerin demokrasiye yöneldiğinin açık bir göstergesidir. Seçimler, siyasi kaderin belirlenmesinde halkın katılımını gösterdiği ve liderlik koltuğuna oturmak uğruna elit kesimin rekabet zeminini yaratan ana unsur olduğu için önemli ve asildir (Huntington, 1994: 135).

Geçiş ve geçici hükümeti belirlemek ve onaylamak ayrıca Afganistan devlet sisteminin bir sonraki yapısını tasarlamak maksadıyla toplanan "olağanüstü Loya Jirga" için yapılan seçimler ilk seçimdir. Bu seçim, diğer tüm seçimlerin temeli olarak kabul edilmektedir. Çünkü olağanüstü Loya Jirga toplantısında, sonraki tüm aşamalar etnik grupların temsilcileri ve partiler tarafından onaylanmış oldu. Bu seçimlerde, farklı etnik ve dini grupların temsilcileri göreceli varlığını korumuştur. Önceki seçimlere nazaran en önemli farkı ise önemli ölçüde kadınların varlığıydı. Hâlbuki Afganistan'da bu konu, belirli sosyal ve kültürel sorunlarla karşı karşıyadır (Sharifi, 2013: 187).

Sonraki adımlar, Anayasa Loya Jirga seçiminin yapılması, Cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerinin yapılmasıdır. Bu aşamaların tamamı, Birleşmiş Milletler ve

Bağımsız Seçim İzleme Komisyonunun (Afgan kurumu) doğrudan kontrolü altında gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu seçimlerde, oylama, sayma ve sonuçlarla ilgili tüm prosedürler kabul edilir düzeyde tatmin edici olarak nitelendirilmiştir (Sharifi, 2013: 191).

Ülkede yapılan başkanlık seçimlerine, ilk defa farklı partilerin çok sayıda adayı(23 erkek, 1 kadın), her hangi bir yasaklama veya politik baskı olmaksızın katılabilmişlerdir. Bu aşamada önemli olan, Afganistan'ın dört büyük etnik grubunun her birinin bir adayı olmasıydı: Özbeklerden Abdul Rashid Dostum, Şiiiler ve Hazaralardan ilk defa Muhammed Muhakkık, Peştunlardan Hamid Karzai ve Taciklerden Younus Qanuni. Bu durum, Afganistan'da bugüne kadar asla yaşanmamış, açık, özgür ve barışçıl etnik bir rekabeti temsil etmekteydi. Etnik ve politik grupların katılım düzeyi de büyük ölçüde görülebilmştir. Ayrıca ülke genelinden farklı gruplar ve yabancı ülkelerdeki Afgan mülteciler seçime katılma fırsatını bulmuşlardır (Mohammadi, 2014: 74).

Atılan son adım da Afganistan'da parlamento ve il konseyi seçimlerinin yapılmasıdır. Bu seçimlere de, ülkenin her sınıftan insanları, siyasi ve etnik gruplar özgür ve barışçıl şekilde katılım göstermişlerdir. Sonuç olarak, her sınıf, etnik ve siyasi gruplardan temsilciler, göreceli eşit biçimde parlamentoya girebilmişlerdir.

Bütün bu seçimlerde, adaylar ve bireyler arasındaki rekabet, partiler ve etnik gruplar arasındaki rekabet, bazı durumlarda pratikte adil olmamakla birlikte özgür ve barışçıl biçimde sürdürülmüştür. Seçmenin özgürce katılımı da kabul edilir düzeyde olmuştur. Seçim kampanyalarının serbest oluşu, siyasi ve etnik grupların görüşlerinin ilan edildiği görülmekteydi. Ancak, kadınların, aşiretlerin (göçebe) ve yabancı ülkelerdeki mültecilerin kısmi katılımıyla ilgili bazı sorunlar, bazı ihlaller ve siyasi müdahaleler de yaşanmıştır elbette. Afganistan gibi geleneksel toplumda ve yabancı ülkelerin geniş varlığı durumlarında böyle olaylar anlaşılır ve biraz da normal olarak kabul edilir. Böylece, cumhurbaşkanlığı, Loya Jirga ve Özellikle parlamento seçim sonuçlarına hükümet ve etnik grupların ettiği müdahaleler inkâr edilemez (Mohammadi, 2014: 77).

Günümüzde Afganistan'ın seçimler mevzuatını düzenleyen kanunu mevcuttur ve Genel Seçim Yasası diye adlandırılmıştır. Yeni anayasanın 33. maddesine dayanan Afganistan seçim yasaı, 11 bölüm ve 62 maddede düzenlenerek cumhurbaşkanı tarafından onaylanmış ve aynı zamanda devletin resmi yayın organında yayınlanmıştır. Bu kanun, Afganistan'daki genel seçimlerin tüm bölümleri, aşamaları ve boyutunu içermektedir. Ancak, bu yasanın parlamento tarafından da onaylanması gerekmektedir. Bu kanun, seçimlere halkın genel ve eşit bir şekilde katılımını ve bireylerin sağlıklı rekabet oluşturmasını garanti etmekte ve çeşitli maddelerde bu konu üzerinde ısrarla vurgulanmıştır.(Danesh, 2015a: 485).

3.2.3. Demokratik Özgürlükler

Demokrasinin temel özelliklerinden biri toplumda sivil özgürlüklerin yüksek seviyede olmasıdır. Özgürlük; siyasi, entelektüel, kültürel ve sosyal alanlarda kendini gösterir. Bir vatandaş, anayasa çerçevesinde herhangi bir alanda faaliyette bulunabilir. Demokratik sistem insanların memnuniyetine ve seçimine dayandığından, insanların herhangi bir hukuki veya siyasi kısıtlama olmaksızın siyasi, entelektüel, kültürel ve sosyal bağlamlara katılmaları çok doğaldır. Huntington'a göre: "Bu tür bir sistemde, hatta iktidar grubuna karşı olanlar bile göreceli özgürlüğe sahiptirler" (Sharif, 2002: 218).

3.2.3.1. İfade Özgürlüğü

Bu önemli konu basın ve kitlesel medya özgürlüğünü içerir. İnsanlar, düşüncelerini ifade etmek istediklerinde, basın bültenleri ve çeşitli medya yayınlarına başvururlar. Demokratik siyasi sistem, vatandaşların düşünce, inanç ve görüşlerini ifade etme fırsatı sağlayan bir sistemdir. İfade özgürlüğü, basın ve kitlesel medya yoluyla uygulanan önerme özgürlüğü ve muhalefet özgürlüğünü içerir (Hantington, 1996: 361).

Bu bağlamda, Afganistan siyasi sistemi pek çok aşamayı geçmiş ve şu anda göreceli olarak tatminkâr bir durumdadır. Örneğin, şu an Afganistan'da yaklaşık 100 devlet ve bağımsız yayın kuruluşunun olduğu söylenebilir. Bu yayın kuruluşlarının çoğu bağımsız ve sivil toplumdadır ve partilerin ve kültürel ve sosyal grupların imkânlarıyla birlikte yayınlanmaktadır. Afganistan basını birçok aşamada özgür ve bağımsızdır, böylece hükümete ve yönetici gruba yönelik en sert konuları bile bu basın yayın organlarında görmek mümkündür (Vezarat Omur Khareje, 2007: 149).

Afganistan'ın "basın" yasası Anayasanın 34. maddesine dayanmaktadır. Bu yasanın 10 fasıl ve 43 maddesi vardır. Basın yasasının 1. maddesi şöyle diyor: "Anayasanın 34. maddesinin hükümleri ve Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesinin 19. Maddesi uyarınca bu kanun, kitle iletişim araçlarının düşünce ve ifade özgürlüğünü ve düzenlenmesini sağlamak için oluşturulmuştur (Danesh, 2015b: 511).

3.2.3.2. Parti Kurma ve Partilere Üye Olma Özgürlüğü

Bu konu partiler ve siyasi gruplar oluşturma özgürlüğü ve siyasi partilerin faaliyet gösterme özgürlüğüdür. Uygulamada, siyasi özgürlük, protesto özgürlüğü ve barışçıl siyasi toplantıları, siyasi propaganda özgürlüğü ve önerinin özgürlüğünü içerebilir. Oy vermek, aday olmak ve bir siyasi makam almak da bu özgürlüklerden sayılabilir (Hantington, 1996: 369).

Siyasi özgürlük, iktidar grubunun taraftarlarının ve muhaliflerinin özgürlüğünü de içeriyor. Bu özgürlük de, Afganistan hükümeti tarafından açık bir yasal çerçevede tanınmıştır. Partilerin ve etnik ve politik grupların faaliyetlerinin özgür olması ile ilgili konular da bu özgürlüğe bir başka örnektir (Moshfeq, 2012: 258).

Afganistan, yeni anayasanın 35 ve 36. maddeleri uyarınca "siyasi partiler" yasasını düzenledi. Bu ilkelerde siyasi partilerin örgütlenmesi ve işletilme hakkı yasaya göre serbest ilan edilmiş olup; ayrıca, halk ve siyasi gruplar için siyasi toplantı düzenleme hakkını da tanımaktadır. Uygulamada, Afganistan'ın mevcut siyasi sisteminde pek çok siyasi ve etnik parti görülebilir. Tabii ki, partinin Afganistan'da kullanımı ihmalkârdır; Çünkü partinin gerçek kriterlerinden yoksundurlar. Bu partilerin çok fazla eylem, protesto ve öneri özgürlüğü var. Bu özgürlüğün düzeyi, siyasi partilerin kanununda resmi ve yasal olarak ilan edildi (Danesh, 2015b: 518).

3.2.3.3. Düşünce ve İfade Özgürlüğü

Afganistan'ın yeni anayasası, İslam dininin resmi dini olduğunu ilan etti; ancak, tüm İslami mezheplerin ve hatta tek Tanrıya inanmayan dinlerin de inanma ve tüm dini törenlerini gerçekleştirmelerine meşruiyet vererek saygı duymuştur (Moshfeq, 2012: 271).

Bu ilkenin genel bir değerlendirmesinde şu söylenebilir: Pratikte birçok sorunla karşı karşıya olabileceğine rağmen Afganistan demokrasisinin seyri, siyasi ve yasal açıdan sağlam yöne doğru hareket etmektedir. Tabii ki, birçoğu bu eğilimin zaman sürecinde düzelmiş önceki dönemin (On Yıllık Demokrasi: 1963) bir aşaması olduğuna ve bu yüzden bu durumun köklü ve güvenilir olacağına inanmaktadır. Ancak mevcut özel sorunlara ve Afgan topluluğunun genel durumuna dikkat edince, Afganistan'ın demokrasisi açısından tartışmalı bir durum olan bu sürecin gerçeği hakkında şüphe uyandırıyor gibi görünüyor (Haqju, 2001: 114).

3.3. Afganistan'da Toplumsal yapı

Her zaman bir sistemin unsurları arasında bütün arzu edilenlerin göz önünde, kararlı ve kalıcı bir ilişki kurulursa, yapı kavramına ulaşabiliriz. Bu nedenle, yapı kavramının iki yönü vardır: Birincisi kurucu unsurları ve diğerisi ise yapı unsurlarını birbirine bağlayan kararlı ilişkilerdir. . Bu nedenle, toplumsal yapıyı tanımlarken, temelleri ve rolleri ana eksenini oluşturan sosyal iletişim ağını koyabiliriz. Toplumsal yapı kavramında, toplumun halkının, iktidarın siyasi yapısına bakılmaksızın, bu inançlar, ölçütler ve sosyal roller ile ilgili bazı inanç, değerler ve ölçütlere dayalı karşılıklı ilişkiler oluşturduğu bir demografik ve insan çerçevesine ulaşacağız. Toplumsal yapı, ortak bir kültürel değerler ve normlar seti altında bir araya gelen bir toplumun bireyleri ya da toplumsal grupları arasında var olan nispeten istikrarlı ve neredeyse kalıcı ilişkiler ile ilgilidir. Aslında sosyal yapı, bir topluluğun bireyleri, grupları ve sınıfları arasında var olan bir dizi ilişki ve bağlantı olup, bu topluluktaki sosyal ve kültürel kurumlar ve davranışlar bu ilişkilere dayanılarak düzenlenir (Sajadi, 2012: 44).

On dokuzuncu yüzyıl Sosyologları özellikle de Ferdinand Tonnies, Emile Durkheim ve Serbert Spencer ve diğerleri bu konu ile ilgili geçerli sınıflamayı aıklamaktalar. Tonnies (1855 -1936) Farklı topluluklar, ilişkilerinin türüne, tutarlılığın derecesine, karmaşıklığına ve diğer bazı kriterlere göre iki ana kategoriye ayrılır; Biri, Geminşaft (sosyal grup, topluluk veya nüfus) ve diğerisi, Gezelşaft (toplum) diye ayırır (Naghbizade, 1999: 83).

Geminşaft'ta sosyal ilişkilerin duygu, gelenek, aileye ve dostluğa dayalı olduğu belirtilmektedir. Böyle bir sosyal yapıda insanlar arasında sevgi ve şefkat vardır. Ama

Gezelşaft'ta sevgi ve duygu yerine görev, gereklilik, ihtiyaç gelir ve ilgi yerine zorbalığa, hizmet yerine kar ve korumak yerine rekabet vardır. Geminşaft'ta bağlantılar ve dayanışmalar doğalken, Gezelşaft'ta ise bir kişinin bulunduğu duruma dayanır (Naghizade, 1999: 83).

Emile Durkheim (1917- 1858) Benzer şekilde, toplumu iki çeşide ayırır: Biri karşı tarafa duygu ve sorgusuz itaat ve saygı ile bağlıdır ve diğerinin bağıllığı kişisel olmayan ilişkilere dayalıdır. Ya da söylendiği gibi, organik ilişkileri ya da başka anlamda kurumsal bağlantıları vardır (Naghizade, 1999: 85)

Afganistan etnik gruplar, diller, mezhepler ve farklı dinlere ev sahipliği yapmaktadır. Kültürel asimilasyona gitmek kademeli olarak doğru olsa da, kültürel homojenliği önemli bir derecesi vardır. Fakat birçok tarihi ve coğrafi faktörler çeşitliliğe neden olur. Aslında, etnik farklı gruplarda bulunan çeşitli özellikler anlamına gelir ki, bu grupların her biri, bir grup karmaşıklığını anlatmak için terim kullanarak insanların, aile veya kendi özel işleriyle meşgul olurlar ki bu durumların her birinde, bu kavramların toplum vardır. Herkes bir etniğe aittir. Tam bu yüzden yabancı saldırılara karşı milleti korumak, diğer üyelerle işbirliği yapar, destek verir ve onlara sosyal, siyasal ve ekonomik yardım eder (Sharifi, 2013: 128)

Genellikle bir köy etniğe ait, ama bu zorunlu değildir ve sabit coğrafi ortamına sahip görünmemektedir. Daha dar ve kısıtlı bir kavram insanları terim olarak kavim ve akraba denilir. Aşiret bölgelerinde insanlar da bir aile veya büyük soy ağaca karşılık gelir. Aslında, yerel halk bir sosyal ortamda kimliklerini ifade etmektedir (Azimi, 2012a: 67)

Afganistan toplumu etnik ve kabilesel bir toplumdur ve ülkedeki millet yapısı, doğru süreci takip etmedi veya bu konuyla hiç ilgilenmedi. İyi bir nedeni ise bu ülkenin millet kimliği hiçbir zaman şekillenmedi ve bu ülkenin insanları Afganistanlı (milli kimlik) olmadan önce, Hazara, Özbek, Peştun ve Tacik milliyetleriydi. Siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik gibi Afganistan'ın geleneksel doku problemlerin çoğu ve paketi o veya bu kökenli denmesindir. Bu duruma göre, ekonomik, kültürel ve siyasi

niteliklerin tamamı kendi içinde, yeni trendler ve stiller olarak yaygınlaşmaya ve dünya açık görüşlü olmaya başlamıştır (Jiyostozi, 2009: 226).

Afganistan'daki demokrasinin temel başarısızlığının nedeni, demokrasi yüksek seviyede anlaşılması ve tam uygulanmamasıdır. Demokrasinin bir diğer önemli başarısızlığın inananları aynı düzeyde dikkate alınmasıdır. Bu başarısızlığın bir diğer nedeni de aşırı düşünme ve etnik bağlılıkları olduğu söylenilebilir. Üçüncü unsur, Afganistan toplumunun genel olarak geleneklerine bağlı olmasıdır. Bu faktör de ülkenin bugünü ve geleceği için demokrasinin operasyonu ile sorunlu hale gelmesidir (Azimi,2012c: 79).

3.3.1. Afganistan'ın Etnik Yapısı

Afganistan çok farklı etnik gruba ev sahipliği yapan bir ülkedir. Bu farklı etnik gruplar, bir arada yaşayarak çeşitli dillerde konuşurlar. Afganistan'da etnik yapı ve dillere dair kesin bir sayım yapılmamış olup konuyla ilgili kesin bir istatistik bulunmamaktadır (Vezarat Omur Khareje, 2007: 91).

Afganistan'da yaşayan kabilelerin bazıları hala bilinmemektedir. Ama antropologların bu alanda gösterdikleri çabaları iyi sonuçlar ortaya koymuştur. Antropologlardan Erwin, Urall ve meslektaşları, Afganistan'da toplam 55 etnik grup tespit etmişlerdir. Diğer bir grup araştırmacı Afganistan'ı farklı milletlerin havzası olarak tanımlamış; buranın fiilî sakinlerini iki büyük ırkın torunu olduklarını öngörmüşlerdir:

Bu ülkede, Peştun, Tacik, Hazara, Özbek, Türkmen, Aymak, Beluç, Nuristânî, Paşşayi, Kızılbaş, Barahuyî, Pamirî gibi birçok etnik grup yaşamaktadır. Afganistan'ın en büyük etnik gruplarını başta Peştunlar, sonra Tacikler ve daha sonra Hazaralar olarak sıralayabiliriz (Azimi,2012a: 85).

Afganistan nüfusunun yaklaşık %42'sini Peştunlar teşkil eder. Peştunlar, %11 Dür-rani kabilesi ve %13 oranda Gilzaî kabilesinden oluşur ve geride kalan oran ise diğer Peştun kabilelerden meydana gelir. Afganistan'da ikinci büyük etnik grup Taciklerdir. Ülke nüfusunun %27'sini oluştururlar. Afganistan coğrafyasında yaşayan diğer

etnikler: %18 Hazaralar, %6 Özbekler, %2 Türkmenler ve %1 oranda Kızılbaşlar olup diğer etnik gruplar %6'lık bir oran oluşturmaktadır (Azimi, 2002: 86).

3.3.1.1. Peştunlar

Pashtunlar Afganistan'daki en büyük etnik grubu teşkil etmektedir. Onlar, Afganistan'ın Pakistan ile sınırı olan doğu ve güney bölgelerinde (Pakistan'ın kuzey alanları çoğunlukla Peştun) yaşamaktadırlar. Peştunlardan küçük gruplar ise Afganistan'ın doğu bölgesinde, İran sınırında vardılar. Aynı şekilde Peştunlar Afganistan'ın kuzeyinde de, Amir Abdurrahman zamanında gerçekleştirilen yerleştirme neticesinde diğer etnik gruplarla birlikte yaşıyorlar. Gerçi Kabil'de ve diğer şehirlerde yaşayan Peştulardan bir kısmının konuştukları dil Farsça olmuştur (Anjoman Ariyana Daeratul Maaref, 2014: 69).

Bu grup, toplum olarak Afganistan'ın en büyük grubu ve siyasi olarak da ülkenin güçlü insanlarıdır. Bu siyasi üstünlüğü nüfus çoğunluğu, savaş ruhu ve hegemonya olmaları nedeniyle elde etmişlerdir. Peştular en çok Dürrani ve Gilzaîler olmak üzere iki kabileden oluşurlar, fizik tipi olarak Kafkas insanları görünümünde olup Peştucanın farklı lehçeleriyle konuşurlar. Aynı zamanda bazıları da Farsça konuşur. Çünkü Peştuca ve Farsça dilleri kök olarak Hint-Avrupa ailesinin İran dalına aittir. Din açısından, çoğunlukla Sünni Hanefi mezhebine bağlı olmakla birlikte içlerinde Şii olanları da vardır (Ghobar, 2011: 397).

Peştunlar, Afganistan'ın merkezi hükümetini XVIII. Yy. yani Ahmed Han Ebdalî'nin Dürranî İmparatorluğunu kurduğu zamandan beri ellerinde tutuyorlar. Bundan sonra, Abdalî Peştunları olarak bilinen Ahmet Han ve kabilesi Dürrani unvanıyla tanınmışlardır.

1772 yılında onun ölümünden sonra halefleri kabilelerin himayesini alamamış, yönetim Muhammed Zayi ailesinin (Dürrani Peştunlarının Barikzay kolu) eline geçmiştir. Muhammed Zayi ailesinin yönetimi 1826 den 1978'e kadar devam etmiş, ancak 1929 yılında dokuz ay kadar kısa bir süreliğine kesintiye uğramıştır. Bundan sonra devlet

yönetimi, 1978 yılında Peştunların büyük kabilelerinden olan Gılzaîlere intikal etti ki, bunlar, Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'ni yönettiler (Azimi, 2012c: 59).

3.3.1.2. Tacikler

Tacikler eskilerden beri “Farsivan”, “Horasanlılar”, “Tacikler” olarak adlandırılmışlardır. Tacikler Afganistan'daki ikinci büyük etnik gruptur. Afgan Tacikleri ağırlıklı olarak kuzey Kabil, Pencşîr Vadisinde, Pervan'nın Kuzey ve Kuzeydoğu bölgelerinde; ayrıca Tahar, Badahşan, Baglan ve Semengan gibi illerde yaşamakta olup merkez dağlara kadar yerleşmişlerdir. Bazı araştırmacılar, dil sınıflandırmasında Farsça konuştukları için Tacik olmayan insanları da bunlara dahil etmiş, ayrıca kabilelerinden ayrılıp şehre yerleşen kişileri de Tacik olarak adlandırmışlardır. Fiziksel olarak Tacikler, Kafkas ırkından daha küçük bedene sahiptirler. Bunlar Hint-Avrupa ailesinden olan Deri lehçesiyle konuşurlar. Dini açıdan onların çoğu Sünni-Hanefî mezhebine bağlıdır. Ama bunların önemli bir kısmı Bamyân ve Badahşan'ın doğusunda yaşayanların çoğu mezhep olarak büyük ihtimalle Şii-İsmailî'dir. Tacikler etnik açıdan herhangi bir ayırımı tabi tutulmamışlardır. Ancak genellikle buldukları vadi veya yaşadıkları yer isimleriyle anılmışlardır: Örneğin Pencşîrli, Semenganlı, Endrablı, Bedahşanlı gibi (Farhang, 2015: 511).

Tacikler yerleşik halk olduklarından tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlardır. Ancak uygun bir yayla bulmak için maraya dağlara kısa vadeli mevsimsel göç ederler. Taciklerin yaşadığı yerler, meyve ve kuruyemişin bolca bulunduğu yerler olup Afganistan'ın en iyi bölgelerinden sayılır. Taciklerin birçoğu zamanla şehirlere, özellikle Kabil'e göç etmişlerdir. Çünkü Timur'un (Ahmet Şah Dürraninin oğlu) buraya taşınıp (1776) onu başkent olarak ilan edinceye kadar, Kabil Taciklerin şehri olarak biliniyordu. Tacikler, Kabil'de hala da güçlü olup sosyal sınıf ortalamalarının seviyesi de yüksektir. Onların birçoğu ekonomi veya kamu hizmetleriyle uğraşiyor. Tacikler, tüm yıl boyunca kırsalda yaşayan akrabalarıyla yakın temas sağlayarak irtibatlarını sürdürürler. Politik açıdan yönetim 1928 yılında kısa bir süreliğine onların elinde olmuştur. Bunun dışında onlar hep hükümetin siyasi egemenliği altında olmuşlardır. Bundan dolayı 1978'den beri Taciklerin liderleri tanınmış çehreler dönüştüler.

Örneğin Pencşîr Vadisinden Ahmet Şah Mesud ve Afganistan'ın eski devlet başkanı Bürhanuddin Rabbani Tacik olup Badahşanlıydı (Azimi, 2012a: 105).

3.3.1.3. Hazaralar

Hazaralar, Afganistan'ın en eski etnik gruplarından biridir. Afganistan'ın önemli dağlık kısımlarında Hazaraların yaşadığı bir bölge vardır ki, burası Hazaracat adıyla bilinir. Hazaraların diğer bir kısmı da Badahşan'da yaşamaktadır. 19. yüzyılın sonlarında, Kabil hükümetinin Hzaralarla mücadele neticesinde onlardan bir kısmı Batı Türkistan'a, Cüzcan ve Badgıs'a (kuzeye) illerine yerleşmek zorunda kalmışlardır. Bazı araştırmacılar, Hazaraları Cengiz Han ordusundan geride kalan askerlerden oluştuğunu söylemişlerdir. Bu yüzden onların Moğol kökenli olduklarını iddia etmektedirler. Fakat bu görüş yanlış olup Hazaraların Moğol soyuyla uzaktan ilişkileri vardır. Ancak Türkler ile doğrudan kan bağlarının olduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeple Hazaraların menşeleri özellikle Türklere dayandırılır (Ghobar, 2011: 518).

Dr. Sayed Makhdoom Raheen "Eşk-i Horasan/Horasan Gözyaşları" adlı kitabında şöyle yazıyor: "Kuşanîler döneminde Ariana üzerinden geçmiş olan Çinli gezgin Hiuan Tseng'in yazdığına göre. Bizim topraklarda, İslam dini gelmeden önce yüz yıllardır Hazaralar yaşamaktaydı. Hazara kavmi, İslam'ın üçüncü ve dördüncü hicri yüzyıllarında yazılan edebiyat ve tarih kitaplarında Garca Türkler'i olarak geçmektedir. Hazaralar fiziki yapı olarak Moğollara benzerler. Aslında, bu insanlara etnik olarak Doğu Türkleri ve Moğolların bir karışımı denebilir. Bunlar, Farsça/Derice'nin Hazara lehçesiyle konuşurlar ve İran'da yaşayan milletlerle benzer kültüre sahiptirler. Bu lehçeye Arapça, Türkçe ve özellikle Moğolca'dan bir takım sözcükler girmiştir. Ancak günümüz Hazara lehçesinde, dördüncü ve beşinci yüzyıllardaki Derice'nin özellikleri korunmuştur. Hazaraların büyük bir kısmı Şia/Caferi olup az bir kısmı Şia/İsmailidir. Bamiyan ve kuzey Afganistan'da yaşayan bazı Hazarlar sünnidir. Hatta Hazaraların, m. XVI. Yüzyılın başlarında İlhanlılar ve Muhammed Hudabende Olcayto döneminde Sünnilik'ten Şiiliğe kaydıkları muhtemel olarak görülür. Bazı araştırmacılar ise Hazaralar'ın, Şah Abbas Sefevi zamanında İslam dinine girip Şiliği kabul ettiklerini söylemektedirler (Azimi, 2012a: 81).

Hazara etniğine mensup liderler (Han) veya (Mir) unvanıyla anılırlar. Hazarlar, Emir Abdurrahman Han'ın onları 1891 yılında itaat etmeye zorladığı dönemden bu yana güç kaybettiler. Çünkü Peştunlardan oluşan yerel bir yönetim tesis eden Abdurrahman Han, onlara sıkı bir vergi politikası uyguladı ve devamında zengin Hazara topraklarına Peştun kabileleri yerleştirdi. Ardından bu toprakları, daha önce ulaşma imkanları olmayan Peştun kabileler arasında bölüştürdü. Böylece Hazaracat unutulmuş ve ihmal edilen bir bölge olarak yıllarca devam etmiştir (Azimi, 2012a: 121).

3.3.1.4. Özbekler

Özbekler bu bölgenin ve Afganistan'ın en eski etniklerinden biridir. Özbek dili lehçe açısından Türk dili lehçelerinden biri olarak kabul edilir. Genellikle Sünni-Hanefi mezhebine bağlı bir millettir. Özbekler çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla uğraşır. Ancak onlardan şehirlerde yaşayanların bir kısmı sanayi, kuyumculuk, deri ve halı dokuma işleriyle meşguldürler. Özbeklerin ünlü iş adamları da mevcut olup dakik tüccarlar olarak bilinirler (Yarqin, 2013: 71).

Bazı Afganistan Özbekleri eski kabilelere atıfta bulunup kendilerini onlara mensup olarak görürler. Diğerleri ise, anayurtları olan Orta Asya'daki bazı eski şehirlerin adlarıyla anılırlar. Özbekler son derece ataerkil bir toplum yapısına sahiptir. Bey, Ağa veya Han unvanlarıyla bilinen liderlerine çok keyfi güç verilir. Bunların en önemli kültürlerinden biri, kendi aralarındaki evlilik kurumu olup çok önem taşır. Ancak, Özbekler, Türkmenler ve Tacikler arasında etnik evlilikler yapılsa da, Peştunlarla evliliğe genellikle soğuk bakılmıştır (Yarqin, 2013: 73).

Afganistan Özbekleri aslen Orta Asya'dan gelmiştir. Onların 1506'da Timur Han hanedanının çöküşünün ardından merkezi gücü Herat olmuş; Kuzey Afganistan'da baskın siyasi güç olarak ortaya çıkmışlardır. Özbekler Afganistan'da on bir güçlü Emirliklerini Kunduz' dan Meymene' ye kadar güçlü liderlerinin kontrolü altında kurmuşlardır. Bunlar bazen müstakil ve bazen de zahiren Buhara Hükümetine veya Kabil'e bağlılıklarını gösteriyorlardı. Ancak her zaman iktidar elde etmek düşüncesiyle birbirleriyle rekabet içinde olmuşlardır. 19. Yüzyılın sonlarında, Emir Abdurrahman Han, Özbek Emirliklerini kendi hükümeti çatısı altında toplamıştır (Alikhani, 2011: 198).

Yakın tarihte Afganistan'ın kuzeyi ve Özbekler'in yaşadığı bölgelere yerleşimler olmuştur. 1920 ve 1930 yılları; Rusların işgali ve Orta Asya'daki mahalli isyanlar döneminde, Peştunlar, belirlenen bir program çerçevesinde Özbeklerin arasına yerleştirilmiştir. Netice olarak zamanla, daha önce kendi hâkimiyetleri altında olan bölgelerde, Özbekler azınlık ve zayıf düşer hale geldiler (Yarqin, 2013: 86).

3.4. Afganistan'da Etnik Bölünmeler

Etnik çeşitlilik topluluklara büyük zenginlik getirebilir. Çok ulusluluk, ülkeleri genellikle canlılık ortamına dönüştürür. Ancak kültürel, tarihi, dini, dilsel ve özellikle iç kargaşa ve dış faktörler, Afganistan'ın etnik çeşitliliğini kırılğan hale getirmiştir. Özellikle katı kabile geleneği, siyasi gücün kabile liderlerinin menfaati doğrultusunda dönmesine sebep olmuştur. Bu, siyasi liderlik alanında eğitim ve tahassus ölçüsünün ortadan kalkmasına neden olmuştur. Kabile liderleri güçlerini pekiştirmek adına kabile geleneğini ve kabileler de geleneklerini korumak için kabile liderlerini desteklemişlerdir. Kabile toplumlarında, bir kavim ya da kabile üyesi kişiler, tanınma ve kişisel işlerini yürütebilme adına büyükleri etrafında toplanarak kendilerine ortak bir kimlik inşa etmektedirler. Çünkü herkes tek bir kabileye mensuptur. Bu durumda, parti liderinin veya hükümet yetkilisi bir siyasetçinin, aksakal ve hatta tartışmalarda hakemlik yapan kişilerin rolü birbiriyle içe içe girmiş olur. Böyle bir egemenliğin hâkim olduğu bir toplumda, güvensizliğin yaygınlaşması, kamu kurumlarının zafiyeti ve neticede toplumsal barışın azalması kaçınılmazdır. Çünkü toplumun birbirine olan güvensizliği ve bıkkınlığı bir milletin çok önemli olan bir meselesini, bir grubun basit meselesine ve hatta tek bir kişinin sorunu haline dönüştürebilmektedir (Khosros-hahi, 1991: 139).

Siyasi arenada var olan çatışmalar ve anlaşmazlıklar genellikle toplumdaki sosyal çatlaklardan kaynaklanmaktadır. Zira sosyal çatlaklar, toplumun güvenliğini kesintiye uğratarak kriz ve istikrarsızlığa yol açabilir. Toplumdaki anlaşmazlıklar da bu çatlaklar sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Görünen o ki, Afganistan'daki kaynakların adaletsizce (güç, zenginlik ve itibar) dağılımı ülkedeki sosyal çatlak ve bölünmelerin arttırmasının temel nedenidir. Tarih boyunca bu toplumda, özellikle kudretin dağılımında adaletin sağlanmaması, farklı sosyal çatlakları beraberinde getirmiştir. Ancak ülkenin en önemli etnik çatlağını (1) Kavim; 2. Nesil; 3. Cinsiyet 4. Din; 5. Dil; 6.

Düşünce olarak sıralamak mümkündür. Diğer bir ifadeyle; nerede bir çatlak ve çekişme varsa nedeni ülkedeki kaynakların halklar arasında eşitsiz ve ayrımcı bir şekilde dağılımından dolayıdır (Danesh, 2015a: 329).

Demokrasiye dayalı siyasi yapıya sahip gelişmiş ülkelerde, kişinin hüviyeti bir vatandaş olarak saygın olup bu kişi belirlenen medeni haklara sahiptir. Ancak aşiret sistemi yaygın olan geri kalmış ülkelerde bireysel haklar, onun kabilesine ne kadar ilgi gösterilmesine bağlıdır. Afganistan'da etnik bölünmelerin nedenlerinden biri bizim kılan tabanlı fikir yapımızdır. Bu, bir kabile fikir yapısı olup suç işleyen bir kişinin bütün kabilesi cezalandırılabilir. Böyle bir düşünce, Afganistan'da hakim olup oradaki etnikler birbirlerine karşı iyimser değildir (Jiyostozi, 2009: 247).

Afganistan'ı tamamen çok ırklı ve heterojen bir toplum olarak kabul etmek mümkündür. Bu tür toplumların özelliklerini etnik ya da dini bölünmeler gibi unsurlar belirler. Etnik çatlaklar potansiyel çatışma ve etnik ihtilafa zemin oluşturur. Afganistan, diğer çok ırklı ve heterojen ülkeler gibi, tarih boyunca kanlı etnik çatışmaları tecrübe etmiş bir ülkedir. Bu toprakların hükümdarları, yeni Afganistan'ın (1747) ortaya çıkmasından bu yana kendilerini heterojen, etnik bir toplum ile karşı karşıya bulmuş ve onlar böyle bir toplumu yönetmek için çeşitli stratejiler geliştirmişlerdir. Afganistan'da etnik çatlak, Sovyet dönemine kadar (1979-1992), potansiyel olarak sözkonusu ise de, bazı çekişmeye yol açan durumlar dışında, etnik yapılar arasında çatışmaya ve iç savaşa neden olmamıştır. Afganistan'da, Afgan cihadı sırasında etnik grupların siyasi olmaları ve silahlanmalarıyla birlikte, iç savaşa zemine hazırlanmış; öylece Necibullah Hükümeti'nin 1371 h. ş., (1992) yılında düşmesiyle Afganistan'da kanlı etnik savaşlar da başlamış oldu. ABD ve müttefiklerinin yardımıyla Taliban rejiminin yıkılmasının ardından, Afganistan tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde, devlet kurma ve kurumsal yapılanma süreçlerinin başlatılmasıyla, Afganistan'daki etnik gruplara barış içinde bir arada yaşama adına yeni bir fırsat sağlanmıştır (Khosroshahi, 1991: 149).

3.5. Afganistan Tarihinde Gelenek ve Modernlik Arasındaki Boşluk

Her Toplum kendi yapısına bağlı olarak ve mevcut sosyal farklılıkları nedeniyle çeşitli çatlaklığa sahiptir. Bu çatlaklıklar, farklı zamanlarda ve elde edilen çeşitli fikirler dolayısıyla değişiklik gösterebilir. Afganistan halkları zaten eskiden beri farklı ve çoklu bir sosyal yapıya sahip bir toplumdur. Bu sosyal yapılara dayalı olarak, çeşitli ve farklı bölünmeleri de meydana gelmektedir. Afganistan toplumunun geçmişten günümüze kadar en önemli ve büyük sorununu, gelenek ve modernite arasındaki çatlaklık oluşturur. Daha doğrusu günümüzde, ülkenin kurum ve yapılarının demokratikleşme ve modernleşme sürecinde gelenek, bugünün istek ve ihtiyaçlarına karşı bir otorite olarak ayakta olup her yeniliği ve modernliği reddetmektedir. Bu reddetme, geleneksel kurumların modernizm tarafından kuşatılacağı korkusu nedeniyle ve yıkılma eşiğinde oldukları hissiyle yapılmaktadır. Ancak, ülkedeki geleneksel otorite ve değerler hala güçlü ve iş görmekte olup moderniteye yakın dönemde teslim olacak gibi görünmüyorlar. Afganistan'ın geçmiş tarihi, gelenek ve modernlik arasındaki birçok durumda çelişki ve gerilimlerle doludur. Geçmişte, modernize ve yenileme düşünceleri gelenek ve muhafazakârlık karşısında yenilerek yolunu başka tarafa çevirmiştir. Geçmişte Sadrazamların Sadarat dönemleriyle Amanullah Han zamanında gelenek ve modernliğin yüz yüze geldiği noktalar olmuş ve bu karşılaşmadan gelenek galip çıkmıştır. Gelenek ve modernlik arasında çatışma hala devam etmekte olup gelenek insanların refah ve çıkarlarını sonsuza dek sağlayacağını iddia etmektedir. Ancak modernite eğilimi dıştan ve içten güçlü bir şekilde desteklenmekte olup yenedünya düzeni günbegün temmelerini sağlamlaştırmaktadır (Darih, 2000: 51-52).

Farklı zamanlarda Afganistan toplumunda birden çok kırılma ve çatlaklar ortaya çıkmış olmasına rağmen, bunların tamamı, zaman aralıklarıyla birlikte temel çatlak olan gelenek ve modernlik etrafında oluşmuştur. Ekonomik çatlaklar; üretim ekonomisiyle geçime dair ekonomi arasındaki uçurum, ulemanın aydınlara karşı bakış açıları, mezhepler ve etnikler arasındaki boşluk, yönten ve yönetilen arasındaki farklılıklar, toprak ağalarıyla çiftçiler arasındaki çatlaklığın tamamı tek bir meriye yani gelenek ve moderniteye dayanır (Mojde, 2013: 61).

Ülkedeki ulema ve molla kesim, toplumu yönlendirme konusunda önemli güce sahip olup şuna kadar da böyledir. Bunlar, dinin temsilcisi olarak büyük ölçüde başarılı

insanlar olup istek ve düşüncelerini halk ve tüccar kesime kabul ettirme konusunda muvaffaktırlar. Şimdiye kadarki modernizme ulaşmak adına yapılan bütün çabaları bu ulema ortadan kaldırmıştır. Amanullah Hanın dönemi bu iddiaların doğruluğunu kanıtlamaktadır. Amanullah Han, geleneğin ve ulemanın gücünü yaynında tuttuğu müddetçe modernizme dair porjesini idare etme ve yönetme gücüne sahipti. Ancak ulema ve ruhaniler, Amanullah'ın yenilikçi düşüncelerine karşı çıkarak ona muhalif olunca, halkın desteğini git gide kaybederek başarısızlığıyla sonuçlanmıştır.

Cihatçı söylemler ve Talibanizm meselesi muhafazakâr din bilginlerinin güçlenmesi adına açık bir kanıttır. Cihatçıların ve Taliban'ın yaklaşımı da bu tür bir dini düşünceden doğmuştur. Ne yazık ki, Afgan dini düşüncesi her türlü istidlalden uzak olup ameli ve mezhebi yönü ağırlıkta olduğundan onların bu tür işleri yapmalarına neden oluyor (Kordozo, 2000: 261).

Afganistan'da, son zamanları istisna tutacak olursak modern sosyal güçler, organize ve güçlü bir şekilde hiçbir dönem oluşmamıştır. Bunlar, zengin (sanayi, mali ve ticari), orta sınıf ve aydın insanlardan oluşmaktaydı. Aslında bu kavramlar demokratik bir toplum içinde gerçekten bir anlam ifade etmezler. Ancak Afgan toplumunda sadece bu tür güçlerin varlığından söz edilebilir. Entelektüel düşüncesi, Habibullah ve Amalullah dönemine ait bir kavramdır. Mahmud Terzi, Vasif Bakhtari, Kateb Hazara gibi insanlar, entelektüel, aydın kişilerdendirler. Bunlar, Amanullah ve daha önceki birinci ve ikinci meşrutiyet dönemlerinde yenilik ve entelektüelliğe doğru meyletmişlerdir. Bu dönem, açık yenilgisine rağmen, temeddün ve yenilikçi düşüncelere dair ürünler ortaya koymuştur. Orta sınıf da aynı şekilde Amanullah dönemi ve on yıllık demokrasinin mahsuluydu. Bu sosyal grubun, gelenekselliğin egemenliği fazla olduğundan, az sayıda taraftarı vardı ve Amanullah döneminden sonra toplumdaki tamamen dışlandılar (Darih, 2000: 59).

Son söz olarak Afganistan'da sosyal güçlerin, her zaman gelenek ve modernlik etrafında toplandıklarını söyleyebiliriz. Ülkenin tarihi geçmişi, gelenek yapısının ve geleneğin moderniteye karşı güçlü olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte son dönem hariç, toplumun geleneğe ilgi duyduğunu ve modernitenin ise kimseye çekici gelmediğini söylemek mümkün. Din âlimleri, mezhep önderleri ve feodaller gelenek

tarafтары olarak bilinirler. Tüccarlar, aydınlar ve orta sınıf kesim ise modern sosyal güçlerden sayılırlar. Gelenek ve modernlik arasındaki çatışma, ülkedeki sosyal sınıflar arasındaki çatışmanın temel nedenlerindedir. Ancak bu çatışma süreci, geçmişten farklı olarak yenilik ve modernliğe doğru meyletmiştir. Fakat modernizmin kesin ve kaçınılmaz zaferi bir altyapıyı gerektirir. Bunun için Afgan toplumunun ciddi bir irade ortaya koymaları ve çaba göstermeleri gerekmektedir.

3.6. Afgan Toplumunun Toplumsal ve Siyasi Yapısını Belirleyen Dinamikler

Afgan toplumunun siyasi ve toplumsal yapısına şekil veren pek çok faktör vardır. Bu faktörler monarşinin oluşmaya başlamasından günümüze kadarki süreçte ülkedeki siyasetin şekillenmesinde etkili olmuştur.

3.6.1. Kavim Yapısı

Kuşkusuz, demokrasi ırkçılığın kısmen bir sorun olarak görülmediği koşullarda büyüme ve gelişmeye imkan bulur. Öncelikle bir millet olarak ülkenin çıkarları ve halka dikkat edilmesi gerekir, belirli bir kavim veya sosyal gruba önem verilerek diğerlerinin ayrımcılığa uğramaması lazım. Demokrasinin istikrarının birinci şartı, mantığın davranışlar, halkın siyasi tercihleri ve siyasi temsilciler, milli menfaatler ve bir ülkede yaşayan halkın maslahatı üzerine hakim olmasıdır. yöneten ve halk ve siyasi aktörlerin siyasi seçimleri, milli çıkarlar ve bir ülkeden yaşayan halkın ortak çıkarlarıdır. Ama toplumumuzda davranış ve politik tercihler, hiç şüphesiz etnik ve kabile çıkarları eksenlidir. Başka bir deyişle, toplumda hakim olan siyasal mantık (akılcılık) etnisiteye dayanan bir mantık (rasyonalizm) olup demokratik düşünmemize izin vermez ve uygulamada da demokratik olmamızı bizden çekip almıştır (Puchi, 1998: 126).

Ülkede demokrasinin yerleşmesindeki en büyük engel ve en ciddi sorun kabile odaklı ve etnik merkezli düşünme tarzıdır. Engellerin birçoğu, ırkçılık ve etnik özelliklere bağlı olup bu sorun var olana kadar demokratikleşme ve siyasi gelişme alanında herhangi bir olumlu adım atılması ve ilerlemenn meydana gelmesi mümkün olmayacaktır. Her toplum kendine göre görüntü ve fikirler markalarının organize koleksiyonu kurar, her topluluk içinden düşünerek kendini kurur, o düşünce ki grubun onunla

kendisini tanımasına vesile olur ve kimlik ve rolleri dağıtır ve onun ihtiyaçlarını ve grubun hedeflerini ifade eder (T. Blum, 1994: 182).

Pear Anzert'e göre her toplum kendine özgü sistemli düşünceler ve fikirleri yaratır. Her toplumun kendine yön verdiği düşünce sistemi vardır. Bu düşünceler toplulukların kendisini tanımasına neden olup kimliğini ve rolünü belirginleştirir, toplulukların ihtiyaçları ve amaçlarını ortaya koyar. Toplumlar kendilerini bu düşünce tarzıyla tanımlar, değerler ve sıkıntılarını semboller çerçevesinde ortaya koyar. Aslında bu düşünceler değerler ve kırmızı çizgilerini başkalarına açığa vurduğu zaman toplumda kendini gösterir ve uygulamaya dönüşür. Biz kabileyi toplum olarak varsayarsak, düşünce ve değerlerini daha iyi anlayabiliriz. Kabile düşüncesinde, mantık şudur ki, çocuklarım ve ben, erkek kardeşime karşı, ben ve oğullarım ve kardeşim amcaoğlum karşı, ben, kardeşim ve amcamın oğlu başka kabile mensuplarına karşı, ben ve kabilem başka kabileye veya topluluğa karşı ve böyle devam eder. Yani sadece kendi çıkarları ve değerlerini düşünür, toplum ve kamu yararını düşünmez (T.Blum, 1994: 195).

Afganistan'ın geçmiş tarihine kısaca bir bakarsak, ülkenin siyasi geçmişinin, etnik ve kabilecilik anlayışıyla dolu olduğunu göreceğiz. Sadece despotik krallar değil, aynı zamanda komünistler, islamcı güçler, mücahitler ve Taliban da dar kabilecilik kafesinden çıkıp siyaset ve iktidara etnik köken çerçevesi dışından bakabilmeyi başaramadılar. Ülkedeki din de etnik gruplarda görev almış ve saf İslami öğretiler, etnik ilişkiler bağlamında yorumlanmış ve iddia edilen İslam politikaları da ırk ilişkileri çerçevesinde gelişmiştir (Kordozo, 2000: 324).

Bu ülkede siyasi akılcılık (rasyonalizm) kabile ilişkisi üzerine kurulmuş olduğundan güç ve iktidar ilişkileri de farklı dönemlerde söz konusu siyasi düşünce ve bilgiye göre şekillenmiştir. Kabilecilik düşüncesine dayanan siyasi mantık (akılcılık) ve bilgi, güç ve iktidar ilişkilerinin kabilecilik mantığı üzerine kurulması acı sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İç savaşın ana nedeni cihat döneminden sonra, ülkenin geri kalmışlığı, ulus inşası alanında yetersizliği, ulusal kimlik ve dil, milli marş ve hatta ülkenin adı gibi sembo-

lik değerler üzerindeki tartışmaların tümü kabilecilik ve asabiyet düşüncesi ve değerlerine dayanan iktidar ilişkileri nedeniyledir. Asabiyetin varlığı ve kabilecilik değerlerinin etkisi bu ülkedeki milliyetlerin sadece bilinçaltılarında değil, tam aksine ülkedeki etnik grupların düşüncelerinde, kendilerine bağlı kimselerin siyasi davranışlarına yön vermektedir (Kordozo, 2000: 325).

Taliban sonrası dönemde gerçekleştirilen cumhurbaşkanlık ve parlamento seçimler sırasında, üçüncü cumhurbaşkanlığı seçimleri ve seçim çalışmaları, kampanyalar sırasında ırkçılık mantığı ve kabilecilik kültürlerini açıkça görebiliriz. İlişkiler, pazarlıklar, göreve gelmeler ve görevden ayrılmalar, dostluklar ve düşmanlıklar, birleşmeler ve ayrılıklar, seçilmeler vesaire eylemlerde kabilecilik mantığı ve kültürü hâkimdir. Demokrasi postunu (elbisesini) giyerek batıl (içi boş) demokratik düşüncelerle hatta kendimizi de aldatmış bulunmaktayız (Mojadadi, 2011: 211).

Sözde demokrasiden bahsedilir, fakat demokrasi söylemine dikkatlice baktığımızda bunun kabilecilik değerleriyle dopdolu olduğunu görülebilir. Özgürlükten ve haklardan bahsedilir, ama eğer derinlemesine bakılırsa etnik zulmün açıkça görebiliriz. Eşitlik slogan vardır, ama gerçek yüzüne bakılırsa, kabilecilik, ayrımcılık ve hoşgörüsüzlüğün çirkin yüzü ortaya çıkar. Dolayısıyla kabileciliğin hâkim olduğu toplumlarda, demokrasi, özgürlük, eşitlik ve diğer modern kavramlar, kabilecilik kimliği çerçevesinde kendini gösterir.

Araştırmacılar Afganistan'ın modern tarihinde etnik ve kabileciliğin siyasi iktidarla bağlantısını genelde Ahmet Şah Duranî döneminden itibaren başladığını yorumlamaktalar. Olivier Roy Ahmet Şah Duranî'nin saltanatını "kabileler konfederasyonu" olarak tanımlamaktadır. Yani onun saltanatı merkezi bir hükümet tarafından değil Peştunların kabile reisleri tarafından yönetilirdi. Duranî saltanatında iktidar ve kabile ilişkisi merkez-çevre şeklindeydi. Merkezde kabileler kontrolü sağlıyorlardı, hükümet ise çevrede yürütme organı sıfatıyla fermanları uygulamakla görevliydi (Mojadadi, 2011: 212).

Üniversite öğretim üyesi olan Muhammed Kasem İrfanî "Amir Abdul Rahman'ın, bu ilişkileri tersine çevirdiğini" dile getirmiştir. Amir Abdul Rahman, on yedi kanlı iç

savaştan sonra, merkezi hükümeti kurdu ve kabileleri merkezden çevreye çekti. Ghulam Muhammed Gubar'a göre: "Amir Abdul Rahman etnik gruplar arasında düşmanlıklar meydana getirerek hükümete karşı birleşmelerinin önüne geçmiş oldu". Birçok savaş sonrasında Abdul Rahman etnisite yerine kabileciliği yerleştirdi. Siyasi iktidarın tek etnik gruba ait olma sürecini Peştun olmayanları etnik grupların gücünü kırarak tamamlamayı başardı. Bu durum Habibullah Kalakanî'nin (1929) 9 aylık saltanatı dışında üç asır öncesine kadar sürmüştür. Bu dönemde siyasi iktidarda Peştun olmayan etnik grupların varlığının kabul edilemesi özellikle kabineye girmeler on yıllık Demokrasi çağında (1963-1973) görülmektedir (Rowa, 1990: 189).

Etnik grupların siyasi katılımı yetmişli yıllarda daha da gelişme gösterdi. Örneğin bir Hazara başbakan ve cumhurbaşkanı yardımcısı olabilirdi. İktidardaki Demokratik Halk Partisi etnik yapısında, Taciklerin büyük bir payı vardı ve Özbekler de inkar edilemez siyasi iktidar ve askeri güç elde ettiler. Seksenlerin başında siyasi iktidarın tüm yapısı değişti ve Tacikler hükümette daha da yükselişe geçtiler. Bu akim gelişme, Halk Partisinin etnik yapısında meydana gelen değişiklik mücahit grupların boy göstermes sırasında Najibullah hükümetinin çöküşü döneminde gerçekleşti (Mojadadi, 2011: 241).

1979'da Demokrat Halk Partisi'nin etnik yapısının %56'sını Paştunlar, %35'ini Tacikler ve %9'unu geriye kalan diğer etnik gruplar oluştururdu. Ama 1987 yılında, Tacikler % 47, Paştunlar % 37, Özbekler % 8 ve Hazaralar % 4 oldular (Jiyostozi 2009: 148).

Taliban terör örgütünün gelişiyile birlikte, bir kez daha siyasi iktidarın etnik yapısı on yıllık demokrasi dönemden önceki durumuna geri döndü. Genelde Peştun ırkından oluşan Taliban örgütü beş yıl süreyle siyasi iktidarı tek kavim sıfatıyla ellerinde tuttular. Bu örgütün çökmesiyle, 2001'de Almanya'nın Bonn kentinde yapılan toplantıda tüm etnik grupların katılımı sağlandı ve bir piramit şeklini aldı. Başta Peştunlar, Tacikler, Hazaralar ve Özbekler ise ikinci, üçüncü, dördüncü sırada yer alırken diğerleri ise tabanda yer aldılar (Yarqin, 2013: 40).

Her ne kadar etnik grupların siyasi iktidarda sıralamaları Afganistan'ın herhangi bir yasında yer almamıştır. Konuyla ilgili Stratejik Bölgesel Araştırmalar Merkezi başkanı Abdul Gafur Liwal şunları söylemiştir: “Bonn zirvesinde Afganistan'daki etnik çatışmalara son vermek için bir yapının oluşturulmasına karar verilmiştir”. Ona göre “bu durum 2004 yılında gerçekleştirilen cumhurbaşkanlık seçimlerinden sonra değişmesi gerekirken, bir siyasi gelenek olarak devam etmiştir. Bu durum istemeden Afgan toplumu arasında bölünmelere neden olmuştur.

Afganistan'da siyasi iktidar yapısında güçlü ve tarihi kabilesel yapıp ve bu ayrılık, bu ülkeyi çatışma ve çok ırklı bir topluma çevirmiştir. Örneğin, seçim kabilesel ekipleri - başkan adayları ve iki yardımcısı - devlet kurumlarında etnik grupların oranının belirlenmesi ve hatta ordu ve polistir. Gerçi bu segmentasyon halkın güvenini kazanmak için gerçekleşir. Aslında, etnik siyaset ve yönetimi red eden bir ifadesidir. Siyaset, hükümetin farklı katmanlarını öğrenmek beklenmedik bir şey değildir. Siyasi ve sosyal etki olayların dökümüne bakmak, etnik heterojenleri ve milletler arasındaki güçlerin eşitsiz dağılımı etnik bölünmelerin ana faktörlerindedir. Abdul Kayyum Sajadi'ye göre bu eşitsizlik dağılımı gayri hâkim kabileler ve iktidardaki kavim arasında şüphelere neden oluyor. Bu şüphe sosyal bir hastalık olarak geçtiğimiz 250 yıl içinde olmuştur. Az gelişmişlik içeren diğer faktörlerle birlikte yabancının müdahalesi altında yatan politik ve sosyal çatışma ve şiddet ve kötü yönetim uluslaşma sürecini engeller. Milli kimlik krizi ve yavaş gelişme ve modernizasyon, bu çatışmanın sonuçları, istikrarsızlığı yoğunlaştırmak için siyasi krize yardımcı oldu (Sajadi, 2012: 174)

Vartan Georgian, Afganistan'ın yeniden yapılanma sürecinde önemli bir faktör hükümetin güçlü olması için kabilelerin desteği bağlı olduğunu söylemektedir. Çünkü ülkedeki amirler hükümeti ele almak için Jirga ile anlaşmak zorundaydılar. Afganistan'da birçok insanlar için Jirga, iktidar sembolüdür (Sajadi, 2012: 174).

3.6.2. Mezhep

Bu kesindir ki, demokrasinin dalgalarına karşı bazı direnç, dini değerlerin savunucuları diyenler tarafından ve ilahi emanetlerin savunma makamı iddia ederek yapılır. Onlara göre demokrasi batılı ve liberal bir hediye olarak ki, onun unsurları dini öğre-

tileri ile uzlaşma olmaz. Bu açıdan bakıldığında, dindarlık çağrısı, dinimizi küçük bir ücret karşılığında satmamamızı sağlar ve batılı değerlere hayran olmayalım. Din mükemmelliği öyle bir şeydir ki, onları yeni kavramlar ve değerlerle anlamak ve sonuçta kabul etmek için şüpheye atar. Onlara göre, İslam mükemmel bir modern din olup, ebedidir. Batının değerleri veya başarılarına ihtiyacı yoktur. Bu anlayış çeşitli derecelerde Afganistan'da birden fazla cinsiyet arasında hala vardır ve istemeden isteklerine yansır. Bir konu içinde olanlar temel olarak demokrasiyi konuşmayı putperest ve dinden çıkmış olarak görür. Karşı tarafta toplumda demokrasiyi isteyenler olur (Mojde, 2013: 201).

Afganistan anayasası Taliban rejiminin yıkılmasından sonra yenilendi, Afganistan'ın politik sistemi başkanlık-parlamento olarak tanımlanıyor. Bu anayasa göre yüksek devlet makamlar, serbest rekabet temelinde ve dil, din ve etnik kökenlerine bakılmaksızın seçmektedir. Ama anayasa maddelerine rağmen Afganistan'daki demokratikleşme sürecinin başarısızlığı, dini, etnik ve dil boşlukların daha derin olduğu ve nedeni de bu gayri meşru rekabetler oldu. Aslında seçmeli makamları almak için sağlam rekabet görünmemektedir. Bir kabile ve dile mensup kişiler, diğer millet ve diğer dilden olan kişileri kendi elçileri olarak görmezler ve seçmeli göndermek için rekabet, bunun yerine insanlar arasında rekabet, milletler arasındaki rekabete yol açar. Bu Afganistan için özel sorun değildir, birçok ülke bu sorunla karşı karşıyadır. Böyle ülkeler bir grupta rekabet edebilecek ya da iki ya da daha fazla etnik grup koalisyonu dilsel ve dinsel çoğunluğa ulaştırır ve bu grup veya gruplar tekel gücü elde ederler, gruplar veya etnik gruplar dil, din ve siyasi gücü yapan başkalarını caydırmak için, kalıcı bir muhalefet yapar. Bu gibi durumlarda, etnik gruplar, diller ve dinler arasındaki boşluk daha da derinleşir, siyasi iktidardan uzak grubun veya grupların ayrılıkçı talepleri başarısız olur ve kalıcı bir muhalefet artacaktır (Azimi, 2012b: 241).

Afganistan'daki anlaşmazlıklar veya dini bölünmeler ağırlıklı olarak Sünni ve Şiiiler arasında vardır. Afganistan'ın önceki hükümetleri hep Pashtunların kontrol altındayken asla Şiiileri bir vatandaş olarak tanımamış ve hep işkence yapmış, bu aşağılama ve baskı ki, hâkim Peştunlar belli bir dönem içerisinde ülkeyi egemen olarak tarafından rastlandı. Etnik gruplar Şii ve Sünni arasında özellikle Pashtunlar ve Hazaralar

arasında dini nefreti oluşturuyor. Despotlar hâkimler hükümetini zorlamaya dayalı sosyal otorite üzerine kurmuşlar, her zaman hükümetin vakıf çökmesinden korkmuşlar. Hükümeti korumak için diğer prosedürler yanında kitleler arasındaki etnik ve dini çatışmaların ve bir fark oluşturma yaratmak ki, kendi kendine birliği önlemesine neden olur yararlanmıştır (Rowa, 1990: 193).

Dini ayrımcılık politikasını dini çatışmayı oluşturan, uygulayan ve bir taraftan da insanları Sünni İslam'ın takipçilerine teşvik ve iktidar rejimine sadakati oluşturur, öte yandan, dinsel bağlantılar altında iktidar ve hem de halsizlik yönetim göz arda edilir. Amir Abdul Rahman Han krallığı ve terörist grup Taliban döneminde zorbalıklar ve Afganistan'daki milli birliğin düşmanları tarafından büyük çaba ile bölmeye yönelik çalışmasına ve dini topluluk arasındaki anlaşmazlığa şahit olduk. Amir Abdul Rahman dönemi ki, öldürme, imha ve insanları yağmalama açısından Afganistan'ın tarihinin en karanlık dönemlerinden biridir. Şii katliamı ve Hazaraların öldürülmesi, insanlar ve din üzerinde çeşitli ağır vergiler, Hazaraları evlerinden zorunlu sürgüne itilmesi, belirli kavim, dini baskı ve zulüm olarak sayılabilir. O zamandaki hükümetin eylemleri ve reklamlar Şia ya ait olan insanlara karşı, istemeden Sünni ve Şiiler arasında uzaklığa sebebi oldu (Rowa, 1990: 195).

Zamanın geçişi ve hükümetler değiştirilmesi ile dinler arasındaki boşluklar da ortadan kaldırıldı. İnsanlar zamanın geçişi ile görüşlerinin farklılığına rağmen, sadece bir ülkenin vatandaşları oldukları için, halk için yeni bir hayat başladı. Komünist rejimi sırasında dinler arası mutabakat açıkça görülebiliyordu. Bildiğim kadarıyla Sultan Ali Kıştman bir Şii Hazara olarak başbakanlık görevi yaptı. Bu durum bir kez daha Afganistan'daki başka komünistin ömrünün son dönemlerinde aynı zamanda Mücahit Şii partisinin resmi olarak tanınmaması ki, Pakistan'da varlığını ilan etmişti yıpranmaya doğru gitti. O zaman hükümetin yıkılmasından sonra (1987) yılında Afganistan'da Taliban grubunun iktidara yükselişine kadar, İran tarafından desteklenen Şii partiler ve Sünni partileri destekleyen Pakistan ve Suudi Arabistan arasında güçlü savaşlar oldu. Bu savaşlarda masum insanlar öldü, merkez olarak (Kabil)in geniş alanları savaşta yer ve yeksan oldu (Sajadi, 2012: 217).

Afganistan'da en büyük ve en kötü dini çatışma görüntüleri tescil edilmiştir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Hazara ve Şii katliamı yapıldı ki, Amir Abdul Rahman kurucusu oldu. O Sünni hocaların bir kısmını ki, hükümetin etkisindeydi. Şii Hazaralar karşı kâfir fetvası çıkarılmıştı. Bu olaydan sonra bütün Sünniler özellikle Peştunlar nefretle intikam almak için binlerce Hazaralar karşı ayaklandılar. Bu cihat sonuç olarak, harazalardan birçok insan katledildi. Onlarca insan savaş esirleri olarak erkekler köle ve kadınlar ise cariye olarak alındı. Gelişen ticaretin tutukluların ve mahpusların yerli ve yabancı pazarlara satılmasından, ortaya çıktı. Olayın psikolojik ve politik etkisi dini ilişkilerin şekillenmesinde ve etnik ilişkilerde çok derindir (Azimi, 1999: 176).

Dini düşünceler çerçevesinde çeşitli zamanlarda farklı yöntemlerle ortaya çıktı. Siyasi hâkimiyet stratejisinde ayırım, azınlık grubun güçlendirilmesinin engellemek, siyasi ve medeni haklardan dışlama ve hâkim etnik azınlık gruba karşı silahlı saldırı. Kavimlerin arasında ilişkileri aşağılama, önyargı, üstünlük, yanlış tanımlama ve kötü davranma gibi azınlık mezhep grubuna karşı ortaya çıkmaktadır. Komünistlere karşı mücahitlerin zaferinden sonra veya Sovyet kukla rejimin kalıntıları ve cihat dini grupların yükselişi, (1992) yılında. Siyasi mitinglerin bazı dini motivasyonları askeri düşmanlığı etkisiz olmamıştır (Azimi, 1999: 183).

Bunların açıklaması, “kadınlar ve Şii geleceğe katılma hakkına sahip değildirlir”, Muhammed Yunus Halis tarafından (siyasi ve dini lideri olarak) ve devamında geçici hükümetin kompozisyonuna katılım Şii grupların eksikliği, yani Peşaver'de Haziran 1988 yılında Yedi grup olarak bilinen cihadılar tarafından karar alınmıştı. Bu durum mezhepler arasında büyük bir tatsızlığı ortaya çıkarttı. Abdul Rab Seyyaf'a ait olan İttihat İslami Partisi ve Abdul Ali Mazari'ye ait olan Vahdet İslami Partiler arasında korkunç ve kanlı savaşlar oldu. Bunun devamında Taliban tarafından hazaralara karşı büyük bir katliam mezhebi önyargı motivasyon nedeniyle daha büyük bir facia görebilmektedir. Ait oldukları derin krizin bir işareti başka bir deyişle, dini Afgan halkının eteğini bırakmamaktadır (Sajadi, 2012: 228).

3.6.3. Dil

Dil ulusal kimliğin esas unsurlarından biridir. Etkili ve çok yönlü işlevleri ile bir ülkenin ulusal toplumunu veya bazen ülke dışında, birçok ulusu aynı düzeye ve statüye sahip kılmak suretiyle aralarındaki değerler ve ortak çıkarları büyütür. Ama Afganistan'da dil, ayrımın nedeni, ayrışmanın modeli, kavimleri yabancılaştırma ve ülkedeki vatandaşlar arasındaki küskünlüğün sebebi görevini görmüştür. Yani, toplumdaki uluslararası dil çeşitliliği, ulusal çeşitliliğe yol açmış ve farklı diller, ayrım ve ayrımın sembolü ve bazen de etnik hoşgörüsüzlüğün bir işareti olmuştur (Ivanz vb., 2004: 211).

Başka bir deyişle, Afganistan'ın nüfus yapısı çoğunluk ve azınlık perspektifinden incelenebilir: Bir yanda etnik ve dilsel azınlıklar var. Tacikler, Peştunlar, Hazaralar, Özbekler, vb. Afganistan'ın etnik yapısını temsil etmektedir. Ayrıca ülkedeki dil bölümü de; Peştunça ve Farsça iki milli, resmi dil, Kandahar Peştucası, kuzey bölgesindeki farsça ve Hazaraların konuştuğu Farsça lehçeleri... Türkmençe, Özbekçe ve... gibi üçüncü diller. İster eski görüş olsun ki etnisiteyi dil, din ve ırka dayanan doğal bir unsur olarak görür ister modernistler olsun ki etnisiteyi yeni çıkan bir unsur ve modernizmin bir ürünü olarak görür her halükarda etnisitenin varlığı inkâr edilemez bir gerçektir. Bunlar, başkalarından farklı bir kültüre sahip dilsel, ırksal veya dini gruplara atıfta bulunurlar. Afganistan kavimlerinin özelliklerinin incelenmesi, Afganistan halkının bölünmesinin dil ve din temelinde olduğunu göstermektedir (Azımı, 2015: 157).

Eğer etnik olgusunu dil ve kültür farklılığı açılarından ele alırsak, konu netleşecektir. Birincisi, Afganistan etnik gruplarının her biri özel kültürel kimliğe sahiptir. Bir topluluğun üyeleri kendilerini kasıtlı olarak birbirleriyle aynı duygusal ve normatif simgelere sahip bir grup olarak görürlerse, ortak bir kültürel kimliğe sahip olurlar. Aslında, kimlik duygusu, benzerlik ve ayrımların kombinasyonundan oluşur. Örneğin Nimroz'de bir Beluç Sünni Müslüman, Şii Farsça konuşan yurttaşlarıyla karşılaşınca farklılık hisseder ve kendi kavminden olanlarla karşılaşınca benzerlik hissederse bu etnik duygusudur. Etnik grupların üyeleri, kültürel ve dilsel anlamda kendilerini toplumdaki diğer gruplardan ayırır ve diğerleri de aynı şekilde düşünür. Bu benzerlik ve farklılık duygusunun derecesi, birey ve topluluğu arasındaki diyalektikten etkilenir.

Bu kabilenin üyeleri veya diğer kabileler üyeleri, özellikle hâkim halklar arasındaki etnikçilik ne kadar büyük olursa, fark hissi de o kadar yüksek olur (Ivanz vb., 2004: 216).

Tarihi süreçte, çoğu Peştun etnik ve dil grubuna ait olan ülke hükümdarlarının; en çok konuşulan dil olması, Peştun olmayanların ortak iletişim dili olması ve resmi dil olmasına rağmen Farsçaya olan inatçı önyargılı yaklaşma siyaseti etnik gruplar arasındaki dilsel hassasiyeti yaymış ve şiddetlendirmiştir. Eğitim merkezlerinde (okullar ve üniversiteler) Peştuncanın Farsçaya tercihi, bir taraftan Farsça dilin değerli bir tarihi miras olarak zayıflamasına ve diğer yandan da Farsça konuşanlar ve Peştunlar arasındaki istenmeyen kültürel-sosyal huzursuzluğun artmasına neden olmuştur. Bazen bu anlaşmazlıklar topluluk, özellikle öğrenciler arasında gerilime neden olmuştur (Ivanz vb., 2004: 221)

Bu konu ile ilgili kutuplaşma sorunu Farsça ve Peştuca ile sınırlı değildir. Yukarıdaki dillere ek olarak, Afganistan'da etnik unsurlarının farklılığına ve çeşitliliğine göre, yerel dil ve lehçelerin türleri vardır: Özbek, Türkmen, Beluç, Kırgızlar, Pashai, Nuristani ve elliden fazla başka dil ve lehçeleri olan çeşitli kabileler vardır. Bu dillerin sayısı kadar da ülkede çeşitli kimlikler oluşmuştur.

Dilsel farklılıklar bu düzeyde büyürken, biraz önyargıyla toplumumuzda barış ve istikrarı engelleyen büyük bir boşlukla mücadele ediyoruz. İç çekişme ve çatışmaların olduğu yıllarda birleştirici bir faktör olarak din, etnik ve dilsel problemleri etkileyemedi. Yani, birçok vatandaş, diğer vatandaş tarafından öldürüldü (Anjoman Ariyana Daeratol Maaref, 2014: 118).

3.7. Afganistan için Bütünleştirici Bir Model Önerisi; Uzlaşmacı Demokrasi

Uzlaşmacı demokrasi, ayrımcı bir bölünme, toplumda güç paylaşımı garantisini verir ki, çoğunluğun mutlak egemenliğini engeller. Uzlaşmacı demokrasinin temel özellikleri; (Ashtiyani,2001: 81).

- Tüm etnik gruplar, dillerin ve dinlerin temsilcileri dâhil geniş bir özerklik.
- Bu grupların kültürel otonomisi.
- Siyasi ve idari kurumlarda denge.
- Azınlıklar ve onların özerklikler hayati hakları hakkında veto etme hakkı çok önemlidir.

Anlaşmalı demokrasi çok ırklı ülkelerde istikrarlı bir demokrasi getirilmesi için, çoğunluğun zorbalığını önlemek ve azınlığın kalıcı olmaması için gereklidir. Buna ek olarak, anlaşmalı demokrasi, savaştan sonra ve yeni bağımsız olan ülkelerin ihtiyaçlarını karşılamayı kabul eder. Çünkü Savaş sonrası ülkelerin bağımsızlığını pekiştirmek için uzlaşma ve dayanışmaya ihtiyacı vardır. Anlaşmalı demokrasi koalisyonlu bir hükümet kurulmasıyla, tüm etnik, dil ve din grupların katılımıyla, bu gruplara kültürel özerklik hakkı vermek, yaşamsal haklarını güvence altına alma ve siyasi ve yürütme bölümlerinde orantılılık, gruplar arasındaki yakınlaşma ve anlaşmazlıkları ve savaş sırasında ortaya çıkan boşlukları derinleştirilmesini önlemektedir. Bu tatsızlıklar ve boşluklar siyasi istikrarı tehdit edebilir, ayrıca bir ülkenin gelişimi ve kurumsal yapılanmalarını engelleyebilir (Lijphart, 1996: 258-268).

Dediğimiz gibi, Afganistan ayrık olan bir ülke, yeni geliyor. Uzun süreli ve tehlikeli bir savaş geçirdi. Ülkedeki siyasi rekabet, etnik boşlukları artırmıştır, devletin kurumsallaşmasını ve ekonomik büyümesini engelledi. Hükümete karşı memnuniyetsizlik, ayrılıkçılık artı ve demokrasinin istikrarı engellendi (Azimi, 1999: 265).

İlk başkanlık seçim döneminde, kavimler arasında rekabet görülebilmekteydi. Seçim kampanyaları etnik sınırlar içinde kaldı ve daha çok her kes kendi kavmine ait olan adalara oy verdi. Yıllarca süren savaş ve mevcut etnik boşluklara göre böyle bir olay bekleniyordu. Bu eğilim, gelecekteki seçimlerde de devam etti ve son olarak

öyle bir noktaya vardı ki, Hazara ve Özbeklerden tavsiye edilen bakanları Afgan parlamento oylamasında sorun yaşadılar (Nuri, 2011).

Süreç o zaman kritik bir noktaya geldi ki, parlamento seçimlerinin ikinci döneminde Gazni ilinden on iki Hazara milletvekili olarak parlamentoya girmeyi başardı. Bu yüzden Peştun kabileler bu ilde kavimlerin katılımı yerine getirilmemiş diye itiraz ettiler. Gerçi Afganistan yasalarına göre seçim alanından bir kişi seçilirse, alanın tüm sakinlerini temsil eder. Ama Afgan toplumunun gerçeği Afganistan yasalarındaki görüşünü kabul etmez. Bir kavim, başka millettten birini kendi temsilcisi olarak görmez. Böylece insanlar veya uluslar iktidarda temsilcilerini göremeyince, gücünün kırılmış olduğunu varsayar ve iktidarda kavimi tekelleştirmeye çalışır. Bu durumda, güçsüz ve bundan mahrum olan insanlar arasında kızgınlığa sebep olur. Sosyal boşluklar artar ve demokrasiye geçiş ve demokrasinin gelişmesinde sorun olur. Hükümetten memnuniyetsizlik ve ayrılıkçı talepleri artar ve silahlı çatışma olasılığı meydana gelir.

Afgan anayasasında demokrasi iktidar paylaşım anlaşmasının koşulları, anlaşmalı demokrasinin özellikleri resmen kabul edilip işlenmesi gerekliliği nedeni şöyle sayılabilir:

- Taliban sonrasında, Afgan siyasi liderler arasındaki güç paylaşımı ilan edilmez anlaşması olmuştur. Başkan ve yardımcılarını Farklı etnik gruplardan seçilecek ve önemli kabine makamlarına akrabaları arasında dağıtılır. Bu sektörde ihtiyaç duyulan, etnik gruplar ve diller arasındaki güç paylaşımı resmi olarak kabul etmektir. Afganistan'da büyük koalisyon kabinesinin etnik ve dilsel grupların karışık olmasıdır. Yüksek devlet makamları farklı etnik grupların yetenekli üyeleri arasında dağılımıdır.

- Afganistan'ın anayasası bütün sakinlerinin dillerini, resmi dil olarak kabul etmiştir. Şiiiler arasındaki özel konularda da Şii hukuk kuralını kabul etmiş, yani bu tür kültürel özerklik, din ve dil gruplarını kabul etmek anlamına gelir. Bu sektörde ne yapılabilirse, dil politikasını kabul etmesi, farklı dil gruplarını öğrenme ve İslam hukukunun uygulanmasını isteyen yerlerde, İslam hukuku ve Afganistan'ın mevcut yasaların uygulanması arasında seçim yapılmasını serbest bırakmak uygun bir yöntem olabilir.

- Son on beş yıl içinde Afganistan hükümeti, devlet kurumlarında kişilerin oranını dikkate alacağını duyurdu, ama pratikte çeşitli mazeretler bu oranı göz ardı edildi. Bu bölümde zorunluluk olarak, ilk Afganistan'da etnik gruplar, dillerin ve dinlerin sayısına istatistikler yapılmalı ve bundan sonra devlet kurumlarda etnik, dil ve dinsel dengeli bir şekilde resmen kabul edilsin ve uygulansın.

- Söylenildiği gibi, Afganistan'ın anayasası bütün sakinlerinin dillerini resmi dili olarak ve Şiiiler arasındaki özel konularda da Şii hukuk kuralı kabul etti. İslam hukukunun dili seçmek için doğru politikaları hakkını benimsemenin yanı sıra, bu bölümde yapılması gereken, resmen kabul edilmesi şudur ki, ilgili dilsel ve dini grupların izni olmadan hakları, bunlardan alınmayacaktır (Nuri, 2011)

SONUÇ

Afganistan'da demokratikleşme hareketi modernleşme hareketiyle beraber uygulamaya konmuştur. Bölge ülkelerinden Türkiye ve İran'la eşzamanlı olarak başlayan modernleşme girişimleri Afganistan'da beklenen seviyeye gelememiştir. Bunda toplumsal ve siyasi etkenler önemli rol oynamıştır.

Afganistan 1862-1878 yılları arasında Seyit Cemaliyidin ve Emir Şirali Han'ın reform programı ile demokrasi adına iyi bir başlangıç yapmıştır. Ancak bu girişimler İngiltere'nin müdahalesi ile başarısız olmuştur. Başka bir deyişle, Afganistan'da monarşinin kurulduğu zamandan, Abdul Rahman Han zamanına kadar (1747-1880 arası dönem) modern anlamda bir devlet uygulaması görünmemektedir. Merkezi hükümet, çevreyi kontrol altına alamadığı için etkin bir yönetim tesis edememiştir.

Afganistan'da demokrasi konusundaki fikirlerin iki soruna dikkat çektiği görülmektedir; Bunlardan birincisi, toplumun kendine özgü sosyal ve ekonomik koşullarına nazaran demokrasinin gerçekleşmesindeki karmaşıklıklar ve engeller ve daha sonra demokratikleşme sürecinin başlangıcından beri var olan olumsuz sonuçlardır. Bu düşünce çevrelerine göre durum daha da kötüleşti ve çatışmalar geniş düzeyde yayıldı. Ekonomik ve sosyal koşullar, güvenlik, sağlık ve halkın eğitim ve okuryazarlığı, Afganistan'da demokrasinin gerçekleşmesindeki karmaşıklıkların ve engellerin bir nedenidir. Böylece behsedilen düşüncenin taraftarları Afganistan seçimlerinin tecrübesini örnek vermektedirler. Sonuçta, bu seçimin sonuçlarının, kazananları Afgan halkının gözünde meşrulaştırmayacağına inanmaktaydılar. Demokrasi hiçbir zaman, eğitim ve düşük gelir seviyeli toplumda başarılı ve sürdürülebilir olmayacaktır. Afganistan, yüzde 98'lik bir ithalatı ve kişi başına düşen gelirin çok düşük olması ile en yoksul ülkeler arasında yer alır. Afganistan, BM Kalkınma Programı tarafından yayınlanan 2009 İnsani Gelişim Endeksi'nde dördüncü grupta ve 182 ülke arasında 181. sırada yer almaktadır.

Afganistan'da demokrasiyi zayıflatan ikinci önemli faktör ise eğitim sorunudur. İlköğretim okullarının sayısının çok düşük olması eğitim seviyesinin çok düşük olması etkilidir. 1995 yılında, yetişkinlerin okuldan mezun olma oranı % 8 iken, Nijer ve Mali sadece bu açıdan Afganistan'dan daha düşük seviyede idi. Daha önemli konu, kadın-erkek arasındaki eğitimin eşit olmamasıdır. Afganistan'da ortalama yetişkin kadın eğitimi % 3'tür. Bu ortalama kadınların nüfus sayısı bakımından bir insani facia olabilir.

Diğer taraftan hiçbir siyasi gelişme, güvenlik ve ekonomik büyüme olmadan mümkün değildir. Afganistan'da esas sorunlar, idari kargaşa ve güvenlik sorunlarıdır. Uluslararası toplum, demokrasinin kurulması ve uygun güvenlik koşullarının oluşturulması konusunda oybirliği içinde değildir ve bu alandaki yükümlülükleri çok yetersizdir. Uluslararası topluluğun bu miktarda taahhüdü sadece çatışmanın koşullarını güçlendirir, demokrasinin kurulmasını değil.

Afganistan'daki insan hakları gruplarına göre; siyasi kararlar, serbest katılımdan daha ziyade, hükümet yetkilileri ve askeri liderler arasında ve milletvekillerinin perde arkasındaki işleri yoluyla alınmaktadır. Şiddetli acılar çeken ve diktatörlük, köktendincilik ve anti-liberal değerler eğilimi açısından Taliban'dan fazla farklı olmayan 7.000 Afgan savaş ağası ile askeri güçlerinin birleştirilmesi de dâhil olmak üzere ABD'nin eylemleri, durumun iyileştirilmesi üzerinde çok az etkisi vardır. Ve bu tür eylemler bazen gerginliği artırmıştır.

Aslında, Afganistan'daki demokrasi sürecinin eleştirmenleri, demokrasinin Afganistan'da özel bir güvenlik durumu ile başarılı olamayacağını ifade etmektedirler. Çünkü demokrasinin gerçekleşmesi için güvenlik ve barışın sağlanması yeterli değildir. Yani ifade ve düşünce özgürlüğü, toplantı, gösteri ve grev hakkı sağlanması, siyasi partilerin ve sivil toplum örgütlerinin oluşumu, siyasi düzenleyicilerin, basın, medya ve diğer kolektif ve bireysel eylem vasıtalarının serbest faaliyetleri ve dokunulmazlığı kısacası demokrasinin gerçekleştirilmesi için yapılması gereken işlere elverişli güvenlik durumu oluşmamıştır. Ana göstergeleriyle demokrasinin kurulması sükunet gerektirir ki bu da güvenlik sayesinde olur. Afganistan'daki demokrasinin bu kadar kırılgan olmasının nedeni gücün yukarıdan aşağıya doğru bir yapıda olmasıdır. Dev-

letin başkanı halktan güç ve zenginlik kazanıyor, oysa diğer yandan oy kazanmak için büyük mücadele ediyor. Hükümet başkanının halk tarafından seçilmesi durumu iki nedenden ötürü iyileştirmeye yardımcı olmaz: birincisi, seçimden sonra hükümet başkanının aslında bir sonraki seçime kadar bir diktatör olmasıdır. Şahsi servetlerini artırmakta, iradelerini halka dayatmakta ve bir sonraki seçim dönemi için adayları kontrol altına almaktadırlar. İkinci olarak, seçim süreci sadece bir demokrasi kabuğudur. İnsanlar yalnızca etnik algılar ile oy veriyor, oysaki bu konu bizatihi tekrar güç mücadelesine neden oluyor.

Afganistan'daki seçimlerle ilgili birkaç temel sorun var ki demokratikleşmeyi engellerle yüz yüze bırakmıştır. Seçmenlerin kayıt edilmesindeki karmaşık süreç, adayların araştırılması, finansal rekabet kurallarının oluşturulması ve uygulanması ve insanların seçim bilincinin düşüklüğü bu sorunlardan birkaçıdır. Bu konulara uygun yaklaşımların örgütlenmesi ve uygulanması koordinasyon seviyesinin çok düşük olduğu halde Afgan kurumlarının koordinasyonunu gerektiriyor. Bu nedenle demokrasinin gerçekleştirilmesi için en temel koşul olan seçim ilkesi hala bu ülkede temel sorunlarla karşı karşıyadır. Demokrasi eleştirmenleri Afganistan'daki belirli sosyal, politik ve ekonomik koşulları göz önüne alarak alternatif yollar önermektedir. Temel olarak yerel sektörler arasındaki iktidar bölüşümü ya da ekonomik ve sosyal kalkınma temel hedefi olan otoriter bir rejim içeriyor. Afganistan'da demokrasi elde edebilmek için kentsel ve kırsal bölgelerde güç tesis edilmelidir. Her köy ve bölge siyasi organın bir hücrelidir ve bir konsey seçebilir, konsey üyeleri il meclisini oluşturur ve bu meclisler de millî meclis üyelerini seçer. Bu durumda, güç, devlet başkanı ve dini otoritelerin tepesinde olmak yerine insanlardan gelir.

Afganistan'daki demokrasi yanlısı analistler ve uzmanlar, karmaşık toplumların demokrasiden başka bir çaresi olmadığına inanıyorlar. Demokrasi, grupların taleplerini demokratik bir biçimde ortaya koyma ve çatışmaları kurumsallaşmış kalıplar çerçevesinde çözme şartlarını sağlar. Zorlama ve kontrole dayanan egemenlik, verimlilik ve meşruiyetini yitirmiştir artık. Demokrasi, çoğulculuğu ve kamu yararını en iyi şekilde hizalandıran inanılmaz bir çerçevedir. Özgürlük, siyasi gelişme, katılım, eşitlik, çoğulculuk ve vatandaşlık hakları gibi demokratik değerler ve ilkeler hem Afgan toplumundaki çeşitliliği yönetmek için yararlı ve belki de gereklidir.

Siyasi gelişme eksikliği ve iktidarın merkezileşmesi bir yandan ve halkların katılma isteği diğer yandan çatışmaya katkıda bulunurken, bölgesel güç dağılımı ve politik gelişme çatışmayı azaltarak çatışmayı çözmeye yardımcı olabilir. Rekabetin ve katılımın yaygınlaştırılması yalnızca çatışma ve ayrışmaya yol açmamakla kalmaz aynı zamanda halkların katılım isteğine yanıt verir ve memnuniyet sağlar.

Belatser'e göre; karmaşık ve farklı toplumlarda demokrasinin ideallerine ulaşmak demokrasi tanımının basitleştirilmesini gerektirir. Halkın egemenliği, halkın katılımı, bireysel özgürlük, azınlık hakları, hukukun üstünlüğü, saygı, bilinçlenme ve çoğunluğun egemenliğini değiştirme ve olumsuz hürriyet gibi klasik demokrasinin değerlerini vurgulamak yerine, çoğulcu hükümeti değiştirme yönünde bilinçlenme ve aydınlanma kişi başında kendi kendini yöneten özerk yönetimden kurtuluş anlamına geliyor. Böylece her fırsat halk arasındaki demokrasi eğilimini desteklemek için kullanılmış oluyor. Özellikle demokratikleşme üzerindeki kısıtlamalarla yüz yüze kalmış topluluklar (karmaşık dağınık topluluklar) için liberalizm ve demokrasi, çok önemlidir. Çünkü kamu yönetimi, çoğunluk kuralı gibi kamu yararına (klasik demokrasi) vurgu yapmak John Stuart Mill'in endişe ettiği gibi çoğunluğun zorbalığına yol açabilir. Çoğunluğun zulmü bir azınlığın zulmünden kat-kat daha tehlikelidir. Realistler, çoğunluk zorbalığının ortaya çıkma olasılığı, azınlıkların çoğunluğunun bastırılması, halk kitlelerinin devam eden katılımı, halkın iradesi adına diktatör bir hükümetin kurulması ve yasal sınırlamaların daha da kaldırılması sonucunda aşırılık eğiliminden endişe duyuyorlardı. Bunlar tam olarak Afganistan gibi çok uluslu toplulukların endişeleri ile birebir örtüşür.

Günümüzde evrensel denetim, çoğunluğun egemenliği ve evrensel gibi klasik demokrasinin değerleri demokratik kriterler olamayacaktır. Bu yüzden Afganistan'da bunları gerçekleştirmek için endişe etmek de gerekmiyor. Demokrasi'de söz konusu liberal değerler ve göstergelerin kurumaktır. Böylece Afganistan'da birçok etnik çatışmalar kökten çözülecektir.

Afgan toplumunda grup ve etnik aidiyet bireysel özgürlüklerin ölümüne yol açmıştır. Bir kimse kimliğini etnik grup çerçevesinde tanımladığı için "Bir etnik gruba ait her şey kişiyi ilgilendirirken, diğer yandan kişi etnik grubun kabul etmediği aynı yoksun-

luklara maruz kalır". Özgürlük anlamında bireysel özgürlük, karmaşık etnik-kültürel kategorileri bireysel özgürlük taahhüdüyle esnek bir şekilde ilişkilendiren ve bireysel eşitliğin ve dolayısıyla yakınsamanın incelenmesine yol açan dış baskılardan özgürlüğü ifade eder. Böylece bireysel eşitlik ve doğal hakkı analiz mümkün olacaktır. Demokrasinin demokratik göreceliğe bağlı başka bir göstergesi olan hoşgörü, Afganistan'ın heterojen toplumu için uygun uygulamadır. Çünkü bu toplumlarda görüşler çatışmalar ve çelişkiler ile karşı karşıya kalır. Dil, etnisite ya da dinin farklılıkları ne kadar büyükse, hoşgörü ve hoşgörü ilkesi en belirgin olanıdır.

Afganistan'da demokrasiyi destekleyenler tarafından vurgulanan bir diğer ilke insan haklarıdır. İnsan haklarının, Afgan anayasasının meşruiyetinin ve ülkedeki yeni siyasi sürecin, insan haklarına ve taahhütlere verilen önemin ana kaynaklarından biri olduğu düşüncesiyle, insan hakları Afganistan'da demokratikleşmenin büyük bir bölümünü oluşturuyor. Sosyal ve kültürel çatışmaların azaltılması üzerinde önemli bir etkisi vardır. Günümüzde, insan hakları temelli demokrasinin çoğulculuğu ve heterojen toplumlarda ortak yararı koordine etmek için pratik bir yaklaşıma benzediği söyleniyor.

Eşitliğe vurgu yapılmasına ek olarak vatandaşlık sistemi grup farklılıkları ve farklılıklarla da uyumludur. Eşitlik ve farklılık arasında uzlaşan vatandaşlık sistemi çerçevesinde, kültürel çoğulculuk kabul edilir ve tanınır ayrıca etnik grupların çok etnikli bir toplumda sosyal etkileşimi barışçıl olur. Afganistan'da bir vatandaşlık sisteminin olmaması, toplumun kutuplaşması Afgan toplumunda sosyal psikoloji açısından en önemli memnuniyetsizlik alanlarından biri olan bireylerin ve grupların göreceli yoksunluğunun koşullarını oluşturmaktadır. Afgan toplumunun uzlaşımı, diğer bir deyişle kentleşmenin ve vatandaşların hakları bilincinin artması demokrasinin gerçekleşmesine katkıda bulunacaktır.

Aslında, Afganistan'daki analistlerin ve demokrasi savunucuları uzmanlarının çoğunluğu, uzun vadede yanıt verecek ve diğer tüm yolların geçici olduğunu ve başarısızlığa mahkûm olacağını gösteren bir süreçle karşı karşıya olduklarını itiraf ediyor. Toplumsal ve etnik grupların karar alma sürecine katılımı etnik çatışmaların panzehiridir ve diğer taraftan Afganistan'daki temel hak ve insan haklarının ilerlemesiyle çatışma

düzeşini düşürüyor. Afganistan'da demokratikleşmenin başarısızlığı henüz konuşulamaz. Çünkü çeşitli alanlarda ilerleme kaydedildiğinden dolayı Afganistan'ın bu konuda zamana ihtiyaçı vardır.

KAYNAKÇA

- Alikhani M (2011) Padeshahan Motaakher-e Afghanistan (İrfan Yayınları, Kabul).
- Alam A (1995) Fahm Farhang Siyasi (Majale Siyaset Khareji, Tehran).
- Atai M (2014) Negah Mokhtasar be Tarikh Moaser Afhganestan (Maiwand Yayınları, Kabul).
- Anjoman Ariyana Daeratol Maaref (2014) Qamus Joghrafiya Afghanistan (Sarvar Saadet Yayınları, Kabul).
- Akıncı M (2014) Kuvvetler Ayrılığı İlkesi ve Yargı Bağımsızlığı, [http:// www. sosyaldemokratdergi.org/mesut-akinci-kuvvetler-ayriligi-ilkesi-ve-yargi-bagimsizligi](http://www.sosyaldemokratdergi.org/mesut-akinci-kuvvetler-ayriligi-ilkesi-ve-yargi-bagimsizligi).
- Azimi M (2012a) Madkhali bar Joghrafiyaye Siyasi Afghanistan (İlim ve Danesh(Khorasan) Yayınları, Kabul).
- Azimi M (2012b) Joghrafiyaye İnsani Afghanistan (İlim ve danesh(Khorasan) Yayınları, Kabul).
- Azimi M (2012c) Daramadi bar Joghrafiyaye Tabii Afghanistan (İlim ve danesh(Khorasan) Yayınları, Kabul).
- Azimi M (1999) Ordu ve Siyasat (Maiwand Yayınları, Kabul).
- Azimi M (2002) Barresi Rabete Din ve Demokrasi (Bitarafan Yayınları, Tehran).
- Ashuri D (1998) Ma ve Madaniyet (Moasese Farhangi Serat, Tehran).
- Bashiriye H (2005) Gozar be Demokrasi (Nashre Agahe Moaser, Tehran).
- Bashiriye H (1988) Jameeshenasi Siyasi (Nashre Ney Yayınları, Tehran).
- Benli F (2013) Düşünce, Vicdan ve Din Hürriyetinin İHAS Bağlamında Değerlendirilmesi. Birikimler. <http://www.muharrembalci.com/hukukdunyasi /makaleler /birikimlerI/57.pdf>
- Daftare Moteleat Siyasi ve Binolmeleli (2007) Afghanistan (Daftare Moteleat Siyasi ve Binolmeleli, Kabul).
- Darih A (2000) Afghanistan Dar Qarn Bistom (Anjoman Nasharati Danesh, Kabul).
- Danesh S (2015a) Hoghugh Edari Afghanistan (University of Ibn Sina Yayınları, Kabul).
- Danesh S (2015b) Huhugh Asasi Afghanistan (University of IbniSina Yayınları, Kabul).
- Danesh bakhtiyari M (2002) Barresi Moghayese Siyasat Kharegi İran ve Pakestan dar qeбал Afghanistan (Negaresh ayda yayınları, Tehran).

- Dal R (1999) Darbare Demokrasi, Çev. Hasan Fesharaki (Shiraze Yayınları, Tehran)
- D. Esmi A (2004) Nationalism, Çev. Mansoor Ansari (Tamadon irani Yayınları, Tehran)
- Farhang M (2015) Afghanistan Dar Panj Qarn Akhir (Sarvar Saadet Yayınları, Kabul).
- Farahmand M (2012) Dahe Demokrasi Dar Afganistan. <http://afghanistanrevolutionmovement.blogspot.com.tr/2012/10/blog-post.html>
- Fokuhi N (2004) Fasl Name Olum Ejtemaii (Daneshgah Allame Tabatabai Yayınları, Tehran).
- Gözler K (2001) "Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 56, No 3, Temmuz-Eylül 2001, s.71-101. (www.anayasa.gen.tr/dokunulmazlik.htm; 1.5.2004).
- Ghaznavi A (2013) Tarikh Siyasi Moaser Afghanistan (İrfan Yayınları, Kabul).
- Ghobar Gh. M (2011) Afghanistan Dar Masir Tarikh (İrfan Yayınları, Kabul).
- Haqju M (2001) Afghanistan ve Modakhelat KHareji (Sepehr Yayınları, Kabul).
- Hangtinton S (1996) Saman Siyasi Dar Javame Dastkhosh Degerguni, Çev. Mohsen Salasi. (Elm Yayını, Tehran)
- Hangtinton S (1994) Mowj Sevom Demokrasi, Çev. Ahmad Shahsa. (Rowzane Yayınları, Tehran)
- Hazar Z (2013) Basın Özgürlüğü ve Ulusal Güvenlik. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVII, Y. 2013, Sa. 1-2.
- Held D (2007) Sheklgiri Devlet Modern, Çev. Abas Mokhber (Agâh Yayınları, Tehran).
- Hesari A (2010) Tarikh Afghanistan (Amiri Yayınları, Kabul).
- Huseini S (2013) Terörizm ve Rawand-e Dewlet Sazi Dar Afghanistan (Khorasan Yayınları, Kabul).
- Ivanz A vb. (2004) Rahnamai Piramun Devlet Dar Afghanistan (Vahed Tahqiq ve Arzyabi Afghanistan ve Bank Jahani, Kabul).
- Jiyostozi A (2009) Afghanistan Jang, Jamie ve Siyaset, Çev. Asadullah Shafai. (İrfan Yayınları, Kabul)
- Kordozo D (2000) Posht-e Parde Afghanistan, Çev. Asadullah Shafai. (Alhoda Yayınları, Kabul)

- Komisyon Hoquq Bashar Afghanistan (2011) Majmue Qavanin Afganistan (Komisyon Hoquq Bashar Afghanistan Yayınları, Kabul)
- Khosroshahi S.H (1991) Nehzate İslami Afghanistan (Moallem Yayınları, Kabul).
- Lijphart A (1996) The Puzzle of Indian Democracy, American Political Science Review, Vol. 90, No. 2, June 1996: 258-268).
- Lopez J (2012) Sakhtar Ejtemaii, Çev. Yahya Saffari. (Ashyan Yayınları, Tehran)
- Mojde V (2013) Afghanistan ve Panj Sal Solte Taliban (Ney Yayınları, Kabul).
- More P (1990) Rishcheye Ejtemei Diktatori ve Demokrasi, Çev. Husain Bashiriye (Merkez Nashre Daneshgahi Yayınları, Tehran)
- Meraj M (2010) Nokhostvaziran Dowre Zahir Shah (Khorasan Yayınları, Kabul).
- Moshfeq A (2012) Kanun Madani Afghanistan (Moallem Yayınları, Kabul).
- Mojadadi A (2011) Afghanistan Az Amir Kabir Ta Rahbar Kabir (Maywand Yayınları, Kabul).
- Mohammadi H (2014) Tasire Jahani Shodan Dar Afghanistan (Moallem Yayınları, Kabul).
- Naghbizade A (2000) Daramadi bar Jameshenasi Siyasi (Samt Yayınları, Tehran).
- Naghbizade A (1999) Tasir Sakhtarhaye İjtimai Bar Zendegi Siyasi, Majale İtelaat siyasi ve iktisadi, Shomare 149/150.
- Nuri R (2011) Demokrasi Tavafoqi ve Zaminehay An Dar Afganistan Pasa Jang. <http://www.khorasanzameen.net/php/read.php?id=2816>.
- Otavi M (2005) Gozar be Demokrasi ya Shebhe İqtidargarayi, Çev. Said Mir Torabi (Qamus yayını, Tehran)
- Onil P (2007) Mabani Siyaset Tatbiqi, Çev. Said Mir Torabi (Qamus Yayını, Tehran).
- Owerz A (2007) Devlet Dar Tarikh Andishe Gharb, Çev. Ali Baqeri (Foruzan yayınları, Tehran)
- Örmeci O (2012) Türkiye'de Yasama Dokunulmazlığı ve Atilla Kart Olayı, <http://ydemokrat.blogspot.com.tr/2010/08/turkiyedeki-yasama-dokunulmazligi-ve.html>.
- P. Kung A (1997) Demokrasi Vaqei Yanı Çe? , Çev. Babak (Nashriye Karegari Sosyalist Yayını, Tehran)
- Powell G. Bingham (1990) Çağdaş Demokrasiler, Çev. Mehmet Turan (Türk Demokrasi ve Sosyal Bilimler Derneği Ortak Yayını)

- Qarjistani M (2115) Eqtesade Afghanistan (Farhang Yayınları, Kabul).
- Rahmand A (2013) Tarikh Ravabet Baynolmeleli Afghanistan (Khorasan Yayınları, Kabul).
- Rasuli A (2014) Hukuk Madani Ashkhas ve Mahjurin Dar Hukuk Afghanistan (Moallem Yayınları, Kabul).
- Rowa O (1990) Afghanistan, İslam ve Nowgarai Siyasi, Çev. Abolhasan Sarv Moqaddam. (Astan Qods Razawi Yayınları, Tehran)
- Sajadi S.M (2012) Jameshenasi Siyasi Afghanistan (Khatam-o-Alnabiin Yayınları, Kabul).
- Saybaşılı K (1999) Siyaset biliminde Temel yaklaşımlar (Doruk yayını, İstanbul).
- Sharif M (2002) Enqelab Aram (Rowzane Yayınları, Tehran).
- Sharifi A (2013) Tahlil Goftemeni Demokrasi Dar Afghanistan (Kâtip Üniversite Yayınları, Kabul).
- Shampter J (1996) Kapitalizm, Socialism, Demokrasi, Çev. Hasan Mansoor. (Merkez Yayınları, Tehran)
- Tafazzoli B (2010) Javame Pichide, Moshkelat Demokrasi ve Roikard Habermas.45: 13-15.
- Türköne M (2009) Siyaset (Opus Yayınları, Ankara).
- T. Blum V (1994) Nazariyehaye Nizam Siyasi, Çev. Ahmad Tadayon. (Aran Yayınları, Tehran)
- Varsaji M.E (2002) Jahad-e Afghanistan ve Jang-e Sard Qodrathaye Bozorg (İslami Sabur Yayınları, Kabul).
- Yarqin M (2013) Barghayi Az Tarikh Özbakan Afghanistan (Moalef Yayınları, Kabul).
- Vensent A (2006) Nazariyehaye Dowlat, Çev. Husain Bashiriye. (Ney Yayınları, Tehran)
- Vezerat Omur Khareje (2007) Afghanistan (Vezerat Omur Khareje yayınları, Kabul).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: Abedin JAMALİ

Uyruğu: Afganistan

Doğum Yeri ve Tarihi: Sar-e-Pul 15/10/1988

Tel: 05378333993

E-posta: Abedinjamali@gmail.com

Yazışma Adresi:

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
LİSANS	ARİA ÜNİVERSİTESİ SİYASET FAKÜLTESİ	2014

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
-----	-------	-------

YABANCI DİL

TÜRKÇE

YAYINLAR